

ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!
ВОЛЯ НАРОДАМ! ВОЛЯ ЛЮДИНІ!

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
LIBERATION PATH

З М І С Т

ВІЧНОПАЛАЮЧІ СМОЛОСКИПИ

І. Остикович
ТРОЯНСЬКІ КОНІ

С. Б.
ДО ПИТАННЯ ОСНОВНИХ КАДРІВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Степан Гліб
ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ, ПРОГРАМУ І ТАКТИКУ СВУ

І. Вараниця
ДО ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Полк. П. Чорноморець
ПАРТИЗАНСЬКА ВІЙНА, ЯК ЗАСІБ ВИЗВОЛЕННЯ НАЦІЇ

А. Б.
ПОТЕНЦІЯЛ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Проф. Г. Ващенко
СОЦІЯЛІЗМ І ІНДИВІДУАЛІЗМ У СВІТЛІ ХРИСТИЯНСТВА

М.
З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ КНИГИ ДЕ КЮСТІНА

Проф. В. Щербаківський
МАТЕРІЯЛИ ДО ВИСВІТЛЕННЯ ПІВДЕННОГО ПОХОДЖЕННЯ СЛОВА »РУСЬ«, ЯК НАШОГО НАРОДНЬОГО ІМЕНИ

Є. Смалько
НАУКОВИЙ КОНҐРЕС УКРАЇНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ПСИХОЛОГІВ У МЮНХЕНІ

Л. М.
КЛИЧНИЙ ДЗВІН

П. О-ко
ЧОТИРИ РОКИ ПІД СЛІДСТВОМ

Н. Д.
ФАКТИ, ЯКИХ ФАЛЬШУВАТИ НЕ МОЖНА

Р. І. Л.
»ОБРАЗЛИВИЙ ВИРАЗ«

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

ПОЖЕРТВИ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

Ч. 5 (68) ТРАВЕНЬ 1953 РІК VI

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
Суспільно-політичний місячник
Видає:
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

LIBERATION PATH
Published by the
UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

АДРЕСА АДМІНІСТРАЦІЇ: 237 LIVERPOOL ROAD, LONDON, N.1., Tel. NORth 1828
АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 28 MINSTER ROAD, LONDON, N.W.2., Tel. HAMpstead 1771

НАШІ ПРЕДСТАВНИКИ

АВСТРАЛІЯ:
Fockhan Library & Book Supply
17 Acacia Str. Glenroy, W. 9., Vic.

АРҐЕНТІНА:
Olexa Bunij
Colle Gutenberg 3813. Buenos-Aires

БЕЛЬҐІЯ:
Omelan Koval
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4

КАНАДА:
Wasyl Kuc
P. Box 391, Hutingdon, P. Quebec

НІМЕЧЧИНА:
Wolodymyr Jaworskyj
Erlingen, Hertleinstrasse 39.

ПАРАҐВАЙ:
A. Kutchynskyj
Casilla de Correo, 1.,
Carmen del Parana.

США:
Olexander Kobasa
936, W. 7-th St. Chester. Pa.

ТУНІС:
Dr. Wolodymyr Sawtshak
Berrage de Ben-Metir
Boite Postale 15. Ain Draham

ФРАНЦІЯ:
Osyp Kozak
64, rue Rabelais, Lyon. 3, (Rhone)

ШВЕЦІЯ:
Ovs. J. Kostiv
c/o Johansson
Tors. gt. 49. III., Stockholm.

Всіх наших Кольпортерів, Передплатників і Читачів поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Представниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

ПОЖЕРТВИ
На »Визвольний Фонд«

На святочних сходинах для вшанування пам'яті ген. Т. Чупринки в Едінбурзі, присутні склали на »В. Ф.« — 7 ф. 16 ш. 6 п.

З нагоди весілля П-ва Павла і Маргарети Дем'янчуків в Норт Бервік, Шотляндія, на »В. Ф.« склали: П. Дем'янчук — 10 ш., М. Дем'янчук — 10 ш., О. Дем'янчук — 10 ш., П. Дем'янчук — 6 ш., Я. Котурбаш — 5 ш., В. Дем'янчук — 5 ш., Я. Кендзерский — 4 ш. 6 п., В. Дем'янчук — 4 ш. Дік МкАдам (шкот) — 2 ш. 6 п., Т. Андрушко — 2 ш. 6 п., І Головецький — 2 ш. 6 п. Разом 3 ф. 2 ш.

З нагоди вінчання П-ва Хабайлюків в м. **Безборо — Лінц,** присутні гості склали на »В. Ф.« — 3 ф. 6 ш. 1 п.

З нагоди святкування національних свят в гостелі **Ельведен Гол,** присутні склали на »В. Ф.« — 15 ш.

На христинах сина Богдана у П-ва Н. в м. **Волвергамптон,** з ініціятиви хресного батька п. П. Н., гості склали на »В. Ф.« — 2 ф. 7 ш.

З нагоди вінчання П-ва Прокоповичів в м. **Кіддерминстер,** з ініціятиви пп. П .С. і М. Т., гості склали на »В. Ф.« — 1 ф. 5 ш.

З нагоди вінчання П-ва Б. М. Ганзюк в м. **Болтон,** з ініціятиви пп.Гниди і Болюбаша, присутні гості склали на »В. Ф.« — 4 ф. 15 ш.

З нагоди вінчання П-ва Стрихарчуків в м. **Блякбурн,** з ініціятиви п. Степанюка, гості склали на »В. Ф.« — 1 ф. 11 ш. 6п.

З нагоди вінчання П-ва Мацьків в м. **Брадфорд,** з ініціятиви п. В. Щ., гості склали на »В. Ф«. — 3 ф. 5 ш. 3п.

Доповнення до списка Пожертв на »ВФ« в ч. 3 »В. Ш.«

До списка жертводавців на Іменинах п. М. Розумного — п. Д. Швець 1 ф.; до списка жертводавців на іменинах М. Червінського — п. Є. Трошко і п-і О. Ленчик по 10 ш.

(Продов. пожертв у наступ. числі)

Всім Шановним Жертводавцям складаємо щиру подяку.

Віддаючи сторінки нашого журналу на оголошування пожертв на різні національні цілі, одночасно пригадуємо, що рубрика »Пожертви« не належить до компетенції Адміністрації, а тим більше Редакції »В. Ш.« і в справах пожертв не ведемо окремого листування.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« У ВЕЛИКОБРІТАНІЇ

Річна передплата . . . . . 1 ф. 1 ш.
Піврічна передплата . . . . . 10 ш. 6 п.
Тримісячна передплата . . . . . 5 ш. 3 п.
Ціна одного примірника . . . . 1 ш. 9 п.

В інших країнах - у перечисленні на валюту даної держави.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
LIBERATION PATH

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

Рік вид. VI. Ч. 5 (68) ЛОНДОН, ТРАВЕНЬ (MAY), 1953 Ціна — 1 ш. 9 п.

ВІЧНОПАЛАЮЧІ СМОЛОСКИПИ

В чудовому весняному місяці травні впали в боротьбі за волю і державність України три наших великих патріотів-державників, провідників і надхненників української визвольної революції.

2 травня 1924 р., переслідуваний московсько-большевицькими катами за свою протимосковську діяльність, відобрав собі життя Микола Іванович Міхновський. Цей гарячий український патріот-націоналіст, що продовж свого життя, а зокрема в час Українських Визвольних Змагань у 1917-20 рр., записав своє ім'я в історії визвольної боротьби за волю України золотими буквами, залишив по собі чітко визначений шлях визвольно-політичної боротьби України за її державність і суверенність. Проголошений ним принцип і клич: »Єдина, нероздільна, вільна, самостійна від гір Карпатських аж по Кавказ« — це сьогодні мета цілого українського народу.

Коли читаємо палкі, повні сили і віри, слова М. Міхновського в »Самостійній Україні«, то здається, що це не були його слова, а слова цілої української нації. цілого покоління, яке ступило в тяжку боротьбу з окупантами за визволення України. Це ж він, Міхновський, писав:

»Ми розуміємо, що боротьба буде люта і довга, що ворог безпощадний і дужий. Але ми розуміємо й те, що це вже остання боротьба, що потім уже ніколи не настане слушний час до нової боротьби. Ніч була довга, але ранок наблизився і ми не допустимо, щоб проміння свободи усіх націй заблищало на наших рабських кайданах: ми розіб'ємо їх до схід сонця свободи. Ми востаннє виходимо на історичну арену, і або виборемо, або вмремо. . Ми не хочемо довше зносити панування чужинців, не хочемо більше зневаги на своїй землі. Нас горстка, але ми сильні нашою любов'ю до України! Сини України! Ми, як той Антей, торкаючись до землі, наберемось усе більшої сили й завзяття. Нас мало, але голос наш лунатиме скрізь на Україні і кожний, у кого ще не спідлене серце, озветься до нас, а в кого спідлене, до того ми самі озвемось!«

Цей голос Міхновського — це голос сучасного підпілля, що з рідної землі черпає силу, витривалість і завзяття у важкій боротьбі з окупантами. В боротьбі, яка не переривалася ні на мить і кров'ю позначила шлях визволення, вказаний Міхновським, Петлюрою. Коновальцем, Чупринкою.

25 травня 1926 р. на розі вулиці Сен Мішель-Расін у Парижі впав від куль московського аґента — Голова Української Держави Головний Отаман Симон Петлюра. У часі будівництва і творення Української Держави він стояв у перших рядах, як керманич, а своєю сумлінною і відданою працею для визволення українського народу здобув собі безсмертне ім'я.

23 травня 1938 р. в Роттердамі від розриву пекельної бомби, врученої агентом тої ж самої большевицької Москви, гине полковник Січових Стрільців, творець Української Військової Організації і Провідник Організації Українських Націоналістів — Євген Коновалець.

Так полилася кров трьох найбільших синів українського народу, що впали з одної руки московсько-большевицького окупанта в боротьбі за УССД. І ми не тільки з великої пошани і любови щорічно, в травні місяці, вшановуємо їх пам'ять, але й тому, що тих сім куль і ця пекельна бомба спрямовані в тіло Петлюри і Коновальця, були спрямовані в серце України. Та дух цих Велетнів переміг і чуємо їх невмовкаючий клич до героїчного чину, до боротьби проти бандитського московського поневолення й терору за волю батьківщини. Чуємо й бачимо як щодня нові постріли Москви спрямовані в тіло наших найбільших героїв, не в силі знищити Духа української нації.

Не забуваємо також про те, що паризький суд над Шварцбартом не виявив справедливости, а був глумом над кров'ю Отамана і України. Цей суд завжди нам нагадує, що хто бореться за визволення своєї батьківщини, той повинен орієнтуватися тільки на власні сили свого народу, на своїх провідників, що виросли на тій святій крові і не надіятися ніколи на чужу справедливість, співчуття чи поміч інших.

Від цього часу ми вже багато разів мали нагоду переконатися, що нашими союзниками в боротьбі проти московсько-большевицького імперіялізму ніколи не будуть судді вбивника Петлюри Шварцбарта, ані судді наших патріотів Ципєри, Ґнипа і Литвина, ані спільники комуніста Тіта, які помагають і прокладають шлях комунізмові на Захід. Нашими союзниками можуть бути тільки ті вільні чи поневолені народи, які разом з нами боролися чи будуть боротися проти нашого спільного ворога Москви за розвал московської імперії і побудову національних самостійних держав на своїх етнографічних землях, як єдиної запоруки тривалого світового миру.

Ми знаємо, що ще не кінець величезним жертвам, що їх складає український народ у боротьбі з московськими темними силами, яких метою є знищити християнський світ, сучасну цивілізацію і культуру, творену тисячоліттями, і втопити її в людській крові.

На перешкоді отим сатанинським намірам стоять наші духові велетні й незрівняні легендарні герої-борці — ОУН і УПА, які своїм огненним словом та прикладом свого життя й чинів поривають за собою маси до боротьби із злом і ганьбою страшного поневолення й приниження. В цій боротьбі, борючись за волю своєї Батьківщини, стають також

заборолом перед московською навалою і для західнього світу.

А Самостійна Україна не тільки стане заборолом на Сході для Заходу, а й гарантом тривалого миру в світі. Бо: »Як довго немає Самостійної Української Держави, — писав Є. Коновалець — так довго не буде порядку в Европі. Всі союзи будуть нереальними«.

Симон Петлюра з твердою вірою й переконанням запевняв нас, що »Національний геній, пригнічений на протязі віків низкою несприятливих географічних і міжнародніх обставин, він все ж зберіг у собі величезні творчі можливості, перед якими безсилими показали себе зовнішні сили чужого насильства. Нація, що має в собі ці можливості, не може не здійснити свого ідеалу державного і не може не виконати своєї історичної ролі для людства. Вірячи в її сили, відчуваючи їх в собі, ми з певністю і на майбутнє її дивимось. Україна, як Самостійна Держава стане реальністю як в житті народу нашого, так і перед широким світом.«

І навіть московсько-большевицький національний терор і рабська неволя, не задушили в українському народі національного генія і в своїй тяжкій політичній школі й боротьбі, український народ ще більше полюбив свою Батьківщину і його націоналістичні сили в боротьбі за самостійність і суверенність України ще більш зросли і розвинулися.

»Боротьба за це нашого народу — підтверджує С. Петлюра — не припиняється і не припиниться. Нехай вона буде довга і вперта, нехай вона бере нові і нові жертви, але **Україна незалежна, — хоче, чи не хоче того Европа, — таки буде«.**

Євген Коновалець відчував, знав і вірив, що лише націоналістична ідея може протиставитись таким згубним віруванням як комунізм, і протидіяти іншим теоріям, що прагнуть до духового національного і соціяльного поневолення українців. І що тільки вона в стані підняти Українську Націю до боротьби за державність. А щоб ця ідея була динамічною, сильною й раптово діючою, вона повинна бути революційною, надхненою духом героїзму і жертвенности.

Про правильність цих думок ми мали нагоду переконатись на прикладах наших визвольних змаганнях 1918-21 рр., та підпільної і збройної боротьби після них, якої вже ніяким ворожим силам не вдасться задушити, бо: »В українську державність ми віримо, — казав Симон Петлюра — українську державність ми ісповідуємо, в її неминучість ми переконані. Для нас вона є до певної міри живою реальністю, бо ідею її ми носимо в серці, бо її духом, потребами овіяне все життя...

Дух цієї боротьби овіває націю і нас, частину її, що перебуває на чужині, та згідно з законами розподілу національних сил, працює в органічній єдности з нею для звільнення отчизни.

Ми занадто живо відчуваємо цей дух боротьби, щоб перейти до порядку дня над засобами найдоцільнішими для успішного її закінчення; ми занадто шануємо ціну крови, яку пролили наші незабутні і яка без перестанку до наших днів ллється на Україні, щоб не схилитися перед їхніми могилами й не додержати тих заповітів, що їх вони перед своєю смертю або фактом самої смерти — найбільшої жертви для отчизни — переказали нам«.

Нехай же ці слова будуть для нас усіх заповітом у нашій боротьбі за визволення.

І. Остикович

Троянські коні

Тридцять шість років минуло від початку революції, зречення трону останнього російського царя і зрушення з місця українських національних сил. За цей час бачили ми всякі дива і жахи, але здається не помітили плянової російської »годівлі« троянських коней, яких часом намагаються пускати на перегони. Одначе це робиться дуже систематично і все за тим самим зразком.

Під час соціялістичної гарячки, яка трясла нашим соціялістичним проводом в 1917 році, появилися »демократичні« гасла і пропозиції різних родів »солідарности«, що лише зменшували наші сили.

За сім місяців гетьманства в 1918 р., трохи з іншим соусом тіж самі справи подавалися нам знову, а тимчасом займалися різні державні функції, аж до хвилини, коли 15 листопада начальник українського генерального штабу міг сказати голосно: »Гаспада, пора снять маскі«.

Большевики перескочили дальше всіх у своїй пропаґанді і піймали, здається, на заклик »граб награблене!« не лише темні маси, але й декого з наших »самостійницьких« проводирів. (Що їм потім вийшло »не так, як гадалося« — то це звичайна російська річ).

На еміґрації були теж різні спроби, але лише тому, що конкретного діла не було, то з російського боку, спроби підсунути нам якусь принаду були досить малі. Навпаки, обмежувалися навіть до барабанних закликів до спільної акції в таких досить однородних підприємствах як армія Власова, або американські комітети і »голоси«.

Все це робилося по тій самій давно заплянованій лінії. Бралося гроші за блискучі обіцянки, до яких належала обіцянка доставити всяких »інородців«, змобілізувати їх і »згляйхшальтувати«. Грішми тими махалося всяким »альоженам« під очі, а всяким гулям чи цінцензам дозволялося їх навіть нюхати і гадалося »не устоят!«

Були й інші спроби. Колись років двадцять тому заклався у Парижі »Антибольшевицький Комітет« з князем Голіциним на чолі, в якому він заявив, що визнає за всіми народами імперії »право« на самостійність.

Сам теперішній цар Володимир І одружився з князівною Багратіон Грузинською, яка не побоялася мезаліянсу, бо це мало розрідити згущену атмосферу.

Так, як від давнього часу робилося це все завжди з допомогою чужих грошей, або навіть нашим власним коштом, як в 1918 році, і надавалося цьому характеру великої миротворчої акції. З одного боку — спекулювалося на обіцянках, а з другого — бралося за обіцянки гроші, не вживаючи їх зовсім на те, на що обіцялося.

Завжди були люди, які на це все ловилися, так як постійно ловляться не тільки на всяких бувших колаборантів, або таких, що »вибрали свободу«, але й на усмішки московських володарів. Ловляться на кожну еміґрантську чи большевицьку російську цяцьку, як малі діти і поневолі стаєш Касандрою, коли перестерігаєш перед цими »дарунками«.

Може нас ще менше дивувати, коли таку легковірність виявлять західні люди, бо у них це властиво не є жодна легковажність, а наставлення до всіх східньо-европейських питань, які вони цілком інакше сприймають і трактують як ми. Але коли наші люди ловляться на російські приманки, то це нас не тільки що дивує, але наказує нам насторожитися і пильно придивлятися.

Взагалі нам слід бути більше суворими до наших власних людей і установ та дуже обережними з різними чужоземцями, а тим більше з росіянами, і то не тільки в справах політичних, але і в будь-яких стосунках.

Не повинна наукова установа толерувати в себе історичного шахрая, редактора большевицьких часописів і не повинні українські порядні громадяни цього легковажити собі. Не повинні наші наукові установи йти на пашу туди, куди їм сіно подається російськими руками, хоч би й з американського сінокосу. Не повинні наші люди, а особливо ті, що намагаються монополізувати в своїх руках політичний провід, бігати на всякі наради з американцями, які пхають нас в один кіш з росіянами.

Треба їм відповідати згідно з загальною постановою, яку винесено в Мюнхені, в грудні минулого року, і відповідно до неї поводиться всім і не давати надій, що нас можна долярівими приманками зрушити з принципових позицій.

Але це все є остаточно дрібниця. Та дуже дивує те, що багато є таких, а я тут маю на думці не тільки українців, але й наших сусідів, поневолених сьогодні так, як і ми, що не помічають як ловляться на різні російські цяцьки, ціну яких повинні знати.

Одною з останніх цяцьок — є надія на зміни в Кремлі, широко й уперто розповсюджувана самими большевиками і їх міжнародніми співробітниками. Одні називають останні зміни, викликані смертю Сталіна, »переворотом«, беручи, правдоподібно, власні бажання за факти. Другі сподіваються, що ці персональні зміни є дійсним бажанням порозуміння з Заходом, і замовкли в своєму вичікуванні дальших подій. Треті перелякалися, що в наслідках цих »змін« візьмуть не тільки їх »кресову« політику, але і їх недавні надбання.

В цьому дусі появляються статті в різних часописах і захитують загальну тверду позицію і це вимагає від нас, тих що бачимо цей новий старт троянських коней, швидкої й рішучої реакції.

Нові декларації керманичів американської і британської політики, нас не дивують. Ми їх могли сподіватися після повної »пляйти« на Далекому Сході, повного знищення Кореї, вигублення сотень тисяч, як не більше, корейців, розвитку офензиви в Індо-Китаї і низки інших подій, які свідчать, що Захід повністю розходиться з нашими засадами, політичними поглядами, аспіраціями та стремліннями.

Перестало нас теж дивувати, що та сама особа, яка тридцять років тому писала добрі статті про Росію і большевизм та закликала до негайної акції, може жартувати, що коли б Святий Юрій сьогодні появився, то не на коні, а в оточені зграї секретарів і експертів (серед яких були б напевно всякі Гіси, Фукси, пропавші і віднайдені дипломати і т. п.), не озброєний списом, а гнучкими формулами і замість у »святий, справедливий бій«, вступив би з драконом в переговори. »Визволену царівну« відіслав би до Женеви або до Нью-Йорку, а смочищу запропонував би долярову позичку.

Жарти ці мали великий успіх у слухачів і сміхові не було кінця. Але нас, тих, що добре знають »смочище, люте змійще, у якого з рота »вогонь паше і з очей іскри скачуть« та якому не вистачає »оброку« тих, кого ще Кракус учив як із смоком поводитись, тих для кого Святий Юрій є теж патроном, як для Англії, хто його іменем свою батьківщину називає, вони не смішать зовсім.

Але і це не так вже важливе, бо ми в нашому зусиллі визволитися від панування смочища лютого, не можемо надіятися на »Святоюрську Кавалерію«, ані на доляровий викуп, а тільки на наші власні сили. Якщо їх у нас не буде, щоб дочекатися слушного моменту і стати на бій, то ніякі люди нам волі не виборять і Святий Юрій не стане на чолі наших лицарів, не вдарить »смока копієм поміж ока«.

Важливо, щоб ми не витрачали сил на наші внутрішні несуттєві сварки і при цьому не захоплювалися різними троянськими кіньми і не загіпнотезовувалися їх перегонами. Не розрідить атмосфери мізаліянс князівни тисячолітньої династії і нідочого не приведуть всякі візбаденські компромітації, які б при цьому не давалися обіцянки.

Тим часом бачимо, що наші люди є непоправні в своїй легковірності. Якісь канадійські гетьмани розписуються про російсько-українську дружбу та про єднання, а в Новому Ульмі постає, як мені пишуть мої »демократичні« приятелі, не без української допомоги, російський часопис »Освобожденіе« з різними солодкими сиренними закликами.

Новий троянський кінь!

Якийсь колекціонер старовини назбирав по еміграційних кутках всякого давно, ще з петербурзького Таврійського палацу, викиненого сміття, щоб скласти цю "Old antiquity Shop" і дурити когось, що це щось нового, що це поруч з усміхами Маленкова і солодкою міною Вишинського, відчиняється весна »російських« народів.

До всіх тих цитат з Герцена (які невідомо на якого біса повторюються в »Об'єднаному Кавказі« — »с умиленіем«), до »нового« наставлення всіх тих сірих і червонавих можна б ще додати дух Потьомкіна-Нечоси, з того ж палацу, і була б повна »симбіоза«.

Нагадує це мені 1918 рік, формування в Україні, з допомогою українського уряду, відпоручниками Денікіна »Корпусу Особаво Назначечія« — теж для боротьби і захисту »общего дела«.

Вірити, що це має якусь вартість, вірити, що це щось дасть і витрачати на це гроші, — з боку українців — це більше як наївність. Коли це наївність, то дуже компромітуюча, бо вже говорять, що це спільно з якимись американцями, новий »кацаб« закладають. То чого ж було протестувати проти старого? Врешті, в 1922 р. пан Мельгунов говорив майже те саме, що сьогодні говорить »Освобожденіе«. То було »ранньою весною!«

Пора вже знати, що всі ці троянські коні вводяться в наші середовища, намащуються зверху всякими обіцянками, на які ловляться тоже грузинські князі чи міністри, канадійські гетьмани, чи американські конгресові комітетчики і їх европейські підбрехувачі, наповнюються »Корпусами Особаво Назначенія«, пускаються в перегони, аж до слушного часу, коли можна буде сказати: Гаспада, пора снять маскі!«

»Не вірю данайцям, навіть коли приносять дари!«

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

ТРАВЕНЬ

2. 5. 1924 р. — в Києві згинув **Микола Міхновський.**

23. 5. 1938 р. — в Роттердамі (Голяндія) згинув полк. **Євген Коновалець.** Творець корпусу Січових Стрільців, творець і командант УВО, засновник і провідник Організації Українських Націоналістів, політик і стратег української національної революції, надхненник революційно-національних чинів на всіх українських землях.

25. 5. 1926 р. — гине в Парижі з рук московського агента Голова Української Держави — Головний Отаман **Симон Петлюра.**

1943 р. в травні гине **Панько Сак-Могила,** родом з Київщини, Крайовий провідник ОУН на ОСУЗ, розстріляний німцями в київській тюрмі.

26. 5. 1944 р. — гине **Михайло Палідович-Карпатський,** головний редактор »Ідеї і Чин«, бувший Крайовий провідник, секретар ІІІ НВЗ ОУН.

С. Б.

ДО ПИТАННЯ ОСНОВНИХ КАДРІВ НАЦІОНАЛЬНО—ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Питання кадрів має підставове значення для кожного національно-політичного і суспільного руху, а зокрема для національно-визвольної революції. Якість і кількість кадрів, які вже беруть участь у революційній дії, і які, за своїм наставленням, активізуються в ній під час розширення революційної боротьби — рішає про напрямок, силу і успіх цілого революційного процесу. Тому належна розв'язка цього питання мусить заважити на розвитку і висліді визвольних змагань. Треба робити відповідні висновки з досвіду й аналізу попередніх змагань за державну самостійність, щоб у тому питанні не повторити тих самих помилок, які вже раз причинилися до заломання і поразки.

Не можна б сказати, що питання кадрів, які мають організувати й двигнути національно-визвольну революцію і розбудову Самостійної Держави, легковажиться, чи недоцінюється в українській політичній думці. Але воно дуже часто є предметом невластивого трактування, що призводить до невірних висновків та породжує помилкові політичні настанови.

Основна і найзагальніша невластивість полягає в тому, що справу кадрів розглядається тільки як питання статики — вже існуючого, наявного стану, як готову даність, до якої мусить достосуватись концепція визвольного руху. З таким підходом ставиться, звичайно, питання так: Які і де, та чи взагалі є відповідні кадри — з відповідним наставленням, підготовою, відповідно зорганізовані й вирядженні — які були б здібні успішно повести національну революцію, усунути ворога з України і здобувати Самостійну Українську Державу?

Таке ставлення питання відразу сугерує негативну відповідь: »нема!« Немає відповідних кадрів, значить — нема кому, немає з ким розгортати визвольну революцію, навіть не було б кому самостійно організувати державного життя. З того висновок: нема що пориватись, справа визволення власними силами, шляхом національної революції — не реальна, справжня державна самостійність нам не під силу. Цей крайній песимізм — це джерело, або тільки головний аргумент усіх протисамостійницьких тенденцій, всяких орієнтацій на чужі сили, примиренства з несуверенністю України, концепції повільної еволюції тощо. Так само цим аргументом послуговуються вороги і різні чужоземні противники державної самостійности України.

В українському політичному житті за кордоном проявився ще один напрямок, який виводиться з того самого коріння, але намагається знайти середню дорогу. Він питання кадрів ставить так само, приймаючи за основу стан, створений ворожою дійсністю, і доходить до висновку, що в Україні немає в достатній кількості таких кадрів, які підняли б боротьбу за здійснення націоналістичної концепції визволення і державної самостійности. Але цей напрямок старається не резиґнувати цілком з визвольної революції і самостійности, тільки хоче змінити їх внутрішній зміст так, щоб достосувати до наставлення, сформованих большевицькою дійсністю, активних кадрів. Через зміну змісту протибольшевицької визвольної революції сподіється здобути для неї вже готові кадри. Цим напрямком займемося в дальшій частині цієї статті.

Засаднича помилка, спільна всім тим напрямкам, лежить у самій підставі — невластивому ставленні самого питання, яке згори перерішує неґативну відповідь. Кожна держава, кожний суспільно-політичний лад і кожна система, доки не вичерпає своєї життєвої снаги, старається забезпечити свою тривкість та усувати, нищити всі загрози для свого існування. Ці старання особливо пильні на відтинку кадрів. Кожна система, властивими собі методами. але з найбільшою увагою і натиском, намагається виховувати й організувати якнайсильніші, найчисленніші кадри у своєму дусі, для свого удержання, і так само запобігати формуванню кадрів будь-якого напрямку, що змагає до її повалення. А вже не приходиться говорити про те, з якою послідовністю й безоглядністю роблять це большевики. Та з власної історії, з різних її періодів знаємо добре, що кожний окупант Українських Земель, незалежно від системи, всякими способами нищив, розпорошував, усував ворожі до нього елементи й недопускав, щоб вдержувались, розвивались і формувались самостійницькі кадри.

Жодна система, що не хоче сама себе угробити, не виховує й не формує кадрів готових до революції проти неї. Вона може тільки, всупереч своїм намаганням, сама собою, своїм діянням створювати серед опанованого народу невдоволення, ненависть і вороже наставлення до себе, до носіїв і підпор даної системи. Це створює пригожий ґрунт — психологічний, національно-політичний і суспільно-економічний — для зростання і формування кадрів, готових до боротьби за визволення з-під гнету даної системи, за її повалення і створення нового ладу.

Але саме невдоволення, навіть крайня ненависть до стану поневолення, до системи і режиму, ще не формує кадрів активних борців для визвольної революції. Це може зробити тільки революційна ідея, революційна організація, яка цю ідею несе і поширює, та її революційна дія, активна боротьба з ворогом, мобілізування, підготова щораз ширшого кругу борців за визволення. Питання дієвих кадрів визвольної революції може знайти позитивну розв'язку тільки тоді, коли його ставиться у властивому змислі: революційної динаміки, старання, активізації і зростання. Не шукати готових кадрів, бо таких ніколи немає, хіба при такій системі, яка вже сама хилиться до упадку, а тільки виховувати їх, мобілізувати й організувати з таких людей, які до цього надаються своїм наставленням і характером.

Творення, формування кадрів для визвольної боротьби — це й є найсутєвіше, головне завдання цілого революційного процесу. Найбільша частина уваги, енергії і дії революційної мусить бути спрямована на те, щоб своєю ідеєю захопити щораз більшу кількість найкращих людей, щоб зі стану пасивного улягання ворожій системі привести їх у стан активного спротиву й поборювання ворога. Щоб організаційною працею і розгортанням революційної боротьби створити з них сформовані кадри свідомих борців за визволення і за побудову нового ладу національного визволення і національної незалежности, свободи і справедливости. Основна частина боротьби революційної організації з ворогом це і є боротьба за душу людини, за ідейний вплив на цілий нарід, за поширення ідеї й концепції визвольної революції серед найширших мас народу, захоплення їх цією ідеєю і через це приєднання їх на бік визвольної боротьби. Це змагання за кожну людину, за вплив на загал народу, відбивається ввесь час революційної боротьби, у кожній її стадії. Зростаючі успіхи в цьому є найпевнішою основою розвитку і кінцевої перемоги цілої революції.

Чинники, які приєднують людей на бік революції, це: комплекс ідей, революційна організація і дія. Особливе значення має ідеологія, яка визначає цілі визвольної революції, її програму в засадничих питаннях нового ладу та шлях переведення тих цілей у життя. Ідея — це душа, породжуюча і рушійна сила цілого визвольного руху, це його найістотніша, незмінна суть. Життєвість, тривкість і перемога революції залежать передусім від сили, якости моторичної ідеї, наскільки вона відповідає духовості, природі, життєвим прагненням і потребам народу, наскільки вона висловлює його найкращі пориви і мобілізує шляхетні, динамічні, героїчні елементи нації і такі ж заложення в духовості людини.

У цілому розвитку визвольної революції, а зокрема у мобілізуванні й вихованні кадрів, основні ідеї мусять бути чинником сталим, незмінним. Якщо почати їх міняти, достосовувати за тактичними міркуваннями до наставлення різнородних елементів, тоді ці ідеї відразу втрачають свою пориваючу силу, а революційний рух розгублюється і заникає.

За кордоном проявився напрямок, що намагається вплинути на зміну ідейно-програмових позицій революційно-визвольного руху, в дусі наближення їх до комуністичної програми. Головним аргументом цього напрямку є твердження, що інакше національно-визвольна боротьба не матиме достатньо численних і активних кадрів. Ця теза обґрунтовується наступним міркуванням:

Серед основної частини українського народу, зокрема серед поколінь, які виросли й вихувались у підбольшевицькій дійсності, немає в більшій кількості такого елементу, який би власними, чи набутими думками, виробив собі переконання, що комуністична теорія є фальшива і зла. Якщо такі трапляються, то в дуже незначному проценті. В наслідок тотального опанування марксівсбко-ленінською доктриною цілого життя, усіх ділянок і проявів людської думки, в Україні серед загалу населення закорінилось переконання, що комуністична доктрина сама по собі добра й правильна, а тільки практика большевицька погана. Суперечність між комуністичною теорією і большевицькою практикою, яка є скрізь наявна і яку найгостріше відчувають народні маси — творить єдине придатне підложжя для протибольшевицької революції. Революційна програма і дія мусять шукати готового ґрунту в загальному переконанні, поширеному серед народніх мас, спиратися на тих пізнаннях, які вже існують і формують негативне наставлення до большевизму.

Основний блуд цього напрямку лежить у висновку, що ненависть до большевицької практики і до большевицької брехні, поширена серед народу, відноситься тільки до режиму, до наявних уряджень большевицької системи гноблення й визиску, але цілком не заторкує комуністичної програми, бо погляди загалу залишаються в полоні комуністичних ідей.

Така двоякість в оцінці наставлення народніх мас не має основ. Большевицька дійсність презентує цілому народові комуністичну доктрину і практику совєтської системи в однаковий спосіб. Одне і друге накидається тими самими методами тотального примусу населення, з винищуванням усього, що в будь-якій мірі було б протиставним. Як комуністична програма, так само й ціла совєтська дійсність, у всіх видах, підноситься цинічно-брехливою большевицькою пропаґандою як найвище досягнення, поступ і небувале щастя для народу. Всі практики большевицької деспотії, крайного гноблення, ожебрачування народніх мас, найжахливішого терору — все обґрунтовується комуністичними засадами і цілями, побудовою комунізму за марксо-ленінською програмою. Тож у народній свідомості комуністична програма і большевицька практика становлять одне й те ж саме. Ця сама ненависть, яка живе в народі до большевицького режиму й системи, звертається в неменшій мірі проти цілої комуністичної доктрини.

Кожна акція приєднування до національно-визвольної революції активних борців мусить діяти на ґрунті ненависти до большевизму, як цілости, і спрямовуватись до таких елементів, які її мають. Таких елементів є дуже багато, вони творять переважну більшість у народі. Не тільки старші генерації, але так само середні й молодші, мають глибоке практичне пізнання комунізму в усіх його видах, а гіркі пережиття зродили в них вороже наставлення до большевизму. Ця спонтанна ворожість до большевицького поневолення, бажання визволитись від нього, прагнення іншого, свобідного життя для цілого народу та для кожної одиниці, любов до батьківщини — це існуючі вже підстави для визвольної боротьби і це ознаки тих людей, з яких мають творитися кадри національної, протибольшевицької революції. Така основа цілком вистачає. А решту має доповнити ідея, програма націоналістичного, визвольчого руху, революційна організація і дія революційної боротьби. Природні патріотичні почуття — розвинути в скристалізовану національно-самостійницьку свідомість, чітко визначити цілі визвольних змагань і образ свобідного життя в самостійній державі поширенням націоналістичних ідей і програми, концепцією національної революції вказати шлях

до повалення ненависного большевизму й московського поневолення і до побудови самостійної Української Держави, системою революційних акцій і організаційної праці зорієнтовувати весь нарід на революційно-визвольний рух, активізувати відважніші, бойові елементи, та організувати найкращих з-поміж них — це найзагальніший плян мобілізації дієвих кадрів визвольної революції.

При тому революційна організація, яка ініціює, веде визвольну боротьбу і керує нею, мусить бути свідома своєї ролі, що вона має мобілізувати й формувати кадри борців за національне визволення, а не шукати їх. Це все, що несе український націоналістичний, революційний рух відповідає душі українського народу, його бажанням і потребам, бо з цього він зродився. Але цей рух мусить виказати тверду впевненість у своїх ідеях, послідовність і твердість у прямуванні своїм шляхом. Це переконує, захоплює й утверджує.

Особливе значення має питання провідних кадрів революційної боротьби. Вони добираються з ширших дієвих кадрів з-поміж таких людей, в яких найкраще визріє усвідомлення ідейного змісту і пляну національної революції, і які своїми особистими прикметами-характером, здібностями і вмінням надаються до провідних функцій.

Цілком помилковим є твердження, що елементи, здібні до провідної ролі у протибольшевицькій революції і в побудові самостійного державного життя, знайдуться тільки серед кадрів т. зв. ідейних, розчарованих комуністів. Таке твердження послуговується такими арґументами, що весь динамічний, найактивніший, найздібніший та ідейний елемент з ґенерацій, вирослих у підбольшевицькій дійсності, є організований і виховуваний у комсомолі і компартії. Тільки такий елемент має відповідні провідницькі прикмети, ініціятиву, творчі здібності і тільки він міг набути відповідні знання. Тому до провідної ролі у визвольній революції треба підбирати з-поміж тої категорії таких людей, які з ідейним наставленням сприйняли комуністичну пропаґанду, але розчарувалися большевицькою практикою й зненавиділи її.

Таке ставлення справи неправильне в самій основі. На того роду аргументах можна тільки спирати твердження, що протикомуністична революція в Україні неможлива, бо немає відповідного елементу на провідні кадри. Коли ж провідну ролю у визвольній революції мав би відограти елемент, який під ідейним оглядом перебуває в полоні комунізму, то це не була б справжня протибольшевицька революція, тільки очищування, оздоровлювання комуністичної системи революційними засобами, а національно-державне усамостійнення було б зразу підмочене націонал-комунізмом. Але ціла ця тенденція залишиться тільки теоретичним баламутством, бо в реальній дійсності вона не має підстав. Засадничий блуд лежить у тезі, що той елемент, який у большевицькій системі вибивається своєю активністю, динамікою і творить керівну верству, хоча б на нижчих і середніх ланках большевицької державної машини — придатний до провідної ролі, чи взагалі активної участи в протибольшевицькій революції. Так само фальшиво думати, що кадри активістів большевицької системи охоплюють усіх з природи найздібніших й найактивніших людей. В одному й другому випадку є плитко-механічний підхід до проблем.

Навіть у нормальних, вільних життєвих умовинах, активність і здібність людей рідко буває універсального характеру, звичайно ці прикмети мають якийсь визначений напрям. Тим більше у цілком ненормальних обставинах большевицького тоталізму, диктатури, в системі загального терору і страху, природна людська здібність і гін до активности можуть розвиватись і виявлятись леґально або в напрямі, який припускає комуністична доктрина і большевицький режим, або шукати собі можливостей у таких ділянках творчости і праці, в яких посягання комунізму ще відносно найменші.

В різних неполітичних галузях можна знайти багато порядних, вартісних людей теж на визначніших становищах. Але в таких секторах, в яких політичні моменти проявляються найгостріше — в компартії і в державній адміністрації —домінують два типи людей: переконані комуністи і безідейні карієристи, які вислуговуються большевикам зі шкурницьких мотивів. Жоден з тих типів не може мати місця, а вже ніяк провідної ролі в українській національно-визвольній революції.

Наша боротьба мусить бути розрахована на активну і провідну участь в ній тільки ідейно-вартісних, патріотичних, антикомуністичних елементів. Таких є в Україні чимало. Теж ті, що не охоплені конспіративною акцією націоналістичного революційного підпілля, стараються вести якусь національно корисну роботу, а деякі скривають своє правдиве наставлення за маскою пасивного незацікавлення, невміння, чи нездібности. Не всі люди, які в підбольшевицькій дійсності заховуються пасивно, малоактивно, чи виглядають тупими, є такі по своїй природі. Большевицька система багатьох з них такими зробила, або примусила такими прикидатися. Вона не дає розвинути природних здібностей ані активности в такому напрямі, який був би їм по душі, який згідний з патріотичним і моральним наставленням людей, а національна совість не позволяє розгортати всіх своїх здібностей і сил на службу большевикам.

Найважніше, докорінне діяння української національної революції полягає якраз у тому, що вона розіб'є ці кайдани, якими ворог сковує українську людину так само, як цілу націю. Визвольна боротьба відкриває перед незчисленними одиницями широке поле для розгорнення природних здібностей, придавленої енергії у змаганні за волю України. Ідеї українського націоналізму й героїчні подвиги революційної боротьби розбуджують глибоко приспані, сковані большевицькими дибами енергію і найвищі вартості козацьких нащадків. Плуг національної революції переоре ціле життя, а найважніше — підніме на поверхню нові, придавлені сили, видвигне нові таланти, нові активні й провідні кадри. Головним активом і провідним елементом визвольної революції будуть Яре́ми-Галайди. Ті, що большевизм зробив з них невільників, примусив скривати свої бажання, думки, правдиві інтенції своєї праці. В процесі визвольної революції вони стануть Галай-

дами — визначними учасниками боротьби за волю України.

Ці переміни, перероджения відбуваються постійно. Процес продовжування, розвитку і поширення українського націоналістичного руху, його визвольної революційної боротьби полягає якраз у цьому, що помимо всіх заходів ворога, щоб його знищити, помимо постійних найважчих жертв, його ідеї все дальше поширюються, ряди активних борців усе поповнюються, бо до них приступають все нові сили. Боротьба породжує, мобілізує все нових борців, а борці породжують боротьбу. Це неперервний ланцюговий процес, який охоплює все ширші круги народу, незалежно від різних змін форм революційної дії. А його незмінним і незаступним мотором є великі ідеї українського націоналізму. Ці ідеї, діючи в динамічній формі революційної боротьби, мобілізують і формують активні і провідні кадри сучасних визвольних змагань України.

Степан Глід

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ, ПРОГРАМУ І ТАКТИКУ СВУ

Для того, щоб краще висвітлити ідеї і дію СВУ, тобто один із коротких і найменш висвітлених періодів боротьби українського народу проти московського окупанта, подаємо деякі витяги, з виданої большевиками про цю боротьбу, книжки: »Спілка Визволення України« (стенографічний звіт судового процесу. Том І-й. Видавництво »Пролетар«, 1931 рік. Тираж 3000. Обсяг 45 і пів друкованих аркушів, сторінок 712).

* * *

В цій короткій статті не думаємо зупинятися на політичних помилках, недоліках чи недотягненнях Президії СВУ і не збираємося осуджувати поведінку окремих її членів на процесі, бо ми всі знаємо, що не було ще й одного большевицького суду чи процесу, на якому б підсудні не »признавалися« до вини і не осуджували б себе.

Хочемо тільки, хоч частково, висвітлити прагнення і боротьбу українського народу в період СВУ, в час початків найбільшого бандитсько-большевицького наступу на українське село і місто; наступу, що залив кров'ю і застелив трупами українських селян, робітників і інтеліґентів не тільки українську землю, а й простори всієї »необятной родіни«, особливо північні сибірські землі.

В передмові, яку написав П. Любченко, і в усій згаданій книжці, большевики намагаються не тільки себе виправдати та приховати від українського народу свої бандитські злочини, а й намагаються з різних видуманих і відірваних тверджень від змісту зізнань членів СВУ, зробити підсудних злочинцями й ворогами українського народу.

Так, наприклад, підсудним членам СВУ большевики закидають зв'язок із різними імперіялістичними країнами та те, що вони плянували чужоземними багнетами боротися проти українських робітників і селян в той час, як на першому засіданні СВУ були навіть виступи проти прийняття назви організації »Спілка Визволення України«, »бо ця назва — як сказав В. Чехівський — змішає нас і з колишнім »Союзом Визволення України«, що здобув недобру славу своїм спілкуванням з імперіялізмом германським і прислуговуванням йому«.

Далі большевики намагаються переконати український народ, що СВУ хотіла реставрувати капіталістично-поміщицьку Україну та що »реставраторська плятформа СВУ відбивала клясові інтереси і прагнення діячів куркульства та міської буржуазії«.

Про це Панас Любченко пише так: »Не самостійність і не незалежність цікавить українських буржуа, українських націоналістів, бо справжню самостійність України здобули й могли здобути тільки пролетаріят і селянство. Ходило в них про їхні клясові інтереси, ходило в них про відновлення капіталістичного ладу, буржуазних порядків, про відновлення панівного стану, стану дідичів і капіталістів«. А далі пише: »Українські націоналісти, протягом уже півтора дисятиріччя, виступають із зброєю в руках проти українського народу, проти Української Радянської Республіки, проти її незалежности, самостійности, (чи може бути більший цинізм і підлість?! — С. Г.), за свої клясові інтереси, себто за інтереси української буржуазії, що щільно переплітаються з інтересами російських поміщиків (!), польських маґнатів (!), і біржовиків — Франції, Бельґії, Англії. ...»Самостійність« і »незалежність« українських націоналістів коштували українському народові сотень тисяч людських жертв, руйнації народнього господарства, нечуваного терору, дикунських розправ«. (А скільки є таких ще й тепер, що так говорять! — Складач).

В той час, навіть із свідчень підсудних, поданих у тій же книжці, бачимо явне заперечення брехливих »арґументів« Любченка і большевицького суду. СВУ, на основі зізнань обвинувачених, мала за завдання охопити і об'єднати всіх українців на принципі »Самостійна Україна« і »нація над клясою«, або, як сказав Дурдуківський на судовому допиті: ». . . Конечним ідеалом зовнішньої політики, ідеалом, який власне нас об'єднував, для нас була самостійність України, себто Україна незалежна ні від яких інших народів«.

Намагання Любченка і большевиків довести, що СВУ орієнтувалася й опералася тільки на капіталістів-фабрикантів, дідичів і »куркулів« та боролася за них, виступаючи проти українського селянства і робітництва, потерпіли цілковиту невдачу хоч би вже у світлі зізнань підсудних, записаних у цьому ж большевицькому стенографічному звіті судового процесу. Ось один з прикладів:

Суддя **Одинець** запитує Єфремова: »Скажіть будь ласка, СВУ, коли мала »визволяти«, кого вона мала на увазі? Чи тільки тих, у кого забрали 14 міл. десятин землі?

Єфремов: Ми розуміли взагалі визволити Україну.

Одинець: Як ви думали »визволяти« селян незаможників і середняків, котрі розподілили поміж собою 14 міл. десятин землі?

Єфремов: Земля повинна була залишитися за ними.

Одинець: Як повинна була залишитися?

Єфремов: Там було сказано: за викуп.

Одинець: Ви хотіли, щоб польські маґнати получили свої землі?

Єфремов: Польські маґнати не мусіли получити землю. Ми думали, що земля не повертається поміщикам, а вона лишається у селянства«.

Любченко у своїй передмові до згаданої книжки старається доказати, що СВУ хотіла »продати« Україну полякам і німцям, тому приписує Дурдуківському такі слова: »Ми гадали поділити Україну на Правобережну і Лівобережну. Провобережну віддати полякам, Ліводережну — німцям«. У зізнаннях Дурдуківського тих слів ніде не зустрічаємо, натомість у судовому допиті С. Єфремова маємо

якраз протилежні ствердження:

Любченко: Чи СВУ ставила завдання боротися за визволення Галичини й взагалі Західньої України з-під Польщі?

Єфремов: Зрозуміло, ставила. Здається, на організаційному зібранні Чехівський ставив питання про те, що розуміє свободу України, як визволення всіх частин, — це було і в програмі, — всіх частин української території, етнографічної території, куди входять Підляшшя, Волинь, Галичина«.

Також протилежні ствердження читаємо в судових зізнаннях у справі робітництва.

»Слісаренко: Скажіть, прошу вас, яке б становище на вашу думку, зайняло робітництво до перевороту, який ви підготовляли?

Єфремов: Ми вважали, робітництво в цілій своїй масі не з'являється цілком комуністичним, і що воно не буде тому проти«.

* * *

Цікавий є той факт, що СВУ мимо того, що багато її членів, а навіть основоположників, колись були членами партій соціял-демократів, соціял-революціонерів і соціял- федералістів, тепер не тільки визнавали, а й творили націоналістичну платформу. І коли П. Любченко в своїй передмові до книжки старався підкреслити, що ось так, мовляв, »мала виглядати Україна соціял-демократів соціял-революціонерів і соціял-федералістів«, та що »СВУ являє собою організацію, єдину з петлюрівським закордонним центром, що називає себе урядом УНР«, то на судовому допиті Дурдуківський зовсім що інше каже: »Я не знаю, як мені здається, то наша програма СВУ є націоналістична програма у високій мірі все ж таки«. І Любченко тоді підтвердив: »Те, що програма є націоналістична — це факт«.

В справі соціялістичних позицій А. Ніковський у своїх зізнаннях висловлюється так: »Та й сам принцип соціялізму, колись обов'язковий, тепер зробився до тої міри не милий, що партія, лідером якої я був, але відірвався з часів кабінету П. Пилипчука (в 1921 році, влітку), намаганнями С. Шелухіна в Празі відкинула прийняту для старої української партії РД (радикально-демократичної) доповнену літеру »С« із назви С-Ф (соціялістично-федеративна), таким чином легко зітхнули всі, хто з громадської дисципліни прилучився до принципу соціялізму в партії: С. Шелухін, М. Славінський, К. Мацієвич, О. Лотоцький та й сам О. Я. Шульгин, що розвивав колись ідею пан-европейського федералізму типу теперішньої Бріянівської вигадки, мусів федералізму зректися, як чогось схожого на один з большевицьких принципів державного будівництва« (том 2 ст., 124).

Що більш вимовним є факт, що СВУ, визнаючи еміграційчий уряд УНР, робила це тільки для »збереження фірми« при одночасному дуже критичному погляді на самий цей уряд. Про це, зупиняючись на дискусії, що відбулася на засіданні Президії СВУ після повороту О. Черняхівського з-за кордону 1927 р., де він бачився з Дорошенком, Лотоцьким і Прокоповичем, Дурдиківський у своєму зізнанні каже: ». . . У зв'язку з цим Л. Черняхівська ставить питання значно ширше: чи потрібна нам взагалі УНР, а особливо з таким головою, як А. Лівицький. Чи не краще зовсім припинити цю нечесну по суті, непевну, небезпечну, сумнівну своїми наслідками гру УНР, чи не краще зовсім скасувати цю давню вже мертву політичну нашу національну фірму і замінити її новою, дійсною, реальною, якою являється Всеукраїнська СВУ з її Президією«.

Далі, відповідаючи на питання Михайлика, Дурдуківський каже: »Я пригадую, що С. О. Єфремов і, здається А. В. Ніковський сказав, що треба зберегти цю фірму, бо вона має повне визначення в Европі, а нова фірма СВУ нічого не говорить в Европі«.

І коли Любченко запитав у тій справі Єфремова: »Ви кажете, що організація стояла на засадах УНР-івських?«

Єфремов відповів: »Більш менш«.

* * *

Видаючи книгою стенограму процесу над членами СВУ, большевики мали на меті навмисними перекрученнями фактів прикрити й виправдати свій страшний злочин та штовхнути легкодухих малоросів на шлях підлої зради українського народу, на шлях коцюбинських і любченків. І про це Любченко в своїй передмові відкрито пише: »Стенограма процесу над СВУ повинна стати в руках трудящих могутньою зброєю для викриття тої каїнової змовницької роботи, що її провадили і провадять українські націоналісти проти країни рад«. Також він каже: ». . . процес має не гільки історичне значення, стенограма СВУ це документ, що розповідає нам не тільки про минулу роботу українських націоналістів, а й про їх теперішню роботу. Більш за те, програма СВУ — це не тільки програма так званих наддніпрянських націоналістів — програма націоналістів Західньої України«.

Але мимо всіх перекручувань большевиками зізнань підсудних членів СВУ, в цьому ж таки большевицькому документі находимо чимало наявних доказів про те, що СВУ, її програма і боротьба — були виявом стремлінь усього українського народу, що не корився московсько-большевицьким окупантам.

Нижче подаємо окремі витяги з І-го розділу »Винувального висновку« судового процесу над СВУ, з якого, мимо всіх тенденційних і навмисних перекручень фактів, можемо багато довідатись про історію і працю СВУ, та, хоч частково, про програму і тактику організації.

* * *

17 лютого 1930 р., заступник народнього Комісара Юстиції та старший помічник Генерального Прокурора УССР Михайлик, розглянувши справу обвинувачених громадян:

»Єфремова С. О., Чехівського В. М., Дурдуківського В. Ф., Гермайзе Й. Ю., Ніковського А. В., Старицької-Черняхівської Л. М., Гребенецького О. З., Черняхівського О. Г., Ганцова В. М., Павлушкова М. П., Матушевського Б. Ф., Трезвинського Ю. К., Токаревської Н. С., Заліського А. П., Іваниці Г. М., Доги В. М., Шила К. С., Маргуліса З. Г., Івченка М. Є., Голоскевича Г. К., Холодного Г.Г., Кривенка М. В., Страшкевича В. М., Шарка В.В., Дубровського В. Г., Туркала К. Т., Підгаєцького В. Я., Кудрицького А. А., Ботвиновського М. Н., Чехівського М. М., Єфремова П. О., Білого М. П., Біднової Л. Є., Товкача К. І., Щепотьєва В. О., Близнюка П. С., Лагути М. А., Барбара А. О., Удовенка В. В., Болозовича М. Д., Карповича Й. Р., Отамановського В. Д., Слабченка М. Є., та Панченка-Чаленка К. М., в загальній кількості 45 осіб, за арт. арт. 54[2], 54[3], 54[4], 54[8], 54[11], Кр. Код. УСРР, знайшв:

1) Попереднє слідство в справі переведено з належною повнотою та не потребує доповнень;

2) Винувального висновка складено з виконанням вимог арт. 203 КПК;

3) За матеріялами попереднього слідства є досить підстав для віддання вищезгаданих під суд.

На підставі вищевикладеного постановив:

1) За силою арт. 223 КПК, винувальний висновок затвердити та надати йому силу винувального акту;

2) Беручи на вагу виключну важливість справи »СВУ, на підставі арт. 122 Положення про Судоустрій УССР, віддати винувачених під суд Найвищого Суду Української Соціялістичної Радянської Республіки;

3) Справу слухати прилюдно за участю сторін«.

(»Постанова«, підписана Заступником Нар. Ком. Юстиції і Старшим Помічником Ген. Прок. УССР Михайликом).

Перше засідання Найвищого суду УССР відбулося 9 березня 1930 року. Голова Суду Приходько, заявив: »Судове засідання Найвищого суду Української Соціялістичної Республіки, в особовому складі, що його затверджено Центральним Комітетом

УССР, оголошую відкритим. Розсуджуватиметься справа про контрреволюційну діяльність організації, під назвою »Спілка Визволення України«, що мала своїм завданням повалити Радянську владу на Україні шляхом організації збройного повстання та встановити капіталістичний буржуазний лад у формі УНР.

Винуватиться в тій справі 45 осіб: Єфремов, Дурдуківський, Ніковський, Черняхівський, Гермайзе, Старицька-Черняхівська й інші, що їхні контрреволюційні злочини перед республікою трудящих арт. 54 [2], 54 [3], 54 [4] 54 [8], 54 [11], Кримінального Кодексу Української Соціялістичної Радянської Республіки«.

Далі йде перекличка і перевірка даних винуваченых та проголошено такий склад суду:

Голова — Приходько, члени суду тт. проф. Волков, Коробейко проф. Соколянський, Одинець, запасні члени суду — тт. Муха й Корженко. Секретар суду — тов. Лозман.

Державне винувачення: Заступник Народнього Комісара Юстиції та старший помічник генерального прокурора УССР тов. Михайлик, заступник прокурора Найвищого суду — т. Ахматов, прокурор НКЮ тов. Якимишин, київський окрпрокурор тов Бистрюков.

Громадське винувачення: Представник ВУРПС тов. Любченко, академік т. Соколовський, представник Федерації письменників т. Слісаренко й академік т. Кравчук. (Академік Кравчук, через раптове захворіння, на суд не з'явився. — С. Г.)

Оборона: тт. Ратнер, Віленський, Пухтінський, Гродзінський, Рівлін, Обуховський, Потапов, Виноградський, Волкомірський, Вознесенська, Ковалівська, Юровський і Шац.

Голова суду запитує: Чи збоку підсудних є якінебудь заяви? Жодних заяв нема. Чи всі свідки з'явилися, тов. Секретар? Прошу оголосити.

Секретар: На судове засідання явилися свідки: Дорошкевич, Зеров, Коліух, Остапенко, Филипович, Потієнко, Мороз, Малащук, Сабко. Не явився свідок Холодний, який тепер знаходиться у відряджені, і прибуває сьогодні увечорі. Не явився Озерський з невідомих причин, викликали його телеграмою, але ніяких відомостей нема«.

(Інші судові формальності в справі свідків, пропускаємо. — С. Г.).

Винувальний висновок

»Винувальний висновок«, затверджений »Головою Державного Політичного Управління УССР В. Балицьким у Харкові, 7 лютого 1930 р.« у »справі контрреволюційної організації, що іменувалася »Спілка Визволення України« і готувала повалення Радянської влади шляхом збройного повстання« має 147 сторінок друку згаданої книжки. З цього »винувального висновку« ми друкуємо тільки виїмки з розділу І-го (Історія виникнення СВУ, Перші організаційні засідання, Програма і тактика організації):

»Викрита та ліквідована 1929 року »СВУ«, нерозривними нитками зв'язана з усією історією клясової боротьби на Україні з часу Жовтневого перевороту, аж до останніх днів. . .«

»СВУ« — це наступник запільного контрреволюційного центру, що мав назву — »Братство Української Державности« (скорочено »БУД«). »БУД« на чолі з Єфремовим, по вказівках так званого уряду УНР, керував збройною боротьбою, що провадилась проти диктатури пролетаріяту роками громадської війни, та в період 1921-22 років провадив організацію всеукраїнського повстання проти Радянської влади.

Успішне радянське будівництво в місті і на селі, інтенсивне політичне розшарування на селі, розгром бандитського руху, ліквідація низки повстанських організацій (»Центральний Український Повстанський Комітет«, низка губерніяльних повстанкомів, »Козацька Рада« тощо), перехід до відбудови творчої роботи в усіх центрах життя, успішне розгортання культурно-національного будівництва, — спричинилися до того, що вже 1922 року »Урядові УНР« та »БУД« була унеможливлена більш-менш широка робота навіть серед куркульських елементів — головної їхньої опори. Зважаючи на це, українська буржуазія та куркульство мусіли змінити тактику боротьби з Радвладою.

Ця зміна тактики полягала в тім, що треба було привести до ладу ряди української контрреволюції, що зазнала жорстокої поразки, віднайти нові, досконаліші форми запільної діяльности та перешикувати контрреволюційні кадри відповідно до нових умов, що їх приніс з собою відповідний період.

Зміст і значення запільної роботи також змінилися в зв'язку з відповідним періодом.

Якщо період громадянської війни і перших років відновлення народнього господарства поставив перед »БУД« за основне завдання зняти збройне повстання, то відновний період висунув перед »БУД« головне завдання — підготувати консолідацію розпорошених контрреволюційних елементів.

Інтенсивність запільної роботи цього періоду значно слабша. Під впливом розгрому контрреволюції і загальної політики Радянської влади, »БУД«, як організація, наприкінці 1924 року припинив своє існування. Але керівні діячі »БУД«, навіть тоді, коли організаційна діяльність »БУД« припинилася, не покинули антирадянської роботи«.

»Коли закінчився відповідний період і накреслювались перші перспективи реконструкційного періоду, буржуазно-куркульські елементи міста і села значно посилили опір усім заходам Радянської влади та комуністичної партії.

Загальне зростання активности буржуазних елементів міста і села у зв'язку з початком реконструкційного періоду довело ідеологів української контрреволюції до переконання, що треба радикально змінити тактику.

Нова тактика, на думку керівних діячів бувшого »БУД«, повинна була сполучити головні риси тактики двох попередніх періодів. Зовнішнім виявом зміни тактики у зв'язку з наближенням реконструкційного періоду було утворення »СВУ« замість »БУД«, що вже не задовольняв вимог української контрреволюції, яка відродилася, та закінчив свою діяльність 1924 року.

За головну мету організації знову править готування до повстання, тобто те саме, що було головним завданням у період громадянської війни і початку відновного періоду. Це готування провадиться шляхом використання тих позицій, що їх захоплено під час відновного періоду. Повстання проти Радянської влади включається до програми »СВУ« почасти і тому, що керівники цієї організації змогли переконатися, що їхні надії на переродження Радянської влади і комуністичної партії були марні.

Замість цього вони опинилися перед фактом посиленого наступу на рештки капіталістичних елементів. (Після НЕП-у — С. Г.).

Опір цьому наступові був одним із факторів, які привели керівників націоналістичного запілля до утворення »СВУ«, що повинна була підготовити повалення Радянської влади через збройне повстання за підтримкою чужоземної буржуазії та петлюрівської еміграції«. (Далі подається історія попередника СВУ — організації БУД, що утворилася 1920 року і провадила свою діяльність до 1924 року та відмічається, що »роля БУД-у була надзвичайно велика, як і вплив його на українські антирадянські кола. — С. Г.)

»Винувачений **Г. Голоскевич** свідчить:

. . .»На одному з останніх засідань »Братства Української Державности« (»БУД«) 1924 року, на якому були присутні: Єфремов С. О., Голоскевич Г. К., Гермайзе О., Пастернак С. Г., обмірковували питання про ліквідацію »БУД-у« і причини цьому. Доповідав про це Єфремов С. О. Усім було ясно, що »БУД«, як організація, обмежена щодо кількости своїх членів, організація виключно інтеліґентська, вузька, не може провадити політичної роботи, що організація себе вже пережила, життя випередило її. Тому »БУД« треба ліквідувати. Але відмовитися від боротьби за

свої національно-політичні ідеали—Українську Державність, яку мислили в формі Української Народньої (демократичної) Республіки, ні від кого не залежної, від боротьби з Радянською владою, українська інтеліґенція не може й не має права...

...Тому українська інтеліґенція повинна виконувати свій обов'язок перед українським народом, перед Україною: боротися за самостійну Україну — Українську Демократичну Республіку, провадячи боротьбу з Радянською владою на Україні.

Перед нами, — »БУД«-івцями українською інтеліґенцією, стоїть завдання творити нову масову організацію з участю широких українських кіл, з міцними зв'язками на периферії, селянством, (а не тільки »буржуазно-куркульським елементом« — С. Г.) з щільними зв'язками з закордонною українською інтеліґенцією. Треба накреслити програму, структуру нової організації. Ця організація, як і »БУД«, повинна об'єднати різні політичні українські угруповання. Усю підготовчу роботу для утворення нової політичної організації взяв на себе С. О. Єфремов, ініціятор її і ідеолог«...

(Том 22, арк. 72).

»С. Єфремов і його однодумці вирішили притягти сили закордонної еміґрації для підготовної роботи над утворенням нової організації. Для цього Єфремов зробив плян повороту з-закордону кількох видатних еміґрантів. Насамперед С. Єфремов організував приїзд колишнього міністра закордонних справ УНР — А. Ніковського. Використавши свій пост віцепрезидента Української Академії Наук, С. Єфремов порушив клопотання перед вищими урядовими органами УСРР дозволити А. Ніковському повернутися на Україну, щоб працювати в Українській Академії Наук...«

Винуваченій **В. Дурдуківський** свідчить:

...»За пляном С. Єфремова, після А. Ніковського треба викликати на Радянську Україну інших визначних еміґрантів, щоб з одного боку мати постійні, свіжі, повні відомості про становище української справи за кордоном, а з другого боку, щоб підсилити ними тутешній антирадянський фронт, використати їх для антирадянської роботи, щоб нарешті, по змозі, збирати на Радянській Україні всі кращі, талановитіші, щиріші, здатніші до політичної роботи, досвідченіші в політичній роботі українські, розпорошені, мало не по всьому світу, сили, які вже не мають змоги працювати за кордоном для української визвольної ідеї, які марно витрачують свою дорогу, для національної справи, енергію на боротьбу за шматок хліба...

...Зміна бойового фронту повинна відбитися не тільки на тому, де саме має провадитись боротьба, а також і на тому,як, якими засобами треба переводити цю важку боротьбу в нових умовах. Де головний фронт, там і найкращі бойові сили. Коли головний фронт був за кордоном, туди було перекинуто найкращі, найенергійніші бойові політичні українські сили...

...Ці коштовні національні сили повинні знову повернутися на Україну, мусять працювати, продовжувати свою енергійну боротьбу за політичну незалежність в нових умовах на Радянській Україні«...

(Том 2, арк. 156).

Поворот А. Ніковського на Україну було погоджено з керівними колами петлюрівської еміґрації. А. Ніковський, як емісар петлюрівського центру, одержав широкі повноваження щодо розвитку запільної діяльности на Україні. Перед його від'їздом на Україну відбулася нарада кількох видатних еміґрантів, що серед них був також і С. Петлюра.

Винуваченій **С. Єфремов** з цього приводу свідчить:

...»Ця нарада відбулася перед відїздом Ніковського в Берлін. Були на ній, на чолі з С. Петлюрою, представники української еміґрації, як Дорошенко, Прокопович, здається О. Шульгін, В. Садовський. Нарада, обміркувавши справу з поворотом Ніковського, визнала його за доцільний і доручила переказати на Україну,що треба готуватись до рішучої боротьби з Радянською владою, а тому необхідно, з одного боку, держати тісний зв'язок з еміґрацією, а з другого — подбати про якусь міцну організацію на Україні, яка б узяла на себе роботу щодо підготовки сил, потрібних на боротьбу, і способів, які б ту боротьбу довели до переможного кінця. Мені особисто нарада прохала переказати, що покладається цілком на те, що вживу усього свого впливу і авторитету, щоб виконати ці доручення«...

(Том I, арк. 166, 167).

Приїзд А. Ніковського відограв дуже велику ролю, бо в його особі було утворено тривкий міст між внутрішніми контрреволюційними елементами і закордонною еміґрацією. А. Ніковський привіз директиви еміґрації, велику інформацію про її діяльність і приступив до енергійної популяризації в київських антирадянських колах діяльности петлюрівської еміґрації. (А. Ніковський прибув в Україну в кінці 1924 р. — С. Г.).

Крім популяризації еміґрації, А. Ніковський, за завданням С. Єфремова, підготовлював антирадянські кола в напрямкові потреби підготовчих робіт для утворення нової організації замість »БУД«, що розвалилася.

У підготовній роботі група С. Єфремова провела 1924 рік, увесь 1925 рік і початок 1926 року.

Винуваченій **С. Єфремов** з цього приводу свідчить:

...»В кінці 1926 року я одержав листа від Л. Чикаленка з невеликою допискою В. Садовського і цей лист показав нам, що підготовчий період треба скінчити і заходжуватись коло справи організації вже реально. Чикаленко писав, що останніми часами відбувся за кордоном кілька нарад з участю діячів УНР і чаради ті вирішили, що вже пора закласти визволчу організацію і подати про теж таки гасло на Україні, як було умовлено ще на берлінській нараді з Ніковським...

...Повідомляючи про ці заходи і вирішення, які незабаром мають бути остаточно оформлені, Чикаленко прохав їх узяти на увагу і з свого боку приступити до закладення відповідної організації тут на Україні, щоб дальшу роботу провадити порозумівшись і в контакті з закордонною групою«...

(Том I, арк. 172).

В травні 1926 року в Парижі було забито »головного отамана« війська УНР С. Петлюру. Закордонна еміґрація і внутрішні контрреволюційні елементи вирішили скористатися з цієї події і розгорнути широку антирадянську аґітацію, а під час антирадянської кампанії оформити запільну контрреволюційну організацію, про утворення якої С. Єфремову було дано директиву через Л. Чикаленка...

Л. Чикаленко надіслав С. Єфремову другого листа з категоричною пропозицією скласти негайно організацію. В листі сповіщалося про те, що об'єднання еміґрації на боротьбу з Радянською владою закінчено і утворено »Союз Визволення України«...

Погодившись з тим, що вбивство Петлюри є зручний привід для об'єднання антирадянських елементів у запільну контрреволюційну організацію, С. Єфремов з своїми найближчими однодумцями вирішили влаштувати засідання ініціятивної групи для заснування нової запільної організації.

Перше установче засідання фундаторів »СВУ« було скликано в червні 1926 року з ініціятиви Єфремова. В цьому зібранні взяв участь кістяк київського »БУД«, що розвалився: Єфремов, Дурдуківський, Чехівський, Гермайзе, Ніковський, Старицька-Чехівська і Гребенецький.

Значення цього зібрання було величезне для всієї подальшої організаційної діяльности »СВУ«. На установчому зібранні було:

1) вироблено основні віхи подальшої організаційної діяльности;

2) уточнено принципи організації;

3) визначено відношення »СВУ« до тих соціяльних елементів, що на них вона мала базуватися;

4) дано загальний напрямок організаційній діяльності, що зводився до того, що нова організація повинна мати широкий обсяг, бути популярною, з'єднаною і конспіративною, і

5) нарешті, на першому засіданні було вироблено політичну платформу »СВУ«.

Винувачена **Л. Старицька-Черняхівська** свідчить:

...»Десь в червні місяці 1926 року група осіб — Єфремов, Чехівський, Ніковський, Гермайзе та Гребенецький постановили скласти організацію, що охопила б і об'єднала всіх українців на принципі »самостійна Україна« і »нація над клясою«. Мене запрошено на організаційне зібрання (що відбулося в помешканні Дурдуківського — С. Г.) і обрано на члена Президії.

...На засіданні виступили з промовами: Єфремов, він казав про доконечну потребу організації суголосних українських сил і про організацію суголосних елементів селянства; Чехівський казав про політичне значення української церкви; Гармайзе казав про притягнення до організації пролетаріяту. Дурдуківський — про об'єднання учительства; я казала про ролю інтеліґенції і про те, що її треба поставити на чолі організації«...

(Том 27, арк. 22).

Винувачений **Гармайзе** свідчить:

...»Перше організаційне засідання »СВУ« і наступне, що відбулося восени того ж року, були присв'ячені обмікуванню завдань організації, її перспектив та її форм. Доповідачем на ці теми був Єфремов, ініціятор самої організації«...

(Том 36, арк. 148).

»Від критики радянської системи та переліку загальних передумов, що викликали необхідність боротися проти Радянської влади, Єфремов перейшов до формулювання запропонованих ним принципів політичної платформи »СВУ«.

В мотивованому викладі цих пунктів самим С. Єфремовим, платформа »СВУ« така:

...»1) Організація зветься »Спілка Визволення України« і становить своїм завданням визволення українського народу на всіх просторах його етнографічної території і заснування незалежної і самостійної Народньої Республіки.

2) Державний устрій української республіки засновується на демократичних засадах, на чолі її стоїть вибраний президент, виконавча влада належить кабінетові народніх міністрів, відповідальному перед Радою Народніх представників.

3) Громадянам Української Народньої Республіки законом гарантовано всі громадські права без різниці статі: активне й пасивне виборче право на підставі вселюдного, рівного, безпосереднього і таємного голосування, воля слова і друку, незайманість осіб, воля зборів і коаліцій, воля совісти і т. інш. Але на перших порах існування Республіки задля забезпечення того дозволяється урядові у важливих і невідкладних випадках обмежувати громадські права, коли б вони загрожували існуванню Республіки. Це може бути тільки тимчасово і ніяк не постійним заходом і повинно бути аргументовано і виправдано в кожному окремому випадку.

4) Економічна політика засновується на праві власности«...

Далі йдуть пункти про загальне й безплатне навчання, про волю вірувань, про фінанси і т. інш.

»СВУ« впливала на так звану українську автокефальну православну церкву і широко використала автокефальних попів для антирадянської діяльности. На попів покладалося дуже великі надії і в загальній діяльності »СВУ« церква і духівництво посідали значне місце...

Для осягнення цієї програми »СВУ« провадила напружену боротьбу з владою робітників і селян України.

Якими мають бути методи цієї боротьби? Якими шляхами, якими каналами має поширюватись вплив »СВУ«? Які сили повинні брати безпосередню участь у боротьбі проти Радянської влади? На всі ці питання є відповідь у плятформі »СВУ«.

Винувачений **В. Дурдуківський свідчить:**

»СВУ« повинна всіх можливих і залежних від неї заходів вживати для того, щоб викликати це незадоволення і заколоти, щоб можливо більше загострювати їх, щоб доводити їх до потрібних і корисних для справи визволення України, боротьби за її самостійність, розмірів і наслідків, себто до повстань, які підриватимуть внутрішню силу Радвлади, не даватимуть змогу їй рости, розвиватися, міцніти.

Для досягнення цієї найважливішої справи »СВУ« повинна тісно й органічно зв'язатися з селянськими, міськими (не тільки інтеліґентськими, але й робітничими) масами, провадити систематичну й широку аґітацію серед них ідей визволення і самостійности України, боротися з большевиками за цю самостійність, виховувати національно й політично масу у дусі всіх програмів, використовувати для збудження незадоволення і настроїв протесту серед мас усі приводи, організувати ці маси для можливих активних виступів (маніфестації, організовані протести, забастовки, повстання). Щоб придбати потрібні численні кадри аґітаторів, »СВУ« повинна значно поширити свій вплив на студентську, особливо безпосередньо зв'язану з селом молодь, організувати, відповідним способом виховати їх, крім того, звернути велику увагу на ту інтеліґенцію, що працює на селі (учителі, аґрономи, лікарі, ветеринари, кооператори, землеміри, духівництво і т інш.), організувати їх, приєднати до своєї організації... Коли б дійсно розпочалося повстання по селах, заколоти по містах, коли б ці повстання ще прокидалися тільки по окремих селах, не мали ще сили — завдання »СВУ« об'єднати їх, надати їм організаційної сили, всякими засобами підтримувати, поширювати їх і направляти, надавати їм не стихійного, а строго організованого характеру, дійсно і організаційно керувати ними, взяти цей повстанський рух у свої руки...

Щоб мати більше сили під час таких повстань, щоб утруднити боротьбу з ними для Радвлади, щоб можливо більше розтягти внутрішній бойовий фронт, »СВУ« мала на увазі підтримувати постійний зв'язок і можливий контакт з іншими колишніми недержавними народами старої Росії, які з тих самих мотивів, що й Україна, можуть бути незадоволені з свого становища в СРСР, можуть боротися з Радвладою для здобуття більшої чи повної самостійности, для зменшення утисків з боку центру«...

(Том 2, арк. 201-202).

У своїй доповіді Єфремов запропонував назвати організацію »Спілка Визволення України«. Ця назва зустріла заперечення з боку лише В. Чехівського, але по обговоренні була прийнята.

Винувачений **В. Чехівський** так свідчить у питанні про дебати, виниклі на першому засіданні Президії у зв'язку з назвою організації:

...»С. Єфремов вніс пропозицію назвати нову позапартійну організацію — »Спілка Визволення України«. Я заперечив тому, знаючи, що така назва змішає нас з колишнім »Союзом Визволення України«, що здобув недобру славу своїм спілкуванням з імперіялізмом германським і прислуговуванням йому. С. Єфремов відповів, що слово »спілка« розрізнить нову організацію від »Союзу Визволення України«...

Том 35, арк. 291).

(Не зважаючи на такі свідчення підсудних, большевики, а зокрема П. Любченко, намагаються довести, що »українська націоналістична контрреволюція, перша з усіх контрреволюційних угруповань, одверто виступила в спілці з імперіялістичними державами«. Прим — С. Г.).

Таким чином, на установчому зібранні було покладено початок організаційного оформлення »СВУ«. На цім зібранні було:

1) прийнято політичну платформу організації;
2) вироблено принципи оргструктури;
3) намічено основні віхи дальшої організаційної діяльности і, нарешті,
4) кожному членові ініціятивної групи було дано конкретне завдання залучити до організації надійних членів...

Друге засідання ініціятивної групи »СВУ« відбулося на початку осени 1926 року і в основному було присвячено виробленню статуту організації.

На засіданні були присутні всі учасники першого засідання: Єфремов, Дурдуківський, Гермайзе, Чехівський, Старицька-Черняхівська, Гребенецький, Виконуючи постанову першого засідання, Єфремов виступив з доповіддю про проєкт статуту, розбивши його на п'ять складових частин:

1) про склад організації,
2) про права і обов'язки членів,
3) про систему об'єднань,
4) про спосіб керівництва організацією,
5) про керівництво.

Винувачений **Дурдуківський** з приводу цього засідання і вступної доповіді Єфремова свідчить:

...»Почалося засідання з доповіді С. Єфремова, в якій він намічав головні пункти майбутнього статуту. В своїй доповіді С. Єфремов торкнувся головним чином таких пунктів статуту: складу »СВУ«, керування справами, напрямок і характер роботи »СВУ«. На думку Єфремова, до складу »СВУ« можуть входити всі громадяни, що поділяють погляди »СВУ«, що виявляють бажання боротися за її переведення в життя, що цілком певні з національного й громадського боку. Приймати нових членів до »СВУ« треба дуже обережно за певними гарантіями, за рекомендаціями не менш, як трьох дійсних уже членів. Члени »СВУ« не мають ніяких особливих прав, зате мають відповідальні обов'язки: бути активними виконавцями програми »СВУ«, провадити відповідну аґітацію, ширити ідеї »СВУ«, вести всі справи строго конспіративно. В основу організації »СВУ« С. Єфремов рекомендував покласти принцип п'ятірок. Така організація зручна для зборів, для підтримання строгої конспірації, для першого організаційного періоду існування »СВУ«. Організація перших п'ятірок покладається на присутніх ініціяторів перетворення »БУД« у »СВУ«. Офіційного керівного апарату »СВУ« в інтересах конспірації не повинна мати. Тимчасово керування організацією мусить взяти на себе ініціятивна група, ініціятивна п'ятірка (чи семірка). Всі справи »СВУ« повинні переводитися якнайконспіративніше; без писаних програм і статута, по змозі без спеціяльних засідань, на товариських, родинних чи офіційних зборах, без протоколів, без списків, без усяких записів«...

(Том 2, арк. 242).

Відповідаючи на запитання присутніх, Єфремов зауважив, що, згідно з його проєктом статуту, членом організації може бути кожний громадянин незалежно від соціяльного походження й національности, що визнає програму організації й працює для її здійснення. Разом з тим, коли говорити про участь студентської молоді в »СВУ«, Єфремов, схарактеризувавши теперішнє студенство, як не витримане й хитке в своїх переконаннях, відмітив небезпеку для конспіративности організації безпосереднього втягнення студентської молоді в »СВУ« і пропонував утворити спеціяльну юнацьку організацію »СВУ«.

Отже з пункту І-го проєкту статуту, пропонованого Єфремовим, видно, що засновники »СВУ« взяли ставку на масову дисципліновану (вимога активної діяльности від членів) і строго конспіративну (обережний підхід до приймання членів) організацію. Пропозиція Єфремова про утворення спеціяльної юнацької організації була скерована на включення »СУМ«-у, що вже існував, в загальну схему діяльности »СВУ«.

Винувачений **С. Єфремов** з приводу обміркування пункту І-го статуту свідчить:

... »Не приймаючи студентів до »СВУ«, треба подбати, щоб була окрема студентська організація, яка працювала б під нашим безпосереднім впливом і керівництвом і виховувала б надійних членів на майбутнє. Дурдуківський пояснив, що він не настоює на прийнятті студентів до організації, а зняв це питання з огляду тільки на його практичну вагу. Після цього пункту перший статут ухвалено в запропонованій редакції, а що до молоді, то зроблено спеціяльну постанову подбати про організацію молоді з метою виховання її в напрямі і під керівництвом »СВУ« і виконання цієї постанови доручити членам гуртка, що мають зв'язки серед студентства, цебто мені, Дурдуківському та Гермайзе«...

(Том І, арк. 194-197).

Винувачений **С.Єфремов** дає таке формулювання прийнятого статуту:

... »1) До »СВУ« можуть належати громадяни, що визнають програму організації і беруть на себе обов'язок на її основах і для її здійснення працювати.

2) Члени »СВУ« мають своїм обов'язком працювати для здійснення ідеї організації і виконувати всі щодо цього накази її керівних органів; ніяких особливих прав вони не мають, крім права на товариське відношення і дружню допомогу всіх інших членів організації, особливо в справах громадського характеру.

3) »СВУ» складається з окремих гуртків; кожен гурток являє з себе п'ятірку, добрану з доручення керівного органу певною і добре відомою людиною. Обрання мусить бути одноголосним і подається до відому керівного органу. Гурток — п'ятірка — автономний в своєму внутрішньому житті і роботі, про що має подавати звідомлення керівному органові; він може для своїх членів установляти членські вкладки. В окремих випадках дозволяється одступати від визначеного числа членів (п'ять), побільшуючи гурток до десятка, або зменшуючи до трьох осіб.

4) На чолі »СВУ« стоїть керівний орган, обраний зборами представників од усіх гуртків; з-поміж себе він обирає Президію. Керівний орган мусить бути законспірований для всіх звичайних членів організації і гуртків, зносяться з ними тільки через свого голову-представника, який один тільки знає його склад. Керівний орган направляє, регулює й об'єднує діяльність організації, подає директиви окремим п'ятіркам, вислуховує їхні пляни і звідомлення, контролює склад організації, скликає загальні збори і т. інш.

5) »СВУ« вимагає від своїх членів повної конспіративности з забороною усяких розмов про неї з сторонніми людьми, писаних протоколів, згадування в листах чи інших документах і взагалі будь-якої письменности«...

(Том І, арк. 199, 200).

Винувачена **Старицька-Черняхівська** свідчить:

... »На другому засіданні організації був зачитаний статут організації, читав його Єфремов. Статут було прийнято одноголосно«...

(Том 27, арк. 24).

На другому організаційному засіданні, крім основного питання — вироблення статуту, були розподілені обов'язки поміж всіма членами центру. Єфремову було доручено пропаґандивно-організаційну роботу серед інтеліґенції, Дурдуківському та Гребенецькому — організацію педагогічно-шкільних п'ятірок. На Гермайзе була покладена робота серед молоді та професури. Ніковському було доручено переводити організаційну роботу серед інтеліґенції, зокрема в літературних, кооперативних і артистичних кругах, Чехівському — серед автокефальчих кіл та серед міських і сільських мас, що мають стосунки з ними, Черняхівській — серед інтеліґенції. Їй же була доручена організація зв'язку з закордоном через одно з чужоземних консульств. В справі організації зносин Черняхівській повинні

були допомагати Єфремов і Ніковський.

На цьому ж засіданні були затверджені склади перших п'ятірок, що на їх чолі стали члени центральної групи. Крім того, була намічена організація п'ятірок в низці установ через співробітників членів »СВУ«.

(Том 2, арк. 249, том I, арк. 200, 201).

Отже, через 3 і пів місяця свого фактичного існування »СВУ» зуміло вповні оформитися організаційно й охопити організаційним впливом кадри антирадянської інтеліґенції«.

(Навіть большевики не можуть не визнати величезної роботи »СВУ«, протягом 3 і пів місяців, і намагаються підкреслити, що вона велася тільки серед »антирадянської інтеліґенції«. — С. Г.)

* * *

Короткі виїмки з »винувального висновку« дають нам ясний образ, за що большевики обвинувачували й судили членів Спілки Визволення України. Вже попередньо ми підкреслили, що большевики за всяку ціну намагалися доказати, що СВУ була наставлена проти інтересів українського народу і діяла виключно на услугах »поміщиків«, »куркулів« та чужоземних сил. Під тим же кутом приготували вони і »винувальний висновок«, витягаючи все те, що було їм на руку і що, на їх думку, найбільше могло причинитися до обтяження членів СВУ перед українським народом. Але навіть і в цьому »винувальному висновку« скрізь пробивається незаперечна правда, що СВУ була еманацією визвольних стремлінь українського народу, що прагнув здобуття своєї власної самостійної й соборної української держави. Про це ми скрізь читаємо також у зізнаннях обвинувачених.

Наприклад, у своїх судових зізнаннях Дурдуківський дає дуже вимовну характеристику націоналістичних настроїв українського громадянства на відтинку шкільництва. Він каже:

»Треба сказати, що українське громадянство, як то, мабуть, відомо всім, хто цікавиться історією українського громадянства, давно чекало, давно великі надії покладало на рідну національну школу. Коли, нарешті, дочекалися, то звернули найбільшу увагу на цю школу. Школа набула національного чи націоналістичного характеру. Причини цього були такі: Перш за все, попередня доба була доба повного пригнічення, повного приглушення всього національного. Отже, як до певної міри різкий протест цьому, з'явилася дуже різко національна чи націоналістична школа. Цілий ряд причин цьому, мабуть полягав у керівниках школи. Перший керівник школи П І. Холодний, колишній міністр УНР-івської освіти й другий керівник школи, якого я замінив, були націоналістами й провадили націоналістичну лінію в роботі й у житті школи. Далі, причиною того був почасти склад педагогів, почасти склад дітей. Треба сказати, що в перший склад педагогів ввійшло багато людей явно ворожих не тільки до радвлади, а, взагалі, до соціяльної революції, ряд людей, у високій мірі націоналістичного настроєних. Там були серед педагогів такі люди, як Холодний, Прокопович, там був Слюсаренко, який виїхав закордон, був Білецький, який виїхав закордон. Шульгіна, Русова, Липківський, перший основоположник автокефальної церкви, перший митрополит автокефальної церкви, як законоучитель. І склад дітей був почасти причиною того, що школа зразу зайняла позицію войовничого націоналізму. Першого року й, почасти другого року, українське громадянство, як це не дивно, до рідної школи не посилало своїх дітей, бо не довіряло цій школі. Далі, коли українське громадянство побачило, що школа йде в певному для них напрямку, воно почало засипати школу дітьми, в школу поступали, майже виключно, діти старих громадських діячів і людей гостро націоналістичного світогляду. Я пригадую, як мені, людині теж націоналістичних настроїв, людині далеко не поміркованих націоналістичних поглядів, довелося, навіть, провадити боротьбу з батьками, а почасти з дітьми, які були інспіровані від батьків по лінії націоналізму. Пригадую такий факт, коли мені довелося виступити в оборону російської мови, коли такі відомі люди, як Черкасенко, відомі українські діячі виступили проти того, щоб у школі викладали російську мову. Коли діти робили забастовку, не хотіли вивчати російської мови, коли батьківські збори виносили постанову, щоб російську мову викинути зі школи, я пам'ятаю, що мені доводилося виступати оборонцем російської мови, через те, що вона є мова близького нам народу, через те, що це мова найближчої й найзрозумілішої нам наукової і художньої літератури, мова прекрасної художньої літератури. Це були причини, які зробили школу у високій мірі націоналістичною. Спочатку її існування ще велику ролю відограло недовір'я до радвлади і її нацполітики. Коли появилася радвлада в Києві, до нас дійшли чутки, що радвлада йде з Москви, йде з московськими тенденціями, хоче знищити всяку самостійність, хоче зруйнувати національне культурне життя на Україні, хоче зруйнувати Україну і т. д. і т. д. Все це разом утворило той надзвичайно гострий націоналістичний характер, який прийняла школа за перших днів свого існування«.

Хоч Дурдуківський у цьому зізнанні називає себе »оборонцем« російської мови, навіть не шкодує їй компліментів, але його характеристика настроїв українського громадянства і української школи у перших роках окупації України большевиками, на судовому допиті, у висліді якого чекав його тяжкий вирок, є відважна і справедлива. Цей факт, як відноситься українське громадянство до мови »старшого брата« яскраво повторився під час утечі большевиків з України в 1941 р., коли в українських школах, (аж до часу їх закриття німцями), зразу ж її викинули, трактуючи її як найбільш чужу й непотрібну мову, а російську літературу, хоч і вивчалось, але трактовано як одну з чужих і далеких духом для українського народу.

Процес над Спілкою Визволення України, розкрив одну з підпільних визвольних сил українського народу. Але ліквідація СВУ не стала ліквідацією визвольної боротьби українського народу, як цього сподівався московсько-большевицький окупант. І в сучасному українському визвольно-революційному русі, якого вже не в силі знищити жодні московсько-большевицькі процеси і присуди, ідеї БУД, СВУ, СУМ, УВО, ОУН, УПА—стали тим маяком, що вказує шлях до перемоги і вільного життя в УССД.

Поширюйте єдиний в Європі український англомовний місячник

UKRAINIAN OBSERVER

Він інформує світ про українську визвольну боротьбу, про політичні, економічні і культурні проблеми українського народу та боронить позиції Українського Вивольного Руху.

Замовлення шліть на адресу:

"UKRAINIAN OBSERVER"

237 Liverpool Rd., London, N.1. Gr. Britain

Вашим помічником у розмовах з чужинцями є завжди

АБН-КОРЕСПОНДЕНЦ

що виходить англійською, французькою і німецькою мовами. Він приносить Вам регулярно найактуальніші інформації і статті про проблеми поневолених Росією народів. Замовляйте самі і других заохочуйте до поширення органу Антибольшевицького Блоку Народів.

Передплата на рік — 4 НМ., або 2 ам. доляри. Замовлення висилайте на адресу:

A.B.N.-Korrespondence,

München 2, Dachauerstr. 9/II. Germany.

І. Вараниця

До питання українського націоналізму

Дехто висловлює погляд, що поява статті проф. Шереха п. з. »Криза людини визвольного руху«, як рецензії на твір Ю. Косача п. з. »Еней і життя інших«, була гаслом до »фронтового наступу« на позиції і на людей революційно-визвольного руху з боку середовищ на еміграції, що до цього руху ставляться вороже. Чи так воно справді було — доводити не беремось. Признати одначе треба, що приблизно від часу появи згаданого твору-фантазії Ю. Косача, який (твір) життя зовсім засудило, виступи проти революційно-визвольного фронту були значно посилені. Інша справа, що поборювачі визвольно-революційного руху не мали власної ідеї і тому »Америки не відкрили«. Все ж своєю »роботою« вони нанесли певну шкоду визвольній і взагалі українській справі. В нашій історії нераз так бувало, що, створюваний нашими людьми хаос у власному середовищі, був у користь нашим національним ворогам. Не треба хіба доказувати, що нездорові відносини впливають на людей слабшого характеру і сприяють ростові шкідливих для нашого життя явищ.

В нашій статті хочемо торкнутись питання основних заложень українського націоналізму у зв'язку з щораз виразнішою появою в нашому еміграційному життю не тільки шкідливого, але й загрозливого явища, що досі не мало й не могло мати місця. Ідеться про намагання певних людей і середовищ перехопити в свої руки форму визвольної дії ОУН-УПА-УГВР, щоб у цю форму вкласти ворожий українському націоналізмові зміст. Може таке ствердження декого здивує, але так воно є. Гірше, що на боці тих людей-середовищ можна бачити осіб, що вчора були найзавзятішими визнавцями ідеологічного світогляду і побудованого на такому світогляді українського націоналізму. Можна не рідко почути, або прочитати твердження тих людей, що націоналізм ОУН — вже застаріла форма і нині не надається. Це, ніби, змушує їх шукати нових форм націоналізму, щоб його погодити з матеріялізмом і щоб так утворену мішанину-ідею можна було допасувати до сучасности, подібно до мистецтва, яке можна достосовувати в практичному життю. Тому ці люди дуже радо роблять послуги з окремих епізодів боротьби на Рідних Землях, що можуть мати лише хвилево-тактичне значення і тим хотять виправдати своє зміновіховство в бік ідей матеріялізму. Вони вже забули і не хотять знати того, що самі недавно голосили, що ідеї націоналізму переробляти не можна. Націоналізм, як ідея, є частиною духовости його визнавців, це їх віра. Хто вірить, той віри не критикує. Почування віри, це стан душі і серця в першій мірі, а потім щойно розуму. Тому, хто критикує віру, той більше не вірить, хоч якби він і старався вмовляти в себе і других, що таки вірить. Він радше вже спекулює на »теорії послідовности«, в нього вже тільки суспільне буття визначає суспільну свідомість і т. п. Подібно до стану реакції на явища добра і зла в світі. Не всі людські одиниці й цілі спільноти реаґують однаково, хоч добро є завсіди добром, а зло злом. Наприклад, ми українці достатньо відчуваємо й розуміємо зло, що його нам і іншим чинить московська тиранія. Проте, чи багато людей і спільнот у світі відчуває подібно як ми, хоч це зло згадані люди і спільноти добре розуміють? Ясно, що, крім розуміння, треба ще відповідного стану духовости, треба віри. А щоб цей »відповідний« стан духовости в нас горів, мусимо стало мати на увазі велику Ідею. Подібно як віруючий, щоб кріпити в собі віру, молиться і сповняє релігійні обов'язки, так теж визнавці ідеї націоналізму повинні шукати джерел утвердження свого »вірую« в ідеологічному світогляді.

Що нам треба стало кріпити нашу віру, щоб не попасти в »заблудження«, що діється в умовах еміграції, не треба доказувати. Тому ніколи не буде забагато пригадок про наші вічні правди (як же на часі »Правда Прадідів Великих« Д. Донцова!).

В нашій історії було чимало моментів, коли наш нарід міг стати зовсім вільним. Але саме в цих моментах вирішальних не виявлено потрібної сили віри в свої правди, не було віри, що пориває і що є праджерелом чину. Це особливо яскраво позначилось в незабутніх 1917-1920 роках нашого національного зриву. Нашу віру в українську правду, що ніколи не проминає, ми проміняли на проминальні соціяльні вартості. Віра в українську правду, як елемент ідеологічного світогляду, не може жити і розвиватись впарі з протиставним цій вірі матеріялістичним світоглядом. На нашу думку, визнавці української правди покланяються одному Богові і, визнаючи ідеалістичний світогляд, не можуть рівночасно покланятися Марксові і визнавати його матеріялістичні ідеї. Це було б подібне до того, коли б хтось пробував порохом з вулиці прочистити повітря. Двом богам служити не можна... » Не можете Богу і мамоні служити«. (Мт. 6. 24.) Віруючий сприймає Божу правду, як універсальний закон для людей, що були, що є і що будуть в земському й вічному житті. Правду українського народу сприймає ідеологічний світогляд, як Божий і людський закон, що відноситься тільки до життя народу на землі. Тому й гасло нашої молоді »Бог і Батьківщина«, є згідне з Божою наукою. Не будемо сперечатись, чи згадані віриправди це два окремі явища, чи два в одному. Все ж визнавці ідеалістичного світогляду, а за таких себе уважають українські націоналісти, повинні мати сильну віру в нерозлучність цих понять, як вірять у Бога, свій нарід і в його світле майбутнє. Гасло українського націоналізму — воля народам, воля людині, значить, що вільний національно нарід зможе в найкращий спосіб розв'язати свої життьові проблеми і побудувати такі політичні, культурні і соціяльні умови, щоб вони в найдогіднішій і найбільшій мірі відповідали потребам нації, а в дальшому, щоб вони були корисні для всієї людської спільноти світу. Бо тільки вільний нарід може творити справжні вартості для спільного добра людського роду. Як конкретно мала б виглядати програма такої побудови вільного національного життя, це вже питання практичного порядку. Слід пам'ятати одначе, що ця практична сторінка повинна бути тісно пов'язана з вимогами життя. Такі питання, як питання праці, власности, розподілу дібр і т. п. повинні бути полагоджені таким чином, щоб осягнули по можності найвищу точку справеливости. Не забуваймо одначе, що ці устроєво-програмові, чи практичні питання не є ціллю самою в собі. Тому ці питання, хоч як важні не можуть перевищувати важности національних проблем. Ми повинні мати вироблений погляд на розв'язку соціяльних питань по можності в детайлях. Одначе нам не вільно ставити їх перед національними, бо через це ми не лише відступимо від основ нашого світогляду, але, що гірше, ми здемобілізуємо національно широкі маси народу. Ми ще добре пам'ятаємо 1917-20 рр., коли тодішні провідники всю вагу звернули на соціяльну проблему української держави, якої до речі ще не було. Одним словом — розставляли »соціяльні« меблі по кімнатах уросного дому, що його треба було щойно побудувати. І що ж дивного, коли маси пішли за цими соціяльними приманами, а не пішли в потрібній мірі на захист Української Держави. Тим більше, що наші провідники не могли перевершити гасел большевиків, які обіцяли все більше й більше і врешті кличем »граб награблене« здеморалізували дорешти наше селянство по селах і робітників по містах. Це саме й було головною причиною нашої національної катастрофи. Та все ж треба признати, що українські народні маси в тих часах жили ідеєю Української

Держави, хоч, може формально, чи так би мовити назверх, вони не були свідомі і не знали, як цю ідею належить здійснити. І тут треба було відповідного проводу, але, на жаль, його не було. Українські маси вояків, наприклад, відрухово творили українську армію, а »свідомі« провідники цей здоровий національний відрух демобілізували, заявляючи, що нам війська не треба. »Треба визнати, що українізація війська була бажанням широких мас України. Своїм же військом маси бажали обороняти власну державу«... — так стверджує В. Іваниc в творі »Симон Петлюра« (ст. 43).

Чи, допускаючи нині цю саму помилку, ми не вступимо знову на шлях нашого національного упадку з 1917-20 рр.? Хто дає нам право таким чином нівечити вартість найсвятіших національних ідеалів, що так гостро скріплені кров'ю кращих синів народу?

Повертаючи до світоглядових проблем, уважаємо, що хто в той, чи інший спосіб шукає знаку рівняння між нашим національним визволенням і згубною для нас матеріялістичною теорією Маркса, той свідомо, чи ні, стає на позиції нашого гнобителя. На нашу думку, такими гаслами можна осягнути лише і виключно згубні наслідки, бо ці гасла направлені і шкідливі вже в самій своїй основі. Що зі собою можуть співжити люди різних світоглядів, про це не треба писати, це кожний знає. Натомість треба рішучо твердити, що духовим промотором нашої духової дії взагалі, а в боротьбі з московсько-большевицькою тиранією зокрема, був і в майбутньому мусить бути лише, і виключно, ідеалістичний світогляд, до речі, оформлений в організації ОУН. Тому не розуміємо і дивуємось, пощо виривки з процесу тяжкої боротьби на Рідних Землях, що мають проминаючий тактичний характер і значення, використовувати тут на еміграції, перетворюючи їх у якусь нову школу, щоб під покришкою політичної саламахи і мішанини зовсім суперечних собі світоглядових понять, ширити так добре знані нам ідеї марксо-сталінської школи. А тимчасом ніхто інший, а лише керманичі цієї школи змонополізували гасла в роді: »З народом проти капіталістів і всяких тоталітаристів«, »Проти панів і визискувачів«, яких, до речі, в нас і немає. Ці гасла допомогли ворогові послабити нашу національну відпорність, вони породили легкодухих перебіжчиків Хвильових, Шумських і інших, щоб таки нашими руками нас викінчити. Це, одначе, не перешкаджає деяким нашим часописам, що, нібито, стоять на позиціях визвольного руху, повторювати майже дослівно ці самі гасла нині, ідучи на переклики-суперництво в гаслах з большевиками, як колись ішли наші провідники в ліцитаційні торги з тими ж большевиками в соціяльних питаннях. Мимоволі постає питання, пощо ця тарабанщина? Чи в постановах УГВР, яку навіть дехто з редакторів тих газет намагається так само репрезентувати, виразно не зазначено, за що бореться український нарід? Кого, наприклад, треба розуміти під ім'ям »хлопа і пана«, капіталіста або клясового ворога в цей час в Україні? Всі ми добре знаємо, що з бувших в Україні панів і рівною мірою »хлопів« — тих, у всякому разі, колись заможних поважних наших господарів, не стало й сліду.

Автор цього допису, по більше як 20-літній відсутности, мав змогу в часі останньої війни побувати в своїй рідній місцевості на СУЗ. Він уже не побачив там своїх рідних, вони погинули в часі голоду, повмирали, або перебували на далеких засланнях і примусових роботах. Все ж зустрів він людей, що його знали. Ця зустріч не могла бути веселою, була вона майже без слів. Показавши рукою на понищені хати і господарства селян, один із зустрічних пригадав авторові цього допису цікавий епізод, що про нього він давно забув. Було це в 1918 році, коли розагітована частина селян розтягала майно свого багатшого односельчанина, а він (автор) зі своїми товаришами заступив напасникам дорогу і, промовивши найперше до їх сумління й розуму, пригадав потім їх відповідальність перед Богом і владою. Того разу вдалось нападеного оборонити, але дещо пізніше акцію було повторено і багатшого селянина таки пограбовано. Пригадавши той випадок, цей односельчанин додав майже дослівно таке: »За такі то вчинки, за непослух своїй рідній українській владі, за це, що Бога ми забули, Бог від нас відвернувся і на всіх зійшла така кара. Тоді щойно люди почали молитись щиро і прохати Божого милосердя, але молились потайки, бо церкви вже не було... Такі часи ми пережили і тільки віра і надія нас кріпила«. Треба знати, що так думали майже всі наші люди в Україні, чого доказом є спільні могили, у яких тисячі синів і доньок нашого народу замордовано московсько-большевицьким наїздником. Чи в обличчі цих фактів можна знову до наших людей підходити з програмою явної, чи прихованої матеріялістичної філософії Маркса? Жах пройме душу нашої людини, коли вона довідається, що серед нас ще не перевелись до решти Скрипники.

Наша приказка говорить, що ніхто собі не є ворогом. Українські націоналісти, сини селян, робітників, чи рядової інтеліґенції, не йдуть на смерть у боротьбі з ворогом за те, щоб замість большевицько-московської, запровадити в Україні якусь іншу неволю. Хто в це вірить? Або кого мають на увазі автори, які пишуть про клясових ворогів у нашому суспільстві? Хіба кожному відомо, що в Україні нікого, крім большевицьких держиморд-вельмож, ніяких інших клясових ворогів немає. А коли так, то чи по поваленні московсько-большевицької влади, ці вельможі можуть дальше зіставатись на наших землях? А може в Україні постане такий вид »демократичної« влади, що »вельможі« засядуть знову на свої місця?

На тему майбутнього »цікаву« статтю написав в »Сучасній Україні« (ч. 4(29) І. М-ко. Він, між іншим, пише: ...»Так само, як ніякі комуніверситети, мільйонні тиражі газет і книжок не врятують большевицьку диктатуру, якщо вона перестане розв'язувати життьові проблеми народженого під нею нового суспільства. **А вона вже перестає розв'язувати**«. (підкр. наше). Значить, за словами п. І. М-ка, большевицька влада розв'язувала досі життьові проблеми і щойно тепер перестає це робити. Таке, на жаль, можна прочитати на сторінках газети, яка намагається репрезентувати боротьбу сучасної України. Або ще й таке, не менше цікаве з тої ж статті: »Техніка демократії не така вже складна наука. До того ж вона в СССР опрацьована, як то кажуть — до одказу. Там уже знають, що то виборчі списки, виборчі дільниці, бюлетні, навіть як матір з багатьма дітьми вивести до виборчої урни. Там немає тільки одного — духу демократії. Його принесе протибольшевицька революція, яка виповнить живим змістом мертву схему підсовєтської демократії«. Іншими словами — український комунізм у большевицькі рамці! На щастя ми вже пережили не одну спробу творення комунізму українськими людьми на большевицький лад. Шумські, Затонські, Скрипники, Хвильові, Крушельницькі і багато інших достатньо пізнали, що значить большевицька »мертва схема« і самовбивчими пострілами голосно остерегли український загал перед спробами пхати голову в большевицьку схему. Про такого оце »духа демократії« мріє дописувач Сучасної України п. І. М-ко. Він бо певно добре знає, що Україна з такою »демократією« добра для визнавців комунізму. Той самий, мабуть, п. І. М-ко, на сторінках органу УРДП (лівого) в статті »Чи УРДП соціялістична партія?« хитро-мудро зве комуністів третьою силою (»Вперед«, 3-4 (23-24). Чому третьою, а не просто комуністами-большевиками — легко догадатися. Сказати одверто — проповідуємо український комунізм, значить — поставити себе зовсім поза межі української громади. Отже, хай це буде третя сила. Хтось може поцікавитись, що зі себе уявляють перша і друга сила, яка їх назва за тим же І. М-ком. Отже, уникаючи з поданих причин власної большевицької тер-

мінології, п. І. М-ко зачислює до першої сили, за його лексиконом, т. зв. реставраторів, або контрреволюціонерів, до другої — загал »обивателів«, себто знову на властивій большевицькій мові т. зв. безпартійних. Одним словом, п. І. М-ко намагається ощасливити Україну большевицькими ногавицями навиворіть. Після того не можна й дивуватись, що на сторінках того ж »Вперед« пишеться статтю про плянову і вільну економіку і дається перевагу большевицькій пляновій економіці над вільною американською. А щоб у читача такою писаниною не викликати здивования і відповідної реакції, то в примітці додається, що джерела не совєтські, а признані за кордоном. Цікаво звідки »закордон« міг дістати циферні відомості, як не з большевицьких джерел?

Нічого дивного теж, коли в цій же газеті якийсь С. Г-ко пише, що мирні переговори в Кореї зривають делеґати ОН, а не комуністи і т. д. Взагалі можна прочитати там чимало дивних новинок, включно з певними признаннями для юґославсько-комуністичних господарських експериментів, що, як відомо, уже ганебно провалились, або часті виривки з писань Маркса-Енґельса і т. п. Одним словом, шукати »Радянської України« чи іншої большевицької преси не потрібно. На це все можна знову сказати, що український нарід бореться з московсько-большевицькою тиранією не для того, щоб, замість одних вельмож, посадити інших. Він бореться за повне національне і соціяльне визволення. Це ніяк не може статись в умовах комуністичного, чи півкомуністичного насильства. Зрештою, комунізм, як і соціялізм, є дітьми Маркса. Вони чужі і ворожі українській духовості. Під знаком соціялізму і комунізму Україна зазнала найжахливішої катастрофи. Не дарма ж люди в Україні в 1941-1944 рр. говорили, що хай буде проклятий гітлеро-соціялізм і сталіно-комунізм і хай згинуть його носії і визнавці.

Народ навіки закарбував у своїй свідомості всі жахливі кривди, що йому заподіяв московсько-большевицький кат. Страхітливі часи голоду, щоб вигубити мільйони найздоровішої і найбільш національно-відпорної частини української нації, розворушують найбільш закам'янілі сумління людини взагалі, а українця тимбільше. Як в обличчі цих фактів українські люди можуть знову протоптувати стежку до того самого нашого національного нещастя, до московського комунізму, просто трудно подумати. На жаль, діяльність тих людей, їх писання, виступи і т. п. (частинно про те згадано вище) про це достатньо доводять.

В статті »Лицем до молодого покоління« в »Сучасній Україні«, ч. 5, між іншим пишеться »про так наївно нездійснений в СССР ідеал справедливого ладу«. Ніби в СССР міг бути здійснений для нас ідеал справедливого ладу! А, зрештою, чи лише про справедливий лад в СССР нам ідеться, чи Совєтський Союз для нас є якоюсь формою, що нас зобов'язує? Таке питання говорить само за себе. Можемо розуміти людей, що, не бачивши і не знаючи московсько-комуністичної дійсности, чи таки зі злої волі вперто, вірять брехливій большевицькій пропаґанді. Можемо до певної міри розуміти людей, що їх т. зв. комплекс меншевартости зсунув у ряди чужих вислужників і зрадників народу. На щастя Гулаґів і Богатирчуків у нас не багато. Натомість годі зрозуміти людей, що добре знають дійсність, декларують боротьбу з нею і, стверджуючи авторитетно, що їх розуміння основ і цілей боротьби тотожне з розумінням тих цілей на Рідних Землях, вони ще й ставлять себе в позицію одиноких амбасадорів Воюючої Батьківщини. На зміцнення своїх дуже непопулярних і слабких позицій, прихильники матеріялістичної концепції люблять покликуватись на досвід-емпіризм. Вони, мабуть, забувають, що зовсім інша справа на досвід покликуватись і досвід мати. Коли б досвід у них справді був, вони б давно залишили дорогу, по якій ідуть. Досвід, що його здобув наш нарід коштом крови і життя мільйонів, не має собі рівного. Саме цей досвід кличе заблудивших зійти з дороги і не профанувати пам'яти мільйонів жертв, що впали і падуть у боротьбі з московською тиранією і, принесеною нею на наші землі, комуністично-матеріялістичною концепцією.

Не бракує теж і таких, що покликаються на прогрес-поступ і зміни на Рідних Землях, що, нібито, там заіснували і вимагають тепер іншого підходу до справ нашого визволення і відмінного від сьогочасного сприйманія ідей націоналізму. Не знаємо, які такі зміни могли заіснувати на Рідних Землях, щоб нам треба було відрікатися свого Бога і натомість увірювати в сатану. Якщо наші »прогресисти« за поступ уважають ще більш рафіновані засоби московських посіпак у поборюванні української людини від тих, що їх ворог стосував досі, то порада »прогресистів« не означає нічого іншого, як капітуляцію перед ворогом. Противно, ми, за кращою частиною наших людей на Рідних Землях, думаємо, що більший натиск ворога викличе сильніший і завзятіший спротив, що, врешті, таки доведе до перемоги нашої Правди над брехнею і до здобуття волі. Поет-революціонер Марко Боєслав у вірші »Ми« пише:

Наснажені завзятим риском
На зустріч йдем хоробрим дням.
Не нас зігнути ката тиском,
Коли Вітчизна у вогнях.

А пораду, щоб, побіч нашого Бога, у душі української людини примістити теж й демона, трактуємо як дуже поганий і не менше злобний ворожий підступ. Ми хіба всі добре знаємо, скільки різних засобів і енергії ворог зуживає, щоб нас, так би мовити, обезідейнити, щоб убити у нас нашу віру, що пов'язує нас з іншими не большевицько-московськими ідеями. »Залишки буржуазного націоналізму« не дають ворогові спокою. Всі його заходи, щоб ці »залишки« знищити, досі були безуспішні. Віримо, що вони, ті ворожі заходи, таки ніколи не матимуть успіху. Тому ворог намагається нас ідейно обезброїти, розкласти зсередини. Ворог добре знає, що, розводнивши нашу віру своєю псевдовірою, він, як не знищить нас взагалі, то бодай сильно послабить нашу відпорність у боротьбі. Чи цього найважнішого не бачать і не розуміють наші еміґраційні »емпірики«?

Інша справа, що прихильники »двоєдушности«, чи колляборації з ворожими доктринами не можуть бути ані об'єктивними, ані справедливими, особливо в питаннях чистости національної ідеї. Тому вони схильні зміст закривати формою, а на аргументи відповідати лайкою. Така думка мусить у кожного зродитись, коли йому притрапиться прочитати відповідні »полемічні« писання.

Що спільного має, наприклад, наскрізь ідеалістична поезія націоналіста-революціонера М. Боєслава з матеріялістичними ідеями, що їх голосить середовище »Вперед-у«? Щоб не бути голословними, дозволимо собі сказати, що поезія М. Боєслава — це страдницький шлях, що веде до Величньої Святої Ідеї. Це нестримний порив до свого Бога.

...»Не спи Вкраїно у калюжі
Московії гнилих ідей!
О, клич же, клич же словом мужнім —
Хай із мечем твій Бог іде!«
(З вірша »О, клич же...«)

Що спільного може мати з філософією матеріялізму така візія поета:

...»Мій дух в ідеї розгориться
І запалить мільйонів гнів.
Вбивайте тіло! Дух мій — криця
Піде крізь бурі і вогні
До бою рвати!«
(З вірша »Розбійникам«)

Лише власні дороги, рідні ідеї, поет розуміє і їх сприймає:

Шляхом твердим повстанським йду —
Хай називає кат мене бандитом.
Туди іти — сказав Великий Дух.

У серці голос чую той налитий
Святістю.
Не має в мене іншої мети,
Лиш в авреолі щастя — Україна.
Хоч на шляху цім смерть, не кину йти,
Аж стане Месник на святих руїнах
З законом рідним!
(»Мій Шлях«)

Отже, Божа Правда, Ідеї Христа, Правда українського народу, візія Святої України і т. д., такі в загальному основи поезії М. Боеслава. І ось таку поезію намагаються вбрати в свої матеріялістичні шати люди з »Вперед-у«. До речі, вони в ч. 5-6 »Вперед-у« (25-26) в статті »До основних заложень націоналізму« без обиняків пропаґують знесення приватної власности і т. д. Розуміється, з тактичних мотивів вони проти таких »пережитків«, як релігія, одверто не виступають, але розуміється само собою, що комуністичне суспільство, що є ідеалом середовища »Вперед-у«, ці »пережитки« зовсім засуджує.

Думаємо, що цих кілька наших спостережень вистачить, щоб мати бодай приблизний погляд на ролю груп і людей, що, прикриваючись »крайовими ідеями«, покликаючись на визвольну боротьбу, пропаґують ідеї, що не мають нічого спільного з основами українського націоналізму, ані з визвольною боротьбою в краю.

Віримо, що українське патріотичне громадянство дуже далеке від усякого кольору комунізму і пропаґаторам того роду ідей ще раз дасть належну відправу.

Зокрема віримо, що українські націоналісти, пройняті глибокою вірою в перемогу непроминального духового над тимчасовим матеріяльним, в перемогу Української Правди над її ворогами, вони ніколи не зійдуть з обраного шляху, хоч який він тяжкий і тернистий. Вони до кінця виконають чесно свій обов'язок по відношенні до народу і Батьківщини, пам'ятаючи, що ідея українського націоналізму — це ідея хоробрих київських дружинників і лицарських козаків січового ордену, це ідея Шевченка, Лесі Українки і Міхновського, ідея героїв Крут і Базару і, врешті — це ж ідея героїв УПА і цілої української нації.

Полк. П. Чорноморець

ПАРТИЗАНСЬКА ВІЙНА, ЯК ЗАСІБ ВИЗВОЛЕННЯ НАЦІЇ

Ще в минулому столітті один із значних теоретиків війни, Клявзевіц, висловив думку, що війна є засобом політики. В основному це означає, що народи і держави, з метою забезпечити своє становище, перебувають у стані безпосередньої політичної боротьби, і що цю політичну боротьбу можна поділити на »мирну«, тобто дипломатичну і воєнну.

Клявзевіц не сказав цим нічого нового, але він уперше точно зформулював неминучий зв'язок і послідовність між дипломатичною і воєнною боротьбою.

Отже, коли дипломати замовкають, не маючи сили здійснити свою національну і державну мету, тоді починають говорити гармати, щоб досягти здійснення тієї самої мети, але вже силою зброї.

В умовах сучасних політичних обставин, коли впливові чужоземні кола не хочуть визнати права українського народу на відновлення його самостійности, коли сама доля України розглядається тільки, як дрібна карта на столі значних політичних грачів, кожний українець повинен наповнитися твердою рішучістю і готовістю вжити сили для захисту своїх національних і державних прав, вжити тоді, коли всі мирні дипломатичні засоби виявляться марними і будуть уповні вичерпані.

Нація, яка не вміє або не може виступити збройно на захист своїх національних і державних інтересів, — не визнається міжнароднім форумом. Право, не підтримане силою, залишається тільки паперовим правом, на яке ніколи ніхто не зважав і не зважатиме.

Але знайдеться немало саме наших українських голосів, які заперечуватимуть подану вище концепцію. Вони говоритимуть про неможливість для України зорганізувати власні збройні сили, які могли б у сьогоднішніх і завтрішніх умовах загородити дорогу як її гнобителям, так і аматорам політичної гри.

Так. Треба визнати, що рівень розвитку військової техніки вимагає від кожного, хто має намір утворити нові збройні сили, дуже багато чого. Отак, коротко кажучи, необхідні: власне захищене запілля, своя або чужа (союзна) військова індустрія, свої великі командні і політичні кадри і, нарешті, свої національні резерви, з якимсь, але аж ніяк низьким, рівнем бойової підготови.

Для створення всього того потрібні роки часу і, передусім, існування власної держави, — але саме тієї держави ми не можемо створити без потрібної військової сили. Виходить зачароване коло: держави не можна створити без армії, а армії не можна створити без держави. Але це тільки так здається. При глибокій аналізі становища, можна добачити ясний і правильний шлях до одночасного досягнення обох цілей, тобто до побудови самостійної держави і власних збройних сил. Цей шлях, звичайно, не легкий і вимагає вийнятково вмілого й дбайливого виконання. Але всі його труднощі компенсуються можливістю досягнення найвищої національної мети — організації міцної національної держави.

Який же це шлях? — Це шлях партизанської війни, або, краще казати, провадження війни партизанським способом. Для його докладного розгляду конче треба спочатку розглянути ті особливості, які характеризують цей партизанський спосіб.

Попереше: партизанська війна, так само, як і звичайна війна, повинна мати свою кінцеву політичну мету. Коли ця мета чомусь загублена, або зовсім не існує, то обидва різновиди війни перетворюються на озброєний грабунок. Між іншим, сама лише мета пімсти — не є політичною метою. Через це партизанська війна, як і звичайна війна, не може бути самоціллю, і виправдується як політичний засіб.

Подруге: партизанська війна, на відміну від звичайної війни, може бути успішно проведена тільки на своїй власній національній території, хоча б ця остання навіть була цілом окупована ворогами.

Потретє, враховуючи, що всякі озброєні сили характеризуються обов'язковою наявністю фізичної і психічної єдности (порядок, вишкіл, фронт, дисципліна, національна або політична свідомість, страх перед відповідальністю і т. і.), остання мета стратегії і тактики звичайної війни не є фізичним знищенням ворога, а зруйнованням фізичної єдности його збройних сил, чим руйнується і його психічну єдність. Тим часом партизанська війна діє в зовсім протилежному напрямі, тобто, руйнуючи психічну єдність збройних сил, досягає зруйнування і їх фізичної єдности.

Партизанські збройні сили, утворені для досягнення такої кінцевої мети, як визволення нації, мусять організуватися за особливими правилами, які дозволяли б переформувати їх швидко й без перешкод на формації звичайної регулярної армії.

Для пояснення цієї настанови треба подати наступний приклад: Командний і політичний склад партизанських збройних сил повинен бути ніби кочовими штабами територіяльних частин. Рядовий

склад цих части провадить життя мирної людности в місцях свого звичайного перебування і періодично, за наказом свого кочового штабу, збирається в належній кількості, в призначеному місці і в призначений час для виконання короткочасової партизанської дії. Після виконання її рядовий склад негайно розходиться додому і знову перетворюється на мирну людність. Штаб, відкочувавши, починає розробляти й готувати наступну дію.

Всі такі військові акції не повинні бути сутичками з збройними силами ворога, де перемогу вирішає перевага сили або техніки, — а численними й постійними наскоками на слабі місця ворога. Ворога треба тримати в постійному дуже міцному нервовому (психічному) напруженні, щоб він фактично воював із конкретними, але зовсім невидимими силами.

Кочові штаби чот, сотень і куренів повинні мати в кількох територіяльно поодиноких місцевостях повні комплекти свого рядового складу. Така організація дозволяє кочовим штабам переходити з одного району в інший, використовуючи різні комплекти свого рядового складу. Система кочових штабів забезпечує найкращу конспірацію.

Таким чином, коли загальне політичне становище вимагає організації національних збройних сил, то вони можуть бути зформовані з партизанських сил за короткий час, і матимуть випробуваний і »згармонізований« між собою командний, політичний і рядовий склад. При організації нових збройних сил це стане чинником незрівняної ваги.

В наших умовинах війна ведена партизанським способом має великі переваги над війною веденою повстанським способом. Щоб переконатися в цьому, слід уважно проаналізувати всі ті переваги.

1) Партизанська війна провадиться малими силами і водночас вимагає від ворога нецілеспрямованого застосування дуже великих сил.

Отак пропорція кількости ґерильясів (еспанських партизанів) до французьких військ у часи Наполеонових воєн була 1:60, тобто на кожного партизана припадало 60 французьких солдатів. Не зважаючи на це, французи тільки вісім місяців володіли тією територією Еспанії, де стояли їх солдати, і мусіли наприкінці відмовитись від спроб заволодіти цею країною.

В 1812 році, за французько-російської війни, проти 800-тисячної інвазійної армії був виставлений 50-тисячний козацький кінний корпус, який став вирішальним чинником поразки французів. Козаки провадили партизанську війну не на своїй території, а на чужій (в Московщині, Польщі, Білорусі), що значно знижувало ефект партизанського способу і вимагало кількісної пропорції сил 1:16.

Партизанська війна, для якої англійці зорганізували арабів проти турків у Палестині в першій світовій війні, і в наслідок якої 100-тисячний турецький фронт перестав існувати, без великих воєнних дій з боку самих англійців, виявила пропорцію сил 1:50.

Показова партизанська війна, яку дуже вміло провадив в Україні відомий анархіст Нестор Махно, часом давала кількісну пропорцію 1:40.

І, нарешті, з тих скупих повідомлень про війну французьких військ в Індонезії, які потрапляють до преси, можна без великої помилки визначити пропорцію партизанів до урядових військ теж як 1:50.

Коли вважати 1:50 за нормальну пропорцію, що конче потрібна для успішних партизанських дій на власній національній території, то можна зробити висновок, що для ефективної дії проти окупаційних сил кількістю в 2 мільйони солдатів потрібно тільки 40.000 партизанських збройних сил.

2) Партизанська війна зводить нанівець усі переваги сучасного міцного технічного озброєння ворога. Наші сучасні і потенційні вороги матимуть у боротьбі з нами дуже велику перевагу в техніці. Але це становище зовсім не стосується до галузі »духа«. Щодо цього ми завжди матимемо велику перевагу над ворогами. Боротися з такими ворогами партизанським загонам означає зробити невикористаною всю силу його техніки і поставити його бідний духово-рядовий склад перед усією величчю духа наших патріотів.

Вся сила ворожого літунства стане марною, бо їй не буде кого бомбардувати і що розвідувати. Хіба для неї може бути помітним об'єктом якийсь кочовий штаб, що складається з чотирьох або п'ятьох осіб і вміщується весь в одному партизанському авті, раптово захопленому на дорозі? Як зможуть вороги використати свою артилерію й танки, коли для якоїсь призначеної операції, під захистом темної ночі й непогоди, зберуться 20 або 30 партизанів, щоб за кілька годин знову зникнути без сліду, розтанувши серед місцевої людности? Яке буде значення моторизованого транспорту, коли склади бензини постійно горітимуть з невідомих причин, не зважаючи на старанну їх охорону? Коли залізничні мости вибухатимуть у повітр'я від дії »уповільнених« мін, з терміном дії від одного дня аж до цілого року?

3) Для партизанських збройних сил не треба спеціяльного технічного озброєння, як для артилерії, літунства, танкових частин. Основна зброя партизанів — це легка стрілецька зброя, з широким застосуванням вибухових і запальних речовин. Все конче потрібне для провадження партизанської війни добувається безпосередньо від ворога, аж до апаратури зв'язку (телефон і радіо) та медикаментів. Таким чином, все вирядження партизанських збройних сил перекладається безпосередньо на самого ворога.

4) Провадження партизанської війни на своїй землі має дуже поважне значення для виховання власної національно спорідненої людности. Вона виховується в дусі жертвенности, боротьби і почуття національної приналежности. Можливості втягання людности в боротьбу і навчання її засобів боротьби є необмежені. Місцева людність, бувши свідком і частковим учасником партизанської війни, переконується в можливості й конечності вести боротьбу з окупантами.

5) Існування партизанської війни на власній національній території партизанів утворює в окупантів недовір'я до місцевої людности і примушує їхні загони замикатися в укріплених »блькгавзах«. Ті елементи місцевої людности, що могли б охоче співпрацювати з окупантом, будуть позбавлені почуття безвідповідальчости і через це не наважаться на колябораційо. Таким чином, існування партизанської війни утворить контролю над місцевою людністю, як національно спорідненою, так і національно чужою.

6) Партизанська війна не потребує існування фронту й запілля, — проте разом позбавляє ворога спокійного й міцного запілля.

7) Звичайна війна вимагає складних взаємин і взаємозобов'язань із союзниками, які часто, для досягнення основної політичної мети примушують чинити компроміси в другорядних політичних питаннях, тобто політично зв'язують націю. Інакше стоїть справа за партизанської війни; для неї і основні і другорядні політичні цілі залишаються незалежними, поза контролею інших держав, — і скрізь скерованими на безпосередні національні інтереси. Партизанська війна — це війна без союзників, а через те й без зобов'язань супроти них.

8) Партизанська війна може проводитись без наявности значних власних фінансових засобів або чужоземних позик, (тим часом як звичайна війна, щонайменше, приводить власну націю до павперизації) і не утворює фінансових пут у самому процесі національного визволення.

9) Партизанська війна не потребує існування власної оборонної промисловости для продукування зброї, бо вона користується нею від ворога.

10) Партизанська війна не має зобов'язань постачати місцевій людності життєво конечні речі та зокрема харчові продукти, тим часом як звичайна війна має ті зобов'язання вповні.

11) Партизанські збройні сили дозволяють, мірою конечности, негайне розгортання і згортання своїх формацій, чого звичайна армія зовсім не може робити.

12) Партизанська війна може провадитися »на виснаження«. Вона тим більше виграє чим довше триває боротьба. В довготривалій боротьбі виховуються прегарні кадри, відбувається національне виховання людности, дедалі зменшується розрив між людністю і партизанськими збройними силами.

Тим часом затягання війни діє на ворогів в діяметрально протилежному напрямі, дедалі більше виснажуючи й руйнуючи його психічну єдність.

13) Як було вже сказано вище, партизанські збройні сили при правильній їх організації, дозволять швидко переформування їх на армійські з'єднання, національного регулярного війська.

Разом з тим, для забезпечення правильної і організованої на наукових основах партизанської війни конче потрібні добре приготовані кадри командирів кочових штабів. Від їх підготови до цієї відповідальної ролі залежатиме дуже багато. Це мусять бути справжні старшини, спеціяльно навчені, з особливим технічним і організаційним напрямом.

Коли вважати, що кількість 40.000 партизанів буде достатньою для успішного протидіяння військам окупанта, то при кількісній пропорції між командним і рядовим складом 1:1000 — треба буде підготувати (або передпідготувати) 400 командирів. Від нас вимагається виділити лише 500 здорових і здібних чоловіків, що, в свою чергу, спонукає українську еміґрацію до порівняно невеликої жертви, тобто по одному кандидатові від кожних 4000 еміґрантів (обраховуючи загальну кількість нашої еміґрації на 2, 000.000 чоловік).

Ці люди та засоби для їх підготови повинні бути знайдені вже через те, що вони конче потрібні. Решта мусить бути залишена фахівцям, яких завданням буде навчити цей командний склад і забезпечити його просякання на Батьківщину. Для правдивих патріотів немає неподоланих перешкод, як немає й нерозв'язаних завдань.

(З військових матеріялів ЗЧ ОУН)

ПРОБЛЕМИ СТРАТЕҐІЇ РЕВОЛЮЦІЇ

А. Б.

ПОТЕНЦІЯЛ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

(Порядком обговорення)

(Продовження)

Як відомо, головною ціллю московської політики — є панування над світом. Розроблена лідерами большевизму, для здійснення цієї мети, теорія пролетарської світової революції на практиці, однак, скрахувала. Спроби накинути пролетарську (точніше комуністичну) диктатуру населенню Угорщини і Баварії в 1919 р., як і спроби повстання »спартаківців« у Гамбургу в 1923 р. і комуністів у Талліні (Естонія) в 1924 р., не мали успіхів і тому не дали бажаних для Москви наслідків. Але з цих поразок Москва витягнула для себе науку. Кремль піддав ревізії свою тактику і після довгих дискусій, в комуністичній партії викристалізувалася в кінці 20-тих років нова генеральна лінія. Згідно з цією лінією, для переведення »світової революції« головну ролю покладено тепер на власні, тобто на російські мілітарні сили.

Розбудова збройних сил для виконання ними цього завдання вимагала існування потужної совєтської індустрії, яка могла б озброїти армію і фльоту модерною військовою технікою. Звідси курс московської політики на індустріялізацію і колективізацію країни. Якщо потужна індустрія мала б дати совєтським збройним силам модерну зброю, то сколективізоване селянство мусіло б забезпечити індустрію майже даровими сирівцями (і продуктами) та даровими, чи майже даровими, робітниками. Як наслідок згаданої політики за 10 передвоєнних років було погромлене й ожебрачене, в першу чергу, наше українське і козацьке селянство, але зате в Московщині, на Уралі і в Сибіру була розбудована, на ширшу скалю, індустрія. За рахунок смерті мільйонів українських селян, за рахунок рабського існування всього українського населення постали Магнітострой, Кузнецстрой, Челябінстрой, авіоавтозаводи та інші підприємства і цілі промислові центри совєтської індустрії, що мають служити цілям »світової революції«.

Так відкрилася трагічна пов'язаність між уроєною світовою місією москалів і судьбою українства, а передусім його селянської верстви. Як колись, після полтавської поразки, українські козацькі кості послужили підмуренням російської імперії, так у наші часи, по програних визвольних змаганнях 1917-1921 рр., заповнені мільйонами українських трупів, на просторах Сходу Европи і Північної Азії, стають фундаментом для створення москалями їх всесвітньої деспотії. Ця трагічна пов'язаність мусить служити українству попередженням на вічні часи, що **всякі угоди, союзи чи федерації з Москвою будуть припечатувати його** (українства) **долю,** як матеріялу для будівлі великої московської світової імперії.

Україні, в плянах нової (як і старої) московської політики призначається роля колонії, роля поставчика дешевих сирівців і харчових продуктів та дарової робочої сили. Однак з огляду на велику вагу покладів вугілля, залізних і манганових руд для всього совєтського господарства, покладів, яких просто не можна перенести до Московії, — індустрія Донецького басейну, Придніпров'я і машинобудівельна промисловість Харкова були значно реконструйовані, змодернізовані і розширені. У великому ступні процес індустрілізації торкнувся і міста Києва, а зовсім мало міста Одеси. Однак за цей час значно виросла індустрія, а за нею і такі міста, як Харків і Січеслав (Дніпропетровське) та обернулися у великі індустріяльні центри такі колись невеликі міста, як Запоріжжя, Маріюпіль, Луганське (Ворошиловград), Кривий Ріг і бувші робітничі поселення, Юзівка (Сталіно), Макіївка й інші.

Як було сказано вище, в Україні (в кордонах УССР), згідно перепису 1939 року, міського населення налічувалося 36,5 відсотків, тобто 11,195.000 чоловік. Якщо зарахувати до цього числа міське населення західньоукраїнських земель і тих українських земель, що ще до сьогодні входять до складу РСФСР, то загальна кількість міського населення України перед війною могла дорівнювати 13-14 мільйонам чоловік. З того часу українськими землями прокотилася 2-га світова війна, наслідком якої було зменшення міського населення в Україні. Але останні офіційні відомості про зріст української промислової продукції, передусім вугільної і металюрґійної, проведення »укрупнення« колгоспів, можуть свідчити про те, що наші селяни і далі витискаються з сіл у промислові центри. До того ще треба урахувати спрямування чужонаціонального населення в українську індустрію, передусім москалів. Тому рахуємо, що будемо недалеко від дійсности, якщо приймемо загальну кількість міс-

кого населення України на теперішній час 16-18 мільйонів, що буде дорівнювати — 40 відсоткам від усієї людности. Вище нами прийнято, що населення малих міст дорівнює — 4 мільйонам, отже на долю великих міст і індустріяльних центрів припадає 12-14 мільйонів.

Який національний склад цього населення?

До війни людність українських міст складалася із 50-68 відсотків українців, 20 відсотків жидів, 5-25 відсотків москалів, при чому остання цифра відноситься тільки до деяких міст нашого південного сходу. Населення Києва мало українців 55 відсотків, жидів — 25 відсотків, решта москалі й інші. Харків має українців — 54 відсотків, жидів — 17,7 відсотків, решту москалі й інші. Після війни у зв'язку з загальним зменшенням жидівського, польського і німецького населення в Україні, мусів би значно піднятися відсоток українців у наших містах. Однак, московська окупаційна влада, щоб зберегти свої позиції в наших містах, а тим самим і в цілій нашій країні, напихає в них, після війни, свою московську людність.

Соціяльна структура населення цих великих і індустріяльних осередків виглядає так:

1) індустріяльні робітники і їхні родини (ор. 8-10 мільйонів),

2) технічні, господарські і адміністративні службовці промислових підприємств, залізничного транспорту і їх родини (ор. 2-2,5 міль.).

3) службовці державної торгівлі,

4) інтеліґенти — працівники наукових установ, університетів, інститутів, клінік, мистецьких організацій,

5) представники апарату гноблення, партійці, МВД-исти, совадміністратори. Далі робітництво, робітнича кляса, — »гегемон« пролетарської революції, — предмет фальшивої фаворизації чужої нам кремлівської влади.

Якими ж привілеями нагородили його московські тирани, який духовий стан цього »гегемона революції«, яке наставлення його до чужого режиму, що його (робітництва) іменем мордує український нарід, яке наставлення його до нашої визвольної боротьби?

Сьогодні основна маса робітників, яких 80 відсотків, одержує за свою працю в совєтах 300-500 рублів місячної платні. Після реформи 1947 року були усталені наступні ціни на харчові продукти: хліб — 3 рублі за кілограм, цукор — 15 рублів за кл. , м'ясо — 30 рублів кл., масло — 64 руб. кл. Убрання продається лише в Москві і ще в 5-6 великих містах, до того ще в декількох більших містах в »закритих розподільниках«, куди простий робітник немає права вступу. Поза цим можна купити на чорному ринку по цінах, які є абсолютно недоступні для робітничого бюджету. Тому робітник свій одяг для роботи — »спецовку«, яку дістає раз на рік від підприємства, мусить носити не тільки на роботі, а й дома і не тільки вбудень, а багато робітників носять і в неділю та свята.

Мешканева проблема українського підсовєтського робітництва теж незавидна. Більшість робітників забезпечена лише однією кімнатою, в якій мусять жити разом батьки і діти. Тільки зовсім невеликий відсоток з них мають більші житлові площі для своїх родин, натомість значна група робітників мешкають у бараках по декілька чоловік в одній кімнаті.

На теперішню місячну робітничу платню, родина з 4 або більше членів вже не може існувати і тому мусить працювати в промисловості ще і жінка, часто матір декількох малих дітей.

Харчові труднощі, текстильний голод і мешканева скрута створюють такі матеріяльні злидні, що побутове існування більшости наших робітників на окупованій нашій Батьківщині є дуже тяжке.

Не легшою є їх праця на підприємстві. З огляду на відсутність у робітника внутрішніх стимулів для підвищення продуктивности праці, бо ж мізерна плата і фізичне виснаження не може їх, ці стимули, зродити — »стимулювання« видайности праці проводиться голим адміністративним тиском. На сьогоднішніх підсовєтських підприємствах величезна більшість операції виробничих процесів, яких 89 проц. має норму. Кожна виробнича операція має:

1) Усталену норму потрібного для її виконання часу;

2) усталену, або прогресивну за це плату.

На одному значнішому підприємстві до війни налічувалося до 4000 (!) норм. При тому норми усталюються, з правила, з орієнтацією на здібніших робітників і ліпші виробничі умови (»стахановські норми«), якими не є більшість робітників і звичайні умови біля варстатів праці. Ці норми є не до виконання для більшості працівників. А не виконання норм тягне за собою не виконання пляну по виробництву продукції. На совєтському підприємстві, де все звичайно плянується, це створює нервову атмосферу. Для робітників, які не виконують (бо не можуть) норм — це тягне цілу скомпліковану систему штрафів, що знижує і так мізерний місячний заробіток. Але ще гірше в таких випадках діє на робітника морально-психічний тиск фабричної організації партії через майстрів, а ще більше через своїх партійних, комсомольських і профспілкових представників у виробничих цехах. Далі у робітників існує постійний страх спізнитися на працю, бо за це робітник іде під суд і на 2-3 роки в тюрму. Все це абсорбує фізичну й психічну енергію робітника, ослаблює його волю і принижує його особисту духовість навіть у його власних очах. До всього, сьогодні робітник не має права на власне бажання покинути працю на підприємстві без згоди його адміністрації.

Існують гострі поліційні порядки, якими суворо реґулюється приписи робітників різного походження і політичного наставлення в різних містах. Фактично український робітник під совєтами є позбавлений вільного руху, має свою волю сковану ланцюгами урядових законів і адміністративним беззаконням.

Недоїдання, поганий і недостатній одяг, мешканева скрута, закріпачення на роботі, неволя поза нею, концтабір або і смерть когось із близьких у Сибірі, — так виглядають після 32 років »революційні« здобутки українського робітника, за словами облудної кремлівської пропаґанди — »гегемона« революції, а справді невільника чужого жорстокого імперіялізму. Без усякого порівняння матеріяльний і правний стан сьогоднішнього українського підсовєтського робітництва є гіршим від його стану за часів дореволюційних, і особливо в порівнянні зі станом сьогоднішнього робітництва в країнах поза совєтського впливу. В гіршім від робітництва стані знаходяться тільки наші зовсім безправні селяни-колгоспники.

Тяжкий матеріяльний і правний стан, послідовно упертий тиск на українську мову і культуру фактично вже сформували вороже наставлення до чужої окупаційної влади великої більшості нашого робітництва. Однак ці незадоволення не є зсумовані в одну цілість, українське робітництво сьогодні позбавлене своєї організації, воно знаходиться у ворожій сітці професійних спілок, комсомолу і дещо в компартії, його здезінформує і морально розкладає через пресу, радіо і різних уповноважених ворожа пропаґанда. Однак, його потенціяльна сила є значна, крім певної частини партійців-комуністів, »стахановців« і росіян з походження, українське робітництво треба розглядати, як резерватор національно-визвольної революції. Але воно поставить і свої вимоги до революції, головні з яких: розкріпачення праці, справедливе робітниче законодавство, підвищення матеріяльного стану, забезпечення житловою площею в розмірах достойних людині, безплатне навчання їхніх дітей у школах, включно з вищими закладами.

Технічні і господарські службовці промислових підприємств і залізниць, нижчі категорії їх адміністрації, службовці державної торгівлі — це ве-

ликий господарський апарат української підсовєтської індустрії і транспорту.

Часи практичного ставлення на »пролетаріят« минули давно. »Робітнича влада« — цим терміном, якщо ще й користується то тільки для пропаґанди і то головно для »гноблених« за кордоном. На справді за залізною заслоною вже яскравіше формується російська імперіялістична держава з внутрішньою клясовою чи становою її структурою. Серед совєтського суспільства колгоспне селянство і робітництво мають усі признаки сформованих клясів, поза тим витворився вже стан службовців і над цими суспільними верствами є керуючий партійний поліційний апарат, теж як певна каста.

Нижчий прошарок службовців по своєму матеріяльному і правному положенню знаходиться в однаковому з робітниками становищі, має однакову з ними психологію і наставлення до оточення і влади. Натомість середні і вищі категорії службовців — це певна окрема соціяльна група технічного апарату чужої влади, з надрядним по відношенню до робітників і селян положенням, з певними преротативами влади, з відносно ліпшим матеріяльним становищем і з окремою психологією.

В довоєнний час місячна плата цієї категорії працівників коливалася від 600 до 1500 рублів. До того технічний персонал одержував премії, які дорівнювали 10-25 проц. від основної плати, а господарські службовці, які мали доступ до матеріяльних »благ«, звичайно не забували поліпшити свій стан за рахунок цих »благ«.

Дещо ліпші житьові умови і вищий культурний рівень, разом із відносно кращою платою, роблять службовий стан дещо привілейованим супроти робітництва і селянства, хоч абсолютний житьовий рівень його є низький і в порівнянні з американським чи европейським є досить убогим.

Але на підприємстві, якому вони віддають завжди більше часу, як офіційно положено, службовці мусять постійно терпіти »производствений« тиск від партійної дирекції і партійної організації. Цей тиск завжди нагадує службовцеві, що над ним висить »меч пролетарської диктатури«, який вже стяв багато голів його друзям, знайомим і родичам та робить його власне становище завжди непевним. Треба однак зазначити, що ті, що тиснуть, в більшості належать до пануючої над Україною московської нації, тому серед службового стану існує, і досить замітна, лінія розподілу, яка проходить по національних ознаках. Верхівка: керуючі трестами, директори, здебільш є москалі, вони не тільки лояльні супроти чужої влади, але вони є втіленням цієї влади на наших підприємствах і транспорті. Натомість ті, яких тиснуть, над якими висять мечі диктатури, є нашими земляками. Над кожним українським інтеліґентом-службовцем існує постійний відкритий чи таємний нагляд з боку большевицького МВД, про який кожний наш службовець знає. Це збільшує його непевність, заставляє жити в нервовому напруженні й чекати кари чи арешту. До того і на службі і дома, і поза ним, українські службовці-інтеліґенти, як і представники інших верств нашого народу, є позбавлені вільного слова. Внутрі його існує постійний конфлікт між думкою, яка немає над собою влади МВД, і замкненими для вільного слова устами. Український інтеліґент-службовець гостро відчуває й боляче переносить скованість свого духа і своєї людської гідности, чому є виною московська чужа для нього влада. Все це робить для нього чужу владу тяжкою і зненавидженою.

Український службовець-інтеліґент бачить, що діється »на нашій не своїй землі«. Перед його очима — матеріяльна руїна рідного краю, він бачить духовий ґвалт свого народу. Внутрі він певний своєї людської й національної гідности і своєї фахової кваліфікації, щоб перебрати на себе керівництво економікою країни. І не тільки економікою, але й прийняти участь в твореннi і розбудові державного життя в майбутньому вільної батьківщини. Цінність і важність суспільного стану для національної революції є величезна.

Науковці, професори, лікарі, літератори складають значну групу розумових працівників на нашій Батьківщині. Склад цієї вищої української інтеліґенції досить строкатий. По національності більшість з них є українцями, далі ідуть росіяни й жиди. По походженню і вихованню значна більшість є з нижчих верств, що прийшли до наукової праці вже за совєтського панування. Численно менша група науковців і інтелектуалістів »старої школи« все ж має в деяких ділянках науки фахову вагу. Але поза цим можна зауважити дуже характерну рису, а саме, що серед науковців переважають фахівці з практичних ділянок праць, спеціялісти з техніки, підземних надр і сільського господарства, як також з політичних наук, складених на замовлення Кремля. Якщо в ділянках практичних наук переважають фахівці українського походження, то »фахівцями« наук політичних, головно, являються росіяни і жиди.

І тому, не дивлячись на те, що багато факторів вплинуло на формулювання світонаставлення підсовєтських науковців, характерний розподіл серед них іде саме по двох, вищезазначених лініях, по національному походженню і фаховій праці і, що обидві ці лінії майже сходяться. В технічних і сільсько-господарських ділянках науки переважають українці, в політичних — домінують москалі і жиди. Це мало свій резон.

З огляду на те, що практичне життя під совєтами абсолютно розходиться з совєтськими політичними науками, »привілеґії« їх оброблення і трактування передані Кремлем власним слугам.

Тому, що правдива наука потребує вільної думки в слові, то українцям залишені практичні ділянки, де найменше »слизьких« каменів. Із цього слідує, що українська національна наука на рідних землях, майже не заанґажована в обілювані окупаційного режиму. Затиснуті уста, національне приниження, спостерігання убогости рідного селянства й робітництва та експлуатації рідного краю, власне немудре існування і постійний страх, все це викликає ворожість наших науковців до московської влади. Сформована національна свідомість, висока освіта і фахова цінність цього високого інтелектуального прошарку є безумовна. І тому власне в цьому прошарку криються ті національні сили, яким під час розвалу великої тюрми народів — Росії, суджено бути організаторами створення власної Української Суверенної Держави. Приклад організації науковцями »Спілки Визволення України« і постійні »чистки« серед них є тому підтвердженням.

Поліційний, партійний і адміністративний вищий і середній склад — це ті стовпи на яких держиться московська окупаційна влада на наших землях. Керівники й службовці цього апарату гноблення, в своїй переважаючій більшості є неукраїнського походження (росіяни й раніше жиди). Це є теперішні організатори визиску нашої країни і майбутні керівники антиукраїнської акції, коли прийде час визволення нашого народу. Нічого доброго для України ця група в собі не має, хіба що невелика частина з них, у тих, у яких б'ється приспане українське серце, найдуть в собі сили порвати з тими, кому сьогодні служать. В усякому разі, до тих з них, які є українського походження, буде багато успішніше апелювати, коли наша боротьба буде направлена проти російського імперіялізму, як такого і за повну незалежність Української Держави.

(В наступ. ч. **»Національні меншости«**)

* * *

В першій частині статті **»Потенціял Української Революції«** (ч. 3(66) просимо справити такі друкарські помилки:

Ст. 28, рядок 5 здолу — замість **щоб** має бути **та**, рядок 18 здолу — замість **скотаря** треба **косаря**;

ст. 29, ряд. 18 згори — замість **скоріше** має бути **раніше**, ряд. 2 здолу — замість **грандіозної** має бути **грядучої**;

ст. 30, ряд. 33 після слова маса пропущено слово **робітників.**

Проф. Г. Ващенко

СОЦІЯЛІЗМ І ІНДИВІДУАЛІЗМ У СВІТЛІ ХРИСТИЯНСТВА

Поняття соціялізму за своїм обсягом значно ширше, ніж поняття капіталізму. Коли капіталізм в основному характеризує лише структуру економічного життя народу чи держави, то поняття соціялізму включає в себе крім того і певне розв'язання суто світоглядових проблем. Тому вірніше буде протиставляти соціялізм індивідуалізмові, одною з форм якого в галузі економічного життя і є капіталізм.

Але перш, ніж приступимо до більш-менш детальної характеристики цих двох систем, мусимо дати визначення їм. Це тим більш потрібно, що в останній час термін соціялізм втрачає свій чіткий зміст, під ним часто розуміють не те, що розуміли до большевицької революції.

Основна різниця між соціялізмом та індивідуалізмом полягає в тому, як ці дві світоглядові системи розв'язують питання про особу й суспільство. Соціялізм на першому місці ставить суспільство й підкорює йому особу, яка розглядається виключно як член суспільства. Індивідуалізм, навпаки, стоїть на тому, що примат має особа, суспільство має служити інтересам особи.

Кожна з цих систем має декілька течій, що при спільній основі різко розходяться між собою. Особливості кожної системи з найбільшою чіткістю виступають в її скрайніх течіях, тому на них ми і будемо переважно зупинятися. Наше завдання не в тому, щоб схарактеризувати повністю соціялізм та індивідуалізм зо всіма їхніми розгалуженнями, а в тому, щоб по змозі чітко окреслити головні риси їх і цим допомогти українському громадянству свідомо визначити своє ставлення до цих систем.

Соціялізм і індивідуалізм, як світоглядові системи, включають в себе значну кількість проблем: господарчих, філософічних, моральних і інших. Ми будемо розглядати ці системи переважно з оглядів моралі, хоч не будемо зовсім обминати і інших проблем, зокрема економічної, оскільки вона зв'язана з моральною.

Звичайно прийнято думати, що соціялізм будується виключно на засадах матеріялістичної філософії. Це не відповідає дійсності. Перша в історії, до деталів розбудована, система соціялізму в основі своїй має ідеалістичну філософію. Таким був соціялізм Платона, одного з найбільших ідеалістів в історії філософії. Основним в його системі є вчення про ідеї. Платон відрізняє два світи: світ чистих ідей і світ окремих речей. Перший він називає »он«, себто світ справжній, дійсний, а другий »ме он«, себто світ не дійсний, позірний.

Ідея, за Платоном, включає в себе істотні ознаки певного роду речей, напр., людини, тварини, рослини, мінералів і т. д. Але ідея не є лише витвір людського розуму, — вона існує не лише в свідомості людини, а існує реально, як щось окреме й самостійне. Мало того, не ідея зобов'язана своїм існуванням окремим речам, сприймаючи які людина створює загальні поняття про них, а навпаки, окремі речі існують лише тому і поскільки, остільки вони відбивають в собі ідеї, співпричетні їм. Ідея, таким чином, є першообраз речей. Як такий, вона не має в собі нічого недосконалого.

Вчення про ідеї, як досконалі переобрази речей, Платон поклав в основу свого вчення про державу й суспільство.

В своєму трактаті »Республіка« Платон стоїть на тому, що держава є все, і що окрема особа має вартість лише постільки, скільки вона є членом держави. Причиною всяких незгод і неполадок в державному житті, за Платоном, є різниця між окремими індивідуами. тому в ідеальній державі ця різноманітність окремих особистостей мусить бути замінена живою єдністю, колективною особистістю. Все повинно бути спільним всім, — пише Платон, — навіть очі, уші, руки. Існують дві основні причини боротьби як між окремими людьми, так і між державою і особистістю. Це власність і родина. Тому вони мусять бути ліквідовані. Власність має належати державі, а не окремим членам її. Так само має щезнути й родина. Жінки мусять бути спільними, не в ім'я пристрастей, а в ім'я загального добра. Спільними мусять бути і діти, про виховання яких має дбати держава.

В державі, як живому колективі, функції розподіляються так, як розподіляються вони між окремими органами і психічними здібностями людини. Керувати державою мусять мудрці-філософи, що своїми функціями відповідають голові й розуму людини. Захищають і підтримують лад у державі воїни — серце і сила держави; забезпечують фізичні потреби держави ремісники й хлібороби. Як бачимо, концепція державного й суспільного ладу, що накреслена в »Республіці« Платона, має витриманий соціялістичний характер. Але старовинний світ не пішов за Платоном. Близький до соціялістичного державний і суспільний устрій за старих часів існував лише в Спарті, що. звичайно, не залежало від вчення Платона. В Спарті дійсно окрема людина цілком була підкорена державі. Держава, в особах призначених для цього людей, вирішувала, чи має новонароджена дитина право на життя, і коли ці призначені люди визнавали, що з дитини не може вирости здоровий вояк або здорова мати, її безжалісно кидали з тарпейської скелі. Спартанські діти виховувались до семи років в родинах і то під пильним доглядом держави, а потім вступали до спеціяльних гуртожитків, де їх з суворістю, що межувала з жорстокістю, виховували, призначені для цього педагоги.

Соціялістичні ідеї Платона ожили в нові часи в утопійній системі Кампанели. В своєму творі »Соняшна держава« він, як і Платон, стоїть за спільність майна і жінок. »Соняшна держава« — це своєрідна теократія, де все регляментоване владою.

В першій половині XIX-го ст. найбільш відомими теоретиками соціялізму були Сен Сімон і Фур'є. Вихідною точкою в системі Сен Сімона була теза, що кожному члену суспільства мусить бути забезпечене його право на матеріяльне щастя, або добробут. »Тіло, — як каже Сен Сімон, — що його несправедливо проклинали в середні віки, має бути відновлене в своїх правах«. Звідси має бути поліпшеним становище бідних кляс суспільства. Але справедливий лад в суспільстві не може бути організований на засадах свободи. На думку Сен Сімона, в фізичному і моральному світі панують закони конечности; тому розвиток людства йде по певному, незалежному від волі людини шляху. Отже соціяльний лад суспільства мусить бути заснований на свободі, а не на авторитеті влади. Сен Сімон поділяє людність на три кляси: учених, мистців, промисловців. Члени цих кляс мають підлягати й коритись своїм головним начальникам. Останні дбають про задоволення матеріяльних і духових інтересів суспільства, керуючись при цьому правилом: »Кожному за його здібностями і кожній здібності за її ділами«. Здібності ж кожного члена суспільства, а також діло його, визначає влада. В побудованому на таких засадах суспільстві, не мусить бути успадкованої власности. Після смерти кожного члена суспільства, власність його переходить до держави, і розпоряджаються нею представники влади. Така в загальних рисах соціялістична система Сен Сімона.

На інших засадах побудував соціялізм Шарль Фур'є. На його думку в світі існує один спільний закон. Це є закон притягання. В соціяльному житті людства він має форму притягання пристрастей. Цей закон діє з такою ж конечністю, як і закон фізичного притягання в світі матеріяльному, фізичному. Люди стримують пристрасті в ім'я обов'язку. Але

обов'язок походить від людини, а пристрасті від Бога. Тому треба усунути всякі перепони для пристрастей, і це само собою призведе до дійсної справедливости. Пристрасті, що є формою закону притягання, спричиняються до об'єднання людей, або до асоціяції. Справжня асоціяція виявляється в спільній праці, яка творить сенс справжнього людського життя.

Але в суспільстві з працею не все гаразд. Частина людей сама не працює, а живе за рахунок праці інших. Частина людей занадто переобтяжена працею, тому для них праця стає нестерпним тягарем. Крім того, нехіть до праці залежить від того, що вона не відповідає нахилам людини, її притягненням. Нарешті, нехіть до праці може виникати в наслідок одноманітности останньої. Тому в соціялістичному суспільстві перш за все мусить існувати такі умови життя, щоб усі працювали, та щоб не було експлуататорів.

Сама праця мусить відповідати нахилам робітника і його здібностям. Нарешті, праця мусить бути різноманітна: робітник має від одного виду праці переходити до другого. Різноманітність, посилюючи зацікавленість працею, в той же час буде відпочинком для працюючого. Щодо розподілу продуктів праці, то в основу його Фур'є кладе формулу: »Пропорційно до капіталу, праці й таланту«. Соціялізм Фур'є значно ліберальніший, ніж соціялізм Сен Сімона. Він ніби кладе в основу бажаного суспільного ладу свободу. Але це не є моральна свобода, свобода керованої розумом волі, а свобода пристрастей. Крім того, система Фур'є в самій основі своїй має суперечности. Він стоїть на тому, що спільним життям людини керує закон притягання. А звідки ж тоді і як виникають в суспільному житті явища, що йдуть всупереч з цим законом?

Філософічні основи, на яких побудовано соціялізм Сен Сімона і Фур'є, не можуть бути названі матеріялістичними. Обидва названі вище філософи визнають існування Бога, а Фур'є навіть протиставляє те, що походить від людини тому, що походить від Бога, і останнє визнає за вище.

Можливо, що це одна з причин, чому марксисти називають соціялізм Сен Сімона і Фур'є ненауковим. Зате сам марксизм побудований на суто матеріялістичних засадах.

Творці матеріялістично-комуністичної системи — це Маркс, Енґельс, Ленін, Сталін. За Леніним вона має три джерела: французький матеріялізм, англійське економічне вчення і німецьку класичну філософію.

Коли мати на увазі Марксо-Ленінську систему в сучасному її стані, то до трьох названих вище джерел треба додати ще такі: елементи есерівської теорії (вчення про общину з властивою їй круговою порукою), російський нігілізм і російський імперіялізм.

Сталін в »Історії ВКП(б)« називає діялектичний матеріялізм »основою всякої дійсно передової науки«. Про »передовий характер« Марксо-Ленінської теорії говорять і пишуть в СССР і науковці, і письменники, і публіцисти, і педагоги. Але насправді це є поверхова система, розрахована на примітивне розуміння. Маркс і його послідовники звульґаризували вчення видатних західньоєвропейських філософів. Особливо це треба сказати про систему Ґеґеля, якого Маркс, за словами Леніна, поставив з голови на ноги, а по суті спримітизував. Визначення діялектичного матеріялізму, яке повторюється в совєтських підручниках і брошурах, дає Сталін в четвертому розділі »Історії ВКП(б)«.

»Діялектичний матеріялізм, — пише він, — є світогляд Марксо-Ленінської партії. Він називається діялектичним матеріялізмом тому, що його підхід до явищ природи та метода вивчення явищ є діялектичні, а його тлумачення явищ природи, його теорія — матеріялістична. Історичний матеріялізм є поширенням положень діялектичного матерялізму на вивчення суспільного життя, пристосування діялектичного матеріялізму до явищ життя суспільства, до вивчення історії суспільства« (»Історія ВКП(б)«, Короткий курс, ст. 91).

Діялектичний матеріялізм характеризують дві основні риси. Перша з них — визнання матерії за основу буття. »Матерія первинна, бо вона є джерело відчуттів, уявлень, свідомости, а свідомість вторинна, бо вона є відбиток матерії, відображення її« (там же ст. 109).

Отже, марксисти не визнають душі, як особливої субстанції, й відкидають вчення про її безсмертність. Визнаючи матерію за основу буття, марксо-ленінці учать, що основне в історії розвитку людства — матеріяльні відношення. »Ключ для вивчення законів історії суспільства треба шукати не в головах людей, не в поглядах і ідеях суспільства, а в способі виробництва, який вживає суспільство в кожний даний історичний період, — в економіці суспільства« (там же ст. 115).

Друга риса діялектичного матеріялізму полягає в тому, що він розглядає явища в їх взаємному зв'язку й розвитку. Цим на думку марксистів, діялектичний матеріялізм відрізняється від механістичного. »Всупереч метафізиці — діялектика розглядає природу не як випадкове з'єднання предметів і явищ, відірваних одно від другого, ізольованих одно від другого і незалежного одно від другого, а як пов'язане єдине ціле, де предмети, явища органічно пов'язані одно з другим, залежать одно від другого і обумовлюють одно друге... Всупереч метафізиці діялектика розглядає природу не як стан спокою й нерухомости, застою і незмінности, а як стан безперервного оновлення й розвитку, де завжди щось виникає й розвивається, щось руйнується й відживає свій вік« (ст. 100).

Цей розвиток буття підлягає трьом законам: 1) закону єдности суперечностей, 2) переходу кількости в якість і, 3) закону заперечення заперечень. Перший закон, який іноді називають законом полярности, полягає в тому, що кожна річ, кожне явище мають у собі протилежні елементи, або якости. Боротьба цих протилежностей є основною рушійною силою розвитку буття.

Другий закон є продовженням першого. В процесі розвитку буття протилежности все збільшуються і, нарешті, настає такий момент, коли виникає вибух, або стрибок, в наслідок чого явища переходять в нову стадію свого розвитку, кількість переходить у якість. Інакше це зветься законом стрибкообразного розвитку. Нарешті, закон заперечення заперечень полягає в тому, що явище, переходячи в нову стадію розвитку, зберігає деякі риси з попередньої стадії, але на вищому рівні. Тут знімаються заперечення, нове об'єднується зі старим. Це те, що відповідає стадії синтези, за діялектикою Ґеґеля.

В наслідок діяння цих законів виникає, між іншим, і людська свідомість, і взагалі психічне життя. Свідомість, будучи в основному явищем суто матеріяльним, з'являється на певному ступні розвитку буття. Вона є властивістю високо організованої матерії і зв'язана зокрема з високорозвиненою нервовою системою. Це нова якість буття, а в тому вона й підлягає своїм специфічним законам. В цій точці марксисти різко розходяться з представниками т. зв. механістичного матеріялізму.

»Хіба психічні явища, — пише Столяров, — психічні процеси — це фізичні або хемічні процеси? Так думали лише найвульґарніші представники т. зв. »природничо-наукового« себто вульґарного матеріялізму. Подібне твердження — це не матеріялізм, а пародія на матеріялізм, злісна карикатура. Організм, як цілість, спрямовує фізично-хемічні процеси по певному річищу. Процес окиснення (горіння) — дуже поширене явище живої й неживої природи. Але в умовах живого організму, цей процес певним образом спрямовується, реґулюється системою організму в цілому. Отже, цієї системи, що реґулює обмін речовин в організмі, нема в мертвій природі. Уже на підставі цього можна говорити про »специ-

фічність життя« (Столяров: »Діялектичний матеріялізм і механісти«, ст. 91-92).

Тому кожний ступінь буття має свої специфічні закономірності. »Безглуздям є говорити, — пише Столяров, — про вичерпне зведення біології до хемії, або фізики« (там же ст. 110). »Кожен новий супінь розвитку, — пише Аґол, — тому і є новий, що має в собі щось таке, чого не було« (Віталізм, механічний матеріялізм і марксизм«, ст. 32).

Специфічним законам підлягають і явища суспільного життя людини. »Ніяке заглиблення механістів в тонкості фізіології або навіть в »молекулярну механіку« не допоможуть їм у з'ясуванні таких суспільних процесів, як світові імперіялістичні війни або національний визвольний рух в колоніяльних країнах« (Столяров: »Діялектичний матеріялізм і механізм«, ст. 100). А проте, не помічаючи того, що вони суперечать собі, марксисти намагаються й соціяльне життя людства підвести під згадані вище три закони діялектики. Особливо великого значення тут вони надають законові єдности суперечностей. В силу цього закону, первісне безклясове суспільство поділяється потім на кляси, між якими виникає клясова боротьба. Вона є основною рушійною силою суспільства. В процесі боротьби клясові суперечности все посилюються. Нарешті, вона досягає такої точки, коли відбувається вибух, або революція. Останню марксисти розглядають не тільки як природне, а й позитивне явище, бо в наслідок її суспільство вступає в нову, вищу стадію свого розвитку. Так, напр., капіталізм є вища стадія порівняно з феодалізмом.

Нові часи — це період капіталізму, коли панівною клясою в суспільстві стає буржуазія. Але капіталізм супроводиться буйним розвитком великого виробництва, а це своєю чергою тягне за собою збільшення робітників-пролетарів і скупчення їх у виробничих центрах. Між робітниками і капіталістами провадиться уперта боротьба, що стає все гострішою і гострішою. Кінчиться вона всесвітньою пролетарською революцією, що знищить капіталістичний лад і заміниться його ладом комуністичним. В комуністичному суспільстві не буде кляс, а тому й припиниться клясова боротьба. Разом з тим має зникнути й держава, як орган насильства однієї кляси над іншими клясами. Але для того, щоб пролетаріят міг перемогти капіталістів, він мусить діяти організовано під певним керівництвом. Таким керівництвом пролетаріяту, передовим загоном його в боротьбі з капіталізмом, є комуністична партія.

Боротьба ця затяжна і жорстока, бо капіталісти всіма засобами будуть захищати свої привілеї. Тому перед цілковитим встановленням комуністичного ладу й ліквідації держави має бути період диктатури пролетаріяту. Боротьба пролетарів за комунізм, розпочавшись у якійсь одній країні, має кінець-кінцем обхопити ввесь світ. Марксисти, принаймні Маркс і Енґельс, стоять на тому, що пролетарі не мають батьківщини, і тому закликають пролетарів всього світу об'єднатись між собою у боротьбі з всесвітньою буржуазією. Ця боротьба неодмінно має закінчитися перемогою пролетарів.

Треба зазначити, що все вістря своєї аґітації й пропаґанди Маркс, Енґельс, і Ленін спрямували в бік критики капіталізму, розпалювання клясової боротьби, а комуністичний лад після перемоги пролетаріяту характеризували лише в загальних рисах. Порівняно найчіткіше він схарактеризований у »Комуністичному маніфесті«. Отже, основні його риси такі:

Після перемоги над капіталізмом зчезне розподіл суспільства на кляси. В цьому новому безклясовому суспільстві не буде власности і експлуатації людини людиною, не буде також держави, як органу насильства одніє кляси над другими клясами. Завдяки колективним формам праці збільшиться продуктивність її. В зв'язку з цим скоротиться і робітничий день. Праця перестане бути прокляттям і тягарем, а за Словами Сталіна, стане »справою чести, доблести і геройства«. В основу розподілу продуктів її буде покладений принцип: »Від кожного по його здібностям, кожному по його потребам«. Виходить, що всі потреби людини в комуністичному суспільстві будуть задоволені.

Які форми матиме при комуністичному устрою родинне життя, марксисти точної відповіді не дають. Вони тільки стоять на тому, що жінка зрівняна в правах з чоловіком. Зрозуміло, що в комуністичному суспільстві, заснованому на засадах діялектичного матеріялізму, не буде релігії, яку марксисти називають опіюмом для народу. На основі вчення про природу й суспільство марксисти будують і своє вчення про мораль.

Мораль, як учать вони, є одна з форм ідеології. Як і всяка ідеологія, вона є надбудова над виробничими відношеннями. Щоб читач зрозумів цю тезу, зупинимося коротко на вченні марксистів про базу й надбудову. В »Німецькій ідеології« Маркс учить, що рушійними силами суспільства є не ідеї, не релігія й мораль, а способи виробництва, виробничі відношення. Вони є тою базою, на якій творяться й розвиваються різні форми ідеології: наука, релігія, мораль, і мистецтво. Але ідеологія, розвиваючись на базі виробничих відношень, сама починає діяти на них. Таким чином між базою й надбудовою існує діялектичне відношення. Оскільки мораль, як надбудова над виробничим відношенням, зв'язана з певними формами суспільного життя, то в клясовому суспільстві і мораль також має клясовий характер.

Енґельс в »Антидюризмі« пише, що в сучасному суспільстві існують три системи моралі: 1) християнсько-февдальна, 2) буржуазна і, 3) пролетарська.

Перша з них відповідає інтересам і настановленням дворянства, панівної кляси в часи середньовіччя. Ця мораль, як і кляса, що її витворила, відмирає і губить свою актуальність.

Друга система моралі відбиває інтереси буржуазії, панівної кляси в сучасному суспільстві, і тому саме і є тепер в ньому панівною.

Третя система моралі — мораль пролетарська. Це мораль майбутнього, коли керівну ролю в суспільстві будуть мати пролетарі.

Вчення про клясову мораль і зокрема про мораль пролетарську розвинув далі Ленін у своїй промові на третьому з'їзді комсомолу. Перш за все він заперечує існування будь-якої позаклясової загальнолюдської моралі. »Всяку таку мораль — каже він, — взяту поза людським, поза клясовим розумінням, ми відкидаємо. Ми кажемо, що це обман, що це шахрайство і задурювання голів робітників і селян в інтересах буржуазії«. Не нехтуючи найбруднішими епітетами, Ленін очорнює сучасну мораль, яка все ж таки має в собі елементи християнства, намагається довести, що це є мораль грабунку й насильства і крайнього еґоїзму.

Цій моралі він протиставляє мораль пролетаріяту, кладучи в основу її ідею клясової боротьби.

»Мораль, — пише він, — це те, що служить руйнуванню старого експлуататорського суспільства і об'єднанню всіх трудящих навколо пролетаріяту, що створить нове суспільство комуністів... Комуністична мораль — це та мораль, що служить цій боротьбі, що об'єднує трудящих проти всякої експлуатації, проти всякої дрібної власности, бо дрібна власність дає в руки однієї людини те, що створене працею всього суспільства«.

До речі, слід відзначити, що Ленін, засліплений ненавистю, забув зовсім про логіку. До експлуататорів, які використовують і тримають у своїх руках те, що створене працею всього суспільства, він зачислює й дрібного власника, приміром селянина, що живе виключно своєю працею і працею своєї родини.

Але, з другого боку, зрозуміло, чого Ленін з такою лютістю нападає на дрібних власників. Справа не в тому, що вони когось експлуатують, бо кого може експлуатувати селянин, що має 2 гектари землі?

Справа в тому, що Ленін цілком правильно вбачав у дрібних земельних власників найупертіших, найнебезпечніших ворогів колективізації сільського господарства.

В кожній системі моралі центральне місце посідає вчення про критерії моральности. Від цього залежить характер системи не лише в основних твердженнях, але і в деталях. Так, напр., вчення про мораль Канта дуже відрізняється від вчення Аристипа, Епікура, або англійських утилітаристів. А це саме тому, що Кант за критерії моральности визнавав обов'язок, Аристип — втіху (задоволення), Епікур — щастя, а англійські утилітаристи — користь. З цього погляду системи моралі можна поділити на автономні і гетерономні. Перші, моральну оцінку того чи другого вчинку виводять із моральної свідомости, незалежно від якихось інших сторонніх мотивів. »Я дію так або інакше, бо цього вимагає мій обов'язок, внутрішній голос мого сумління«. Така приблизно форма морального судження прибічника автономної моралі. Гетерономні системи моралі оцінюють вчинок за мотивами зовнішніми для моральної свідомости. Тому для людини, що дотримується такої системи моралі, перш за все мають значення наслідки вчинку: задоволення або незадоволення, радість або страждання, користь або шкода.

Комуністична система моралі належить до групи систем гетерономних. Ленін визнає за критерії моралі користь вчинку для пролетаріяту. »Моральним все, — пише він, — що в інтересах пролетаріяту«.

Виходить, що коли вбивство, шахрайство, доноси в конкретних випадках будуть корисні для пролетаріяту, то їх треба оцінювати, як моральні вчинки. Цього правила дійсно й дотримуються большевики у своїй практичній діяльности. Напр., донос большевиками визнається за обов'язок і велику чесноту. Справжня злива доносів особливо розгорнулась в СССР після промови Сталіна, виголошеної 1926 р. на восьмому з'їзді комсомолу в зв'язку з Шахтинським процесом. У своїй промові Сталін докоряв комуністам і комсомольцям за те, що вони послабили боротьбу з антибольшевицькими елементами сусільства, і закликав до пильности й посилення боротьби. Як на один із засобів такої боротьби, він указував на »критику з низу«, себто на взаємне шпигунство і доноси. в чому мусять брати участь всі громадяни СССР.

Після промови Сталіна, доноси дійсно стали справжнім прокляттям большевицької держави. Люди доносили на своїх найближчих приятелів, жінки — на чоловіків, чоловіки — на жінок, навіть діти на батьків. По цілому СССР став відомим хлопець Павлік Морозов, який в часи колективізації, доніс на свого батька, що той, рятуючи своє й цілої родини життя, приховав декілька кілограмів збіжжя. Батько був заарештований і розстріляний, а Павлік Морозов став героєм Совєтського Союзу і зразком для наслідування.

Комуністична мораль деякою мірою наближається до моралі англійських утилітаристів, але відрізняється від неї своїм змістом (англійські утилітаристи, особливо Джон Стюарт Мілл включили в свою систему багато християнських елементів), а особливо тим, що утилітаристи за вихідну точку беруть користь одиниці, що кінець-кінцем співпадає з користю суспільства, а комуністи виключно беруть до уваги користь пролетаріяту, як кляси. Особистість — лише член колективу: її особисті інтереси мусять беззастережно підкорятись інтересам колективу. »Авангардом« пролетаріяту в його боротьбі за всесвітній комунізм є комуністична партія. Тому підкорення особистих інтересів інтересам колективу слід розуміти, як повне підкорення особистости інтересам комуністичної партії.

Така в основних рисах комуністична мораль, що її з великою наполегливістю провадять в життя большевики через школи, професійні організації, пресу, кіно і театр та органи НКВД.

(Продовження буде)

М.

З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ КНИГИ ДЕ КЮСТІНА

(Продовження)

Нудна й нездарна клясична (амнірна) архітектура, що панує з одного в другий кінець Московщини, та яка зустріла де Кюстіна також у Ярославі, примусила маркіза навести довгу суперечку з одним з його московських знайомих з приводу справді величної та гарної італійської архітектури. От кінець цієї розмови:

»Як, вихочете, щоб ми, мешканці Петербурґа і Москви, дивувалися, подібно вам, італійській архітектурі? Та хіба ж ви не бачите її взірців на кожнім кроці, що його робите в найменшім з наших міст?«

Після цього вибуху національних гордощів — я замовчав; я був у Москві, я мав охоту сміятися, а це було, мабуть, небезпечним. Краще було бути обережним, інакше можна б було зазнати лиха: це ще один доказ впливу цього уряду навіть на чужоземця, що претендує на незалежність. . .

»Ах, вплив монголів триває у вас і то по визволенні від них! Чи не для того ви їх прогнали, щоб наслідувати їх? В мистецтві та взагалі в цивілізації з таким розвінчуванням не зайдете далеко«, — так думав я, не кажучи цього голосно. Ви дивитесь з нехіттю, бо у вас немає чуття досконалости. Доки ви будете нехтувати великими взірцями, доти ви ніколи їм не дорівняєте. Ваша імперія величезна, — згоджуюсь, але що в ній такого, що я мав би подивляти? Я ніяк не подивляю мавпи колосальних розмірів. . . Призирство до того, що їм не знане, здається мені пануючою рисою вдачі москалів. Місто того, щоб старатися зрозуміти, вони воліють насміхатися. Якщо їм колись доведеться проявити свій справжній геній, то світ не без певного здивування побачить, що цей геній подібний до диктатури. Я бачу, що смішні особливості висуванців поширені тут масово й стають здобутком цілої нації«.

Зустрівши в Ярославі на березі Волги кількох селян, що мовчазно пройшли повз нього, не глянувши на чужинця, де Кюстін цілком влучно узагальнює: »Москалі мовчазні й позбавлені цікавости; я розумію їх: те, що вони знають, знеохочує їх до того, що їм незнане«.

Захоплюючись співучістю мови, зокрема простолюддя, мелянхолійною музичністю пісень, Кюстін не закриває очей на темні сторони національної вдачі цього народу:

»У звичайних обставинах, у дрібних справах, москалі позбавлені добродушности, а у великих — недовірливі: егоїзм, байдужість, от що знаходите в них, коли докладніше приглянетесь. Ця безсердечність є прикметою всіх станів. Тонка і наївна жартівливість французів, тут заступлена ворожою настороженістю, спостережливою шкідливістю, заздрісною з'їдливістю, нарешті — сатиричним смутком. . . Тут суворість підсоння змушує людину до постійної боротьби, а суворість уряду та призвичаєння до шпигунства, роблять характери мелянхолійними, а себелюбство — підозрілим. Завжди тут бояться когось; але найгірше те, що ця боязнь має підстави, до неї не признаються, але тим більше не ховаються з нею, особливо в очах трохи уважного та призвичаєного спостерігача, яким є я, для порівняння різних націй між собою«.

Вертаючись з Костроми до Ярослава, маркіз змальовує переправу через Волгу:

»В Кунічі порон, на якому ми переправились через Волгу, не був надійний: баржа мала такі низькі борти, що найменша дрібниця могла нас затопити. Вигляд цього малого міста під сірим небом був такий сумний: вогкість, холод і злива загнала населення до його хат. Був зимний вітер, а якби хвилі збільшилися на Волзі, то була б для нас велика небезпека. Я пригадав собі, що в Петербурзі ніхто не турбується витягати потопаючих у Неві та казав до себе: Якщо я впаду до Волги в Кунічі, то ніхто не кинеться мені на поміч. . . Жоден крик не прозвучав би для мене на цих людних берегах, що, проте, здаються пустельними, до такої міри міста, земля, небо і люди є тут сумні та мовчазні. Москалі мають такий сумний вигляд, що на мій погляд вони байдужі супроти свого власного життя, як і до чужого.

Це почуття гідности, це свобода, що прив'язує людину до себе самої, до батьківщини, до всього. А тут існування до такої міри злучене з обмеженнями, що кожен, здається, таємно плекає бажання змінити місце побуту, але не має змоги цього зробити. Пани не мають паспортів, а селяни грошей, і людина лишається там, де є, терпелива з одчаю, інакше кажучи однаково байдужа до свого життя, як до своєї смерти. Самовідречення, що всюди деінде є чеснотою, стає вадою в Росії, бо воно увінчує ґвалтовну непорушність речей.

Тут ставиться питання не про політичну свободу, а лише про особисту незалежність, можливість рухів, а навіть вільного вислову природного почуття; проте, все це недосягле в Росії ні для кого, за винятком володаря. Невільники сваряться притишеним голосом; гнів є тут привілеєм влади. Чим довше я бачу, як люди заховують спокійний вигляд під цією владою, тим більш мені їх жаль; тиша або кнут ! Така є умова існування. Кнут для вельмож — це Сибір. . . А Сибір сам є переборщення Росії«.

Строкаті та барвисті описи ярмаркових дивоглядів у Нижньому Новгороді, яким маркіз присвятив не один десяток сторінок, нас тепер мало цікавлять, але значно цікавіші спостереження автора щодо московської народньої душі, які здаються нам дуже влучними, правильними та, що зокрема дуже важливе, цілком придатними для вияснення сучасних »кремлівських загадок«. Ці завваження Кюстін робить на основі власних спостережень на цьому ярмарку, де, крім представників цілого ряду східніх народів, було багато москалів, лише менше з аристократичних салонів, а більше з простолюддя!

»Московський мужик має засаду не визнавати жодних перепон не для своїх бажань. . . Бідний, засліпленче! . . . Але для наказу, який він одержує, він уважає себе душею та тілом приналежним своєму панові. Відповідно цій суспільній відданості, він живе без радости, але не без гордости. А людині досить пихи для животіння; це моральний елемент інтелекту. Вона прибирає всі форми, навіть форму покори, цієї релігійної скромности, винайденої християнами.

Москаль не вміє сказати »ні« своєму панові, який для нього заступає двох інших значно більших панів — Бога та імператора«.

Де Кюстін присвячує рівнож багато місця народнім співам, які йому дуже подобалися, але він вражений понурою сумовитістю цих пісень, під впливом яких він звертається в іронічній формі до володаря цієї країни.

»На місці імператора я не обмежився б забороною скарги, я заборонив би підданим співи, бо це перероблені скарги; ці скорботні звуки є свідченням, але можуть стати обвинуваченням, до такої міри є справедливим те, що за деспотизму навіть мистецтва, як що вони національні, не можуть уважатися невинними. Це є замасковані протести. . . В Росії, з найдальніших закутків, пустель, голос людини підносить до неба свої мстиві скарги, просячи в Бога частини щастя, яке б їй тут віднов-лено на землі! . . . Якщо ви досить могутні для гноблення людей, то слід бути досить послідовним, щоб сказати їм: Не співайте! Ніщо не нагадує так про щоденні терпіння, як сумні його розваги, я дуже дивуюся, що ніхто раніш мене не звернув увагу влади, як необережно дозволяти росіянам розривку, що зраджує їхнє нещастя й подає розміри їхньої скорботи. Така глибока скорбота, це безодня смутку«.

На останній пошті перед Нижнім Новгородом маркіз занотував такі спостереження:

»Значна частина шляху від Ярослава до Нижнього є широкою садовою алеєю, цей шлях ширший, як наша велика алея Шан з' Елізи у Парижі. А по боках ще дві другі алеї, встелені травою та обсаджені березами. Вчора я захоплювався красою цього шляху перед моїм фельдєґром.

— Охоче вірю цьому, охоче вірю. . . Це великий сибірський шлях! — відповів мені фельдєґер.

Я похолонув від цього слова. Я подумав, що я подорожую цим шляхом для своєї приємности, але які є відчування та думки нещасливців, що перебули подорож раніше мене? І ті чуття та думки, викликані моєю уявою, мене невідклично турбували: Я буду шукати розваги, розривки на слідах одчаю других. . . Це російське пекло безнастанно передомною... Та всі його привиди роблять на мене таке враження, як погляд василиска на зачарованого птаха!

Я дивився, розчарований, на велику сибірську дорогу, коли здалеку побачив купу озброєних людей, що спинилися під березами.

- Що роблять тут ці солдати? — спитав я мого водія.

- Це, — відповів він — козаки, що ведуть вигнанців на Сибір!

Таким чином це не сон, це не газетна мітологія; я ось тут бачу справжніх нещасливців, правдивих засланців, що йдуть пішки шукати в муках країни, де вони мають умерти, забуті світом, далеко від усього, що було для них дороге, на самоті з Богом, що не створив їх на ці муки..Я може стрічав їхніх матерів, їхніх жінок, чи може стріну їх, і це не злочинці, — це поляки, герої посвяти та нещастя. Сльози нагорнулись мені на очі при наближенні до цих нещасних, біля яких я навіть не міг спинитися щоб не стати підозрілим для мого дозорця. Ах! . . . Супроти таких марень, почуття безсилости мого співчуття мене принижувало, а гнів заступав розчулення в моїм серці! Я хотів би бути дуже далеко від країни, де нікчема, що служить мені за гінця, міг стати досить страшним, щоб своєю приявністю змусити мене ховати найприродніші прояви моєї співчутливости.

Злочинців у нас судять розважно, але по кількох місяцях перебування в Росії, я вже більш не вірю в законність. Тут було шість засланців, а ці засуджені, хоч і в кайданах, були невинні в моїх очах, бо за деспотизму немає злочинців, крім людини, що карає. Цих шістьох піших засланців провадило дванадцять козаків на конях. Вікно мого повозу було замкнене, та чим більше ми наближалися, тим уважніше дивився мій дозорця на рухи мого обличчя. Він вдивлявся в мене. Я був дивно вражений тими зусиллями, які він робив, щоб переконати мене, що люди, повз яких ми проїхали, були звичайними злочинцями і що між ними не було жодного політично засудженого. Ця дбайливість, з якою він намагався відповісти на мою думку, здавалась мені вельми вимовною. Отже, він читав її з мого обличчя, казав я собі, де його думка дала йому можливість відгадати мою. Жахлива проникливість підданців деспотизму! Усі є шпигунами, навіть, як аматори та без нагоди«.

Наведений нами цей уривок з цього незабутнього твору, так само, як і ряд попередніх уривків, дають нам можливість зрозуміти, чому всякі газетні москалики розмаїтих відтінів червоної та чорної барв люто скаженіють і шалено гавкають при наймен-

шій згадці про маркіза де Кюстіна, бо його твір незвичайно гостро влучив, та й ще влучає, в саме обличчя Росії—тоді Ніколаївської, Ангальт-Ґотторпської, тепер Джозефінсько-Ґеорґіївської, Джуґашвілі-Маленковської. Треба тільки вжитися в душу так зв. »русского человека«, щоб відчути й зрозуміти, що кожний рядок подібних спостережень та завважень де Кюстіна — це образ величности »русской душі« »русского народа«, »русской ґосударственности«, »русской церкві« і т. п. без кінця та краю. Тоді лише можна зрозуміти, чому »союз дворян«, чи пак »ліґа боротьби проти історичних наклепів«, містить на сторінках малоросійської ковалівсько-лазаревської »Пансе Рюсс« в Лютеції довжелезні елаборати проти »подлейших пісем маркіза де Кюстіна«. Чому хвилюється навіть така собі бюрократична мумія як професор Тімашев, та намагається знищити книгу Кюстіна на сторінках »Нового Русского Слова« містера Вайнбаума, так само як невсипущий »верзіла, ґроміла і вишібала«, як його влучно охрестила ворожа до нього генеральська глазенап-чухновська преса« — Солонєвича, що на шпальтах своєї уругвайської »Нуестра Паіс« містить заклопотано довгі розправи своїх поплечників проти невмирущого твору де Кюстіна. (Кремньов: »Клеветнікі Россії«, Ширяєв, Алімов та інші).

VI

Нарешті, 29 серпня 1839 р. Кюстін приїхав до Нижнього Новгорода, де тоді відбувався ярмарок, як щороку:

»Люди усіх країн світу, але найбільше з далеких східніх околиць, призначають собі побачення на цьому ярмарку. Цей ярмарок викликає трохи безладдя, а в Росії безладдя є нечуване; воно було б проступком, бо воно походить від свободи«.

Кінець третього і початок четвертого тому листів де Кюстіна присвячені барвистим та строкатим враженням від цього східнього ярмарку. Саме в тих днях Ніколай Палкін проголосив валютову реформу. Про це й розповідає де Кюстін:

»Цього року, в хвилині відкриття ярмарку, ґубернатор закликав до себе найвидатніших купців Росії, що тоді скупчилися в Нижньому Новгороді, та докладно виклав перед ними віддавна визнані невигоди оплаканої монетної системи цієї держави. (Вам відомо, що в Росії існують двоякі ґроші — паперові та монети. Але певно невідомо, що останні, дивним способом, гадаю — єдиним у фінансовій історії суспільств, ввесь час коливаються в ціні, в той час, як паперові асиґнації лишаються незмінні). Пояснивши своїм слухачам, ґубернатор згадав за всі невигоди, що з цього виникають та додав, що в своїх сталих турботах про щастя своїх народів та певний лад у своїй імперії, імператор, нарешті, кладе край цьому безладдю, зріст якого загрожує поважним перешкодам для внутрішньої торгівлі. Одиноким виходом є остаточна та невідклична фіксація вартости монетного рубля (Царський »указ« перевів цю революцію в один день, принаймні на словах). Але для того, щоб перевести цю реформу, сказав ґубернатор, закінчуючи свій заклик, воля імператора, щоб наказ був негайно виконаний, а вищі аґенти уряду, зокрема ж тутешній ґубернатор, сподіваються, що жодні огляди на приватні інтереси не переважать обов'язку негайно коритися перед волею найвищого шефа імперії.

Купці, обзнайомлені з цією важливою справою, відповіли, що само по собі це розпорядження є добре, але воно переверне найбільш заможні торговельні фірми, якщо воно буде дійсне для раніше заключених контрактів«.

Коротко, купці, дуже »прославлюючи та подивляючи мудрість імператора«, покірно представили ґубернаторові, що цей »указ« їх зруйнує, якщо він матиме зворотну силу до давніше заключених умов, але ще досі не оплачених. То була велика різниця між тодішнім та нововизначеним курсом монетних грошей.

Далі де Кюстін так переповідає цю типову московську комедію, повну фальшу та облуди:

»Ґубернатор відповів зі спокоєм та солодкістю, звичайними в Росії для всіх адміністративних, фінансових та політичних розмов, що він досконало розуміє погляди панів, чолових купців зацікавлених ярмарковими справами, але що остаточно прикрі наслідки, яких бояться ті панови, загрожують лише кільком, окремим особам, які, одначе, ґарантовані суворістю існуючих законів проти банкротів, в той час, як спізнення трохи подобало б на спротив та що цей приклад, поданий найвизначнішими купцями імперії, спричинив би для країни інші неприємності, аніж кілька банкрутств, що в остаточнім рахунку завдають лиха тільки малій кількості осіб, в той час, як виказаний непослух, слід сказати — оправданий з боку осіб, що досі тішилися довір'ям уряду, був би порушенням пошани до суверена і порушенням єдности адміністративної та фінансової Росії, отже, життєвих основ цієї імперії. Він додав, що після цих становчих міркувань, він не сумнівається, що ті панови, завдяки своїй улегливості, поспішаться уникнути потворного закиду в бажанні поставити свою вигоду понад інтереси держави, бо боятимуться натяку на злочин цивільного спротиву більше, аніж усіх ґрошевих жертв, на які вони себе щойно достославно прирекли своєю добровільною улегливістю та своїм патріотичним запалом.

Після цієї спокійної конференції, другого дня розпочався ярмарок під знаком зворотного діяння нового »указу«, урочисте оголошення якого відбулося на підставі згоди та обіцянок найвизначніших торґівців імперії.

Це мені розповів сам ґубернатор з наміром похвалитися лагідністю, з якою працює машина деспотичного уряду, така зневажена серед народів, керованих ліберальними установами.

Я дозволив собі спитати мого запобігливого та цікавого вчителя східньої політики, які були наслідки цього урядового наказу.

- Наслідки перевищили мої сподівання, — відповів ґубернатор з задоволеним виглядом. — Жодного банкрутства!... Всі нові умови були доконані на основі нових валютових розпорядків. Але що вас здивує це те, що жодний боржник не скористався можливістю, дозволеною законом, ощукати своїх віритслів.

Признаюся, що спочатку цей результат мені видавався приголомшуючим. Згодом, обмірковуючи, я розпізнав підступність москалів: закони проголошено, перед ними коряться... на папері, а цього для уряду досить. Легко догодити, я приєднуюсь до цього, бо перш за все та за ціну всього тут домагаються мовчанки. Політичне становище в Росії можна окреслити одним словом: це країна, де уряд говорить, як він хоче, бо він одинокий має право промовляти. Отже, серед обставин, які ми розглядаємо, уряд каже: сила на боці закону, в той час, як фактично згода зацікавлених фірм уневажнює чинність цього закону в тім, що він мав несправедливого при застосованні до старих боргів. Щоб дійти до цього, треба було, щоб звинність підданих заступила сліпу раптовість влади, щоб уникнути лиха, яке могло постати для країни через вибрики найвищої влади...

Москалі у великій мірі мають торговельний дух; все це вам пояснить, чому ярмаркові купці зрозуміли, що справжні торґівці існують лише завдяки довір'ю, бо кожна уступка зроблена для їхнього кредиту, приносить їм »сто на сто«. Це не все: ще друга причина виключає небезпеку банкрутства. Охоту до скрахування знищив страх перед справжнім сувереном Росії. Цим разом торговельники могли обміркувати, що коли б вони наразили себе на процеси чи навіть на скарги, то поліція та суд обернулися б проти них, а в такому разі те, що тут зветься законом, було б суворо застосоване. Вони побоялися ув'язнення, биття, а може і чого гіршого. У згоді з цими всіми побудженнями, подвійно примусовими, серед

загального мовчання, цього нормального стану Росії, вони подали цей гарний взірець купецької чесноти, якою ґубернатор намагався мене приголомшити. В дійсності, я був засліплений лише на хвилину, бо я не забарився визнати, що московські купці не руйнують себе взаємно з тих саме причин, з яких матроси на Ладозі, кучери в Петербурзі та стільки інших чорноробів стримують свій гнів, тобто не з причини людяности, але від страху, що вища влада втручатиметься до їхніх справ.

Ґубернатор не дав мені часу сказати те, що злобні язики безнастанно мені казали тихим голосом, що кожний фінансовий розпорядок російського уряду дає йому великі засоби зиску. Але хто ж посміє проти цього скаржитися під самодержавним урядом; мені не відомо, які були таємні махінації, до яких звернулися цим разом. До того ще казали, що зиск від цієї, так раптово переведеної фінансової операції, призначений для покриття втрат приватної скарбниці суверена, зроблених для перебудови його власними засобами його зимового палацу. Тим більше, що він відмовився з великодушністю, якою захоплювалася ціла Европа та Росія, від грошевих пожертв, які надходили від міст, вельмож та визначніших купців, охочих спричинитися до відбудови палацу шефа імперії.

Ви можете судити на підставі цього дбайливого переказу, який я уважав потрібним зробити для вас про це тиранське шарлятанство, яку вартість має тут правда, яку малу ціну мають тут найшляхетніші почування та найліпші слова, нарешті, про те, яке помішання думок має постати в наслідку цієї вічної комедії. Щоби жити в Росії, не вистачає хитрощів, конечно потрібне ще удавання. Затаювання є корисне, підроблення є конечне... У звичайних суспільствах — нація наглить до приспішення, нарід поганяє, а уряд стримує, а тут цілком навпаки — поганяє уряд, а нарід гальмує, бо для того, щоб якось існувала політична машина, треба щоб десь був дух збереження. Переміщення думок, яке я зазначую при цій нагоді, є політичним явищем, приклад якого досі дала мені лише Росія. Під самодержавним деспотизмом революційним є уряд, бо революція означає панування сваволі та владу насильства«.

З решти різноманітних спостережень маркіза у цьому ярмарковому місті, слід ще спинитися над його увагами про »переміщення церков та цвинтарів«.

»Ви зараз побачите, що навіть смерть не є запорукою спочинку у цій країні, безнастанно перетворюваній примхами самовлади.

Мінін, визволитель Росії, цей героїчний селянин, спогад про якого став особливо яскравим після наїзду французів, похований у цьому місті. Його труна є в соборі поміж трунами новгородських князів.

Це з Нижнього пішов гомін визволення в добі окупації царства поляками.

Мінін, звичайний кріпак, знайшов князя Пожарського. Промови кріпака були повні ентузіязму та надії. Пожарський, надхнений святобливо грубою красномовністю Мініна, зібрав кількох людей; завзяття цих одиниць захопило інших, вони пішли на Москву й Московщина була визволена.

По відступі поляків, прапор Пожарського й Мініна завжди був предметом великої пошани. Мешканці одного села, між Ярославом і Нижнім, зберегали його, як національні святощі. Але в час війни 1812 року відчули потребу викликання запалу серед вояків, потрібно було відновляти історичні спогади, зокрема про Мініна, і тоді позичково забрали цей прапор, щоб нести його на чолі армії в поході на слово, що їм його повернуть після перемоги. Таким чином прапор Мініна переслідував нашу армію в її відступі, але пізніше принесений до Москви, він не був повернений своїм правним власникам. Його поставили в кремлівській скарбниці, всупереч найбільш урочистим приреченням. А щоб задовільнити справедливі домагання пограбованих селян, їм надіслали копію їхнього чудотворного стягу; копію, як додавали з глумливою усмішкою, цілковито подібну до ориґіналу.

Такі є виклади моралі та доброї віри, що їх народові дало його управління. По правді кажучи, це управління, деінде поводиться точнісінько так само. Що торкається шахрайств, то відомо до кого вони звертаються; тут є цілковита подібність між обманцем та обманеним. Одна лише сила встановлює між ними нерівність.

Цього ще не досить, ви зараз дізнаєтесь, що в цій країні не шанують історичної правди, так само, як не шанують і церкви та її молитов. Справжність каміння тут так само не можна встановити, як поваги слів або писань. За кожного нового царювання, будови тут перелицьовувалися на забаганку володаря. А завдяки дурній манії, яку прикрашують гарним іменем поступового руху цивілізаці, жодна будова не лишається на місці, де її поставив фундатор. Навіть самі могили не мають оборони супроти бурі імператорських примх. Навіть мерці підлягають у Росії фантазіям людини, що править над живучими. Імператор Микола, що тепер вдає архітектора в Москві, щоб переробляти Кремль, ще в Москві не дав зразків своїх спроб цього роду, а в Нижньому вже бачили його за працею.

Цього ранку, вступаючи до собору, я був зворушений старовинним виглядом цієї будови. Я гадав, що через те, що вона заховує могилу Мініна, то принаймні її шанували більш двох сот років, а ця певність примушувала мене знаходити її вигляд більш величним.

Ґубернатор підвів мене до місця спочинку героя. Його труна є посеред монументів давніх володарів Нижнього. А коли імператор Микола прийшов її відвідати, то захотів патріотично спуститися до самого льоху, де лежить його тіло.

- От, одна з найкращих та найцікавіших церков, які я відвідав у вашій країні, — сказав я ґубернаторові.

- Це я її збудував, — відповів мені п. Бутурлін.

- Як, що ви хочете сказати? Ви, без сумніву її відбудували?

- Зовсім ні, стара церква лежала в руїнах. Імператор захотів збудувати її цілком наново, аніж направити. Немає ще двох років, коли вона стояла на п'ятдесят кроків далі та творила виступ, що перешкоджував реґулярності нутра нашого Кремля.

- Але ж тіло і кістки Мініна!? — скрикнув я.

- Їх вигребли разом із великокнязівськими. Усі тепер у новім гробівці з каменю, який ви бачите.

Я не міг відповісти, не викликавши революції в голові провінціяльного ґубернатора, так ретельно відданого своїм службовим обов'язкам. Я мовчки йшов за ним до малого обеліску на площі та до величезних шанців тутешнього Кремля.

Ви щойно переконались, як тут розуміють пошану до мертвих, пошану до історичних пам'яток та культу творів мистецтва. Проте, імператор, який знає, що старовинні твори є гідні пошанування, хоче, щоб церква збудована вчора, залишилася в пошані, як і старовинна. Отже, як він цього осягає? Він каже, що вона старовинна й вона стає такою. Така влада дорівнює божеській. Нова мінінська церква у Нижньому — дуже старовинна, а якщо ви ще сумніваєтесь чи це правда, то ви є бунтівник!«

(Далі буде)

* * *

На пресфонд »Визвольного Шляху«

Склали : П. Мельник, **Рочдель** — 9 ш., М. Лехів, Бірлей — 4 ш., Т. Саведчук, **Манчестер** — 1 ф. 10 ш., М. Шрам, **Діджот** — 5 ш., М. Гута — 1 ш., А. Джердж, **Фалькірк** — 4 ш. 10 п., П. Дацків, **Канада** — 10 ш. 8, І. Ковальчук, **Канада** — 1 ф., С. Крупка, **США** — 9 ш. 7 п.

З нагоди народження донечки п. Г. Цебрій, **США**, жертвував на пресфонд »В. Ш.« — 1 ф. 1 ш.

Жертводавцям — дружня й щира подяка.

Проф. В. Щербаківський

МАТЕРІЯЛИ ДО ВИСВІТЛЕННЯ ПІВДЕННОГО ПОХОДЖЕННЯ СЛОВА "РУСЬ", ЯК НАШОГО НАРОДНЬОГО ІМЕНИ

Це питання дебатується вже більше, як сто літ, але ще не приведене до повної ясности. Дебати з його приводу часом приймали дуже гостру форму, як, напр., полеміка між норманістами і антинорманістами. Норманісти, між якими були дуже видатні вчені й дуже великі московські патріоти, обстоювали тезу, що ім'я Русь було принесене до нас, тобто в Київську державу, з півночі варягами, тобто норманами, які були шведськими князями, що прийшли (або були покликані) в Новгород Великий з своїми військовими дружинами, і заснували там свою державу, а потім у Києві. Інакше кажучи — вони обстоювали буквальну правдивість літописного оповідання.

Антинорманісти навпаки — твердили, що ім'я Русь мусіло бути слов'янським і виникло на слов'янській території, але арґументація їх не була переконлива. Московський історик Іловайський написав книгу на 600 сторінок в оборону антинорманістської теорії. І написав переконливо, що призвання варягів на князівство не було, але в своїх середньошкільних підручниках, навпаки своєму науковому писанню, друкував серйозно про літописне призвання князів, бо ці підручники приносили йому щороку новий дім у »білокамінній« Москві. Очевидно, Іловайський думав і був певний у цьому, що як він надрукує середньошкільний підручник так, як він представляє собі історію Руси і як представляли собі цю історію і другі московські університетські професори (напр., Ключевський), то цензура не дозволить продавати такі книжки для середніх шкіл, тобто в міністерських часописах для шкіл не тільки не буде рекомендована ця книжка, а буде просто розпорядженням міністра заборонена для шкіл. І от виявилося, що велика наукова книжка на 600 сторінок могла виходити в світ лише в порівняно невеликій кількості, бо вона була в таких умовинах дорога й недоступна для гімназиста, натомість, для нього була доступною і рекомендованою книжка з далеко не науковим призванням варягів. Чому призвання варягів уважалося міністерством за патріотичне і почесне для теперішньої Росії — трудно виявнити. Можна гадати, що тут грала ролю династія, яка була чужокровна для Росії, в її жилах текла чужа німецька кров, і тому початок держави, зроблений чужокровною династією варязькою, ніби мусів доказувати, що це старовинна традиція вимагає чужокровної династії. І треба сказати, що таке переконання дійсно існувало в аристократичних придворних кругах. Вище придворне жіноцтво (великі княгині) майже не вміло говорити »по-русски«, а говорило, звичайно, французькою або англійською мовами, бо для деяких і німецька здавалася занизькою, як мені довелося переконатися в полтавському музею самому.

Перед другою світовою війною це питання було знову підняте в Празі москвином еміґрантом Мошиним, який, переглянувши всі існувавші в російській, німецькій і чеській літературі теорії, прийшов до такого висновку*):

1) Заперечувати норманське походження Руси не можна. Докази цього твердження можуть бути такі: тверда старовинна традиція про варязьке походження основоположників руської держави; той безперечний лінґвістичний факт, що фіни ще й тепер зовуть слов'ян старовинним ім'ям венедів (venaja, vene, venea) , а шведів Русью (Ruotsi). Прямі свідоцтва старовинних джерел, що називали русів норманами (бертинські аннали, Іван Діякон, Ліутпранд, Сімеон Логофет, який звав русів франками, під якими розумів взагалі германів). Лінґвістична аналіза персональних та місцевих імен, згаданих у джерелах X-го віку як руських, у протилежність до слов'янських назв переконує в скандинавським походженню цих »руських« імен (Пороги у Константина Порфирогенета та імена послів при русько-візантійських договорах); свідоцтва сучасників, які відрізняють русів від слов'ян і описують руські звичаї так, що вони відрізняються від слов'янських, а нагадують скандинавські. Археологічні предмети, які доказують факт існування норманської колонізації в Східній Европі.

2) Заснування руської держави Рюриком у Новгороді треба уважати за один з епізодів у широкім процесі норманської колонізації на сході.

3) Вплив скандинавської культури на слов'ян не був великий.

4) Походження терміну »Русь« і »Варяг« ще не можна уважати за остаточно вияснене«.

Европейські історики теж більш-менш того самого погляду. Отже, існують і тепер більш-менш такі самі погляди на цю справу. В останні часи ці питання зачепив знову (в англійській мові) московський історик Вернадський в Америці**). Йому відповів у кількох своїх працях наш професор Роман Смаль-Стоцький.

Я, займаючись цим питанням, у зв'язку з археологічними даними, прийшов до трошки іншого розуміння нашої назви Русь і її походження. Я думаю, що в нас дуже мало цікавляться грецькою мовою, а тим часом грецькі джерела могли би нам висвітлити багато темних питань нашої історії, а здається наші люди цікавляться тільки четвертою книжкою історії Геродота і не цікавляться іншими письменниками. Головною хибою тих, що займалися питанням походження Руси, було те, що вони змішували два різні поняття і два різні питання. А, власне, було змішувано поняття самого народу і держави Руси з питанням про походження народу, створившого державу Русь. Нема й не може бути ніякого сумніву в тому, що наш нарід, нарід український, споконвіку, тобто принаймні з третього тисячоліття перед Різдвом Христовим, займав територію між Дніпром і Дністром, займаючись хліборобством, при чім він мусів мати близьке расове і культурне споріднення з масою населення, заселювавшого басейн Дунаю та йшовшого далі аж до Бельґії. При чім початок спорідненості всього цього населення міг відходити до часів мезолітичного періоду, приблизно до часів поховання людських черепів, покритих червоною охрою в печері Офнет у Баварії і, як здається, до ще трохи раніших часів. Це населення характеризується двома расовими типами: довгоголовим середземноморським і широко- (або кругло-) головим передньоазійським. І в цьому, здається, нема жодних більших розходжень у поглядах західньоевропейських учених археологів.

Далі, протягом тисячоліть, це населення, займаючись хліборобством, розмножувалося і розширялося на просторах, які були родючі і давалися легко обробляти, але безперечне також і те, що на протязі тисячоліть ці люди розширяючись у просторі, мусіли приходити до стику з іншими хліборобськими племенами, які так само розширялися в дорозі хліборобства від Кавказу і ріки Кубань через Дон і Донець. Тут просто займалися землі свобідні для обробки і, як здається, якихнебудь війн не було, бо

*) Мошин: Slavia. т. X, ст. 535—536.

**) History of Russia. George Vernadsky. Це декілька разів передруковане в роках 1942, 1944, а нарешті, 1951.

коли не було вільних степів, то можна було робити січу, тобто вирубувати або випалювати ліси і потім сіяти там хліб. Але пізніше, вже в енеоліті, як показує нам археологія, починають приходити на цю територію племена, які вели не хліборобський спосіб життя, і такі починали грабувати хліборобське населення, або вести постійні війни з хліборобами. Оскільки дається судити на основі остеологічного матеріялу, ці племена, що нападали, належали до раси довгоголової нордійської. Які назви носили ті та другі племена в періоді неолітичнім і бронзовім — нам не відомо, але в залізнім віці в середині І-го тисячоліття перед Христом нам стають відомі, завдяки Геродотові, імена багатьох племен на території України, як хліборобських так і номадських, але не згадується плем'я Русь. Деякі автори, правда не серйозні, висловлювалися в тім змислі, що, згаданий в біблії князь Рошський, був князем руським; сказано так: »Поверни твій вид проти Гога в Магог землі, проти князя Рошського, Мешехського, й Тубалського«*), і далі: »Годже, князю Рошський і Тубалський«**). Совєтські вчені бачать землю Рошську десь на Дону, очевидно вважаючи, що Езекиїль говорив тут про кимерів, що напали на Малу Азію. Але далі Езекиїль зве цього Годжу Гогом ***). Таку думку висловив Діяконов****).

Ціла друга половина XIX віку була зайнята дискусіями російських учених на тему, чи Русь прийшла з півночі, чи витворилася автохтонно на півдні. Норманісти, тобто та група вчених, що виводила Русь з півночі, обпиралась на літописне оповідання про призвання князів з півночі і на останки імени Русь у різних географічних назвах Швеції. Ця група, що уважала ім'я Русь за автохтонне (антинорманісти), користувалася загальними міркуваннями і не могла вказати останків якихнебудь племенних назв у географічній номенклятурі, за виїмком хіба »Старая Руса« і т. п., але ці назви були пізні. І норманісти і антинорманісти саме походження племени Русь не виводили з півдня і нешукали його там. Так, напр. антинорманіст Гедеонов виводив плем'я Русь з области Німану, Кнауер виводив плем'я Русь з Волги, тобто все не з Київської области, а з областей, лежачих на північ і схід від Києва. Кнауер, як філолог, шукав підходячої назви на старих географічних мапах і, шукаючи, знайшов на якісь мапі Птоломея з У-го віку по Христі назву "Ῥως", замість уживаного на подібних інших мапах, раніших і пізніших, означення ріки Волги іменем "Ῥα;". І виводив з того, що назва "Ῥως", ріки перейшла на нарід, який жив над тою рікою, бо пізніше греки звали наш нарід "οἱ Ῥως;". І цей нарід перейшов з Волги далі на захід та переніс з собою своє ім'я і назву ріки на ті ріки, на яких осідав. Тому ми бачимо на заході такі назви як Рось, Руса, Старая Руса і т. п.

Цей висновок Кнауера був дуже розкритикований, особливо в німецькій і польській науковій пресі. Власне кажучи, подібну думку висловив на 25 літ раніше Гедеонов і, хоч він був тільки історик, а не філолог, то все ж таки його аргументація була значно влучніша, ніж Кнауера. Кнауер виводив ім'я "Ῥως", з "Ῥα", і уважав цю назву за стару індоіранську назву Волги, яка, очевидно, перейшла в назву "Ῥως", десь у У-му віку по Христі. Але показується, що східньофінське плем'я мордва, яке жило й живе досі на середній течії Волги, зберегло для Волги назву Ра і до сьогоднішнього дня, бо у нього взагалі »ра« означає воду чи велику, чи малу, або річку. Археологічні розкопки показують, що волзький басейн був зайнятий східньофінськими племенами ще за часів Геродота і значно раніше. Отже, з того виходить, що назва Волги »Ра« є фінська і народ, над нею живший, були фіни, принаймні від часів пізньої бронзової доби, а не індоєвропейці, до яких належать слов'яни. Гедеонов підходив до цієї справи з іншого боку. Він указав, що найбільше число рік з назвою »Рос« або »Руса« і т. п. зберіглося біля Балтицького моря в області Литви і слов'янських вендів, тобто на північнім заході. Саму ж Русь, як плем'я, виводив він від північних, балтицьких слов'ян. Отже, ці обидві антинорманістські теорії не виводили нашого племени Русь з півдня, а тільки з півночі. Дивно, що деякі українські вчені бачили в теорії Кнауера опору для теорії походження Руси з території України, з півдня. Вдійсності ні Гедеонову, ні Кнауерові і в голову не приходило походження Руси з півдня, з України. Обвинуватити цих учених у найменшому українізмі не можна. Іловайський написав книжку на 600 сторінок з лишнім про »Походження Руси«. У нього помітна думка, що Русь могла витворитися на півдні, але він чомусь забагато говорить про Сибір. Він подає таке запитання: »Чому номади не можуть займатися хліборобством«? І для доказу цієї можливості витрачає щось до 50 сторінок, наводячи, хоч і не цитуючи, точно Пржевальського. Відповідь йому на це питання дуже проста: Бо тоді номади стали б хліборобами.

В Іловайського виходить усе якось не ясно, забагато слів, а ще більше води. Можна думати, що він був прихильник монгольського походження слов'ян, тільки не висловлював цього ясно. Отже, всі ті теорії можуть утішати московських патріотів евразійців, але не українців. У всякім разі не можемо назви племени Русь виводити від назви ріки, бо не можна пояснити філологічно, як з імени ріки Ра або Рось зробилась назва Русь. Від імена ріки назва прирічного племени виводиться з допомогою суфікса »ан або »ян«. Напр., у »Слові о Полку Ігореві« є »куряне«. Бо ріка Кура, прирічне населення »куряне свідомі кмети«. Від ріки Буг — бужане, від ріки Полоть — плем'я полочане, від Дніпра — дніпряни або дніпрянці, від ріки Дністро — дністрянці.

Отже, скрізь чути цей суфікс »ян« або »ан«. Русь не має жодного суфікса і тому це слово не могло походити від імени ріки, ні від »Ῥα« ні від »Ῥως«, бо мусіло би плем'я зватися або »раяне« або »росяне«.

Коли ми звернемося до чужих джерел, напр., до грецьких, то там знаходимо термін "οἱ Ῥως" уже в VI віці. При чім це "οἱ" вказує на те, що під ним розуміється тут назва цілого племени, що в слов'янській мові означалося словом »Русь«, як колективум. Одначе, один чоловік звався »рос«, »рус« або »русин«. Якже могла постати така назва племени? Це є дуже складне питання, на яке трудно відповісти. Напр., такі назви як болгари, очевидно, могли постати від назви ріки, при якій жило початкове плем'я, іменно при Волзі, але тут є суфікс »ар«. Деревляни — від деревини, серед якої жили люди. Дреговичі від драговини, серед якої жили люди. Волинь — уже слово дуже тяжке і здається не висвітлене досить задоволяюче. Сівера плем'я також не висвітлене і з нашої мови не зрозуміле. Угличі плем'я, яке часом писалося як »улічі«, хоч і виводилось від угла деякими вченими (як напр., Нідерльом), все ж таки цей вивід здається скоріше народньою етимологією. Такою самою народньою етимологією здається вивід полян і поляків від слова поле. Але Марр виводив це слово від яфетітського чи вірменського слова "Paluni", назви ніби якогось яфетітського племени. Коли пересунутися до племенних назв сусідніх слов'янських племен, то і тут велика неясність. Словаки, словіни — можемо виводити і від »слова« і від »слава« і від "sclavus", що значить раб. Але хоч до цього прихилялися і дехто з учених, то знову й такий вивід пахне народньою етимологією. Чехи досить дивна й чужа назва. Ніко Жупаніч виводив її з кавказьких імен, згаданих на одній мапі Птоломея "Cisi". Плем'я анти теж незрозуміле зі слов'янських мов і той же Жупаніч виводив його з черкесь-

*) Книга Єзекиіла, гл. 38, 2.
**) Івід. гл. 38, 3.
***) Івід. гл. 39, 1
****) Діаконов, Известия Псевдо Захарія о деревних словянах;

кої мови на основі цієї самої мапи Птоломея, бо там стояло слово "Cisianti" яке він уважав за складане з "Cisi" і "Anti", тільки перепищиком помилково зведене в одну назву, а це, ніби, означало два племени: чехів і антів. Інші вчені теж виводять антів з черкеської мови, бо черкеси у старовині звали своїх предків антами. З того виходило б, що анти, яких уважав Грушевський та інші за праукраїнське плем'я, були виходцями з черкесів. Я дозволю собі висловити думку, що в цьому нема нічого неможливого, бо черкеси плем'я старе і писалося в старих греків як "κερκεται", бо греки не вимовляли »ч«, а і в нас »к« і »ч« мінялося в однім і в тім самім слові; замість чудесник, писалося кудесник, замість через говорилося ще зовсім недавно керез.

Очевидно, це плем'я належало до групи тих, що жили на ріці Кубані, і дуже швидко, розмножувавшись при сприятливих обставинах, розширялося далі на захід мабуть так само, як за часів передгеродотових, Гельони, і в тім же напрямі, та займали й ті самі області. Мені здається, що колонізація з Кавказу йшла на низ Дону, а потім переходила на Донець, а з Донця на Ворсклу і по ній на захід, бо на заході в області Дніпра клімат був м'якший ніж на Дону. Так звані ізохімени на схід від Полтави піднімаються високо і переходять до Варшави, це значить, що на схід від Полтави зима є така сувора, як у Варшаві. Але ближче до Дніпра, зима теплішає, і на Київщині значно тепліша ніж на Полтавщині. Тому кавказькі або закавказькі племена охоче тягнулися на Київщину і взагалі на правобережжя Дніпра аж до Карпатів.

Коли ми звернемося до племен, названих на нашій території Геродотом, то й ці назви могли мати дуже різне походження. Так, напр., назву "Γελωνοί" виводять від грецького "Γελεῖν" -цвісти; "Καλλιππίδαι", або "Καρπίδες" від "Κάρποι", і в зв'язку з ними ставлять назву гір Карпати. "Ἀλαξῶνες", здається, не вияснено стимологічно. Таврів виводять від передньоазійського кореня "ταυρ", що означає великий або грізний. Звідтіля грецьке "ταυρος" — бик — наше тур, назва гір у Малій Азії Тавр і Антитавр, назва народів таврів у Криму і назва гір Таврів у системі Альпійських гір. Кентаври може складатися з з черкеського »кен« — кінь і »тавр« — могутній. А Мінотавр означало би бик могутній, бо "Μίνως", або скоріше "Μίνω" теж значить бик, наше »миньо«. Коли ми візьмемо назви малоазійських народів, то там є дві цікаві назви "Λύκιοι" — ликійці — »вовки« і "Λυδοί" — лідійці, мабуть по-нашому буде »люди«.

На нашій території були теж за Геродотом "Νευροί", по-нашому не відомо як, але описані вони Геродотом, як вовкулаки, бо, ніби, могли перекидатися у вовків. Далі на схід і на північ від української території Геродот згадує будинів і меланхленів. Слово "Βουδῖνοι" виводять від кореня слова індоевропейського »буд« або »бод«, що міститься в наших словах »бодати« й »будяк« (колючий) — означає воно войовничість, а меланхлени можна перекласти нашим словом »чорносвитники«.

З цього всього ми бачимо, що імена племен можуть надаватися чужинцям по зовнішньому вигляді (чорносвитники). Можуть виводитися від звірів ("Λύκοι") і можуть означати якісь якості ("Ταῦροι" — могутні, або й може бики). Можуть ще бути теофорні назви, тобто, богоносні, але вони приймають часто форму теріоморфну, тобто »звіроподібну«. В цьому випадку ім'я бога заміняється ім'ям звіра, присвяченого цьому богові.

Мене цікавило питання теофорних імен взагалі і, шукаючи їх, мені пощастило знайти їх в Малій Азії. Власне, пощастило знайти в праці такого великого знавця Близького Сходу, яким є Герцфельд. Він пише, що в Кілікії, у гротах, можна бачити на стінах написи багатьох теофорних персональних імен з початковим складником »Ῥο« перед вокалями, »Ῥον« перед »ν« і »σ«; »Ῥω« перед »ʒ«, »Ῥωμ« перед »β« і »ν«, »Ῥων« перед »δ« і »ʒ« або перед вокалем і »Ῥως« перед »γ« і вокалем*). Очевидно, цей складник »Ῥως« сам міг бути ім'ям божества, або демона, а тому міг стати і сам теофорним ім'ям якогонебудь племени, або й особи. З другого боку не виключено, що це слово »Ῥως« могло означати не ім'я самого божества, а тільки ім'я звіра, який міг бути символом якогось божества. Але тоді насамперед треба вияснити, якого звіра треба розуміти під словом »Рос«.

Деякі пояснення цього можна знайти в Томашека. Томашек каже**): корінь "reth" означає поняття бігу — бігти, котитися. Skr. ratha — бойова колесниця, "ῥοσ" — антилопа, rous, rus, ras — олень або гірська вівця, losi--(olsi)— олень. Я думаю, що наша назва лось, спеціяльна порода оленяча, безпосередньо з тим зв'язана. Отже, слово »Рос« могло означати звіря, або взагалі якусь істоту швидкобігаючу. Коли таким чином у нашій уяві з словом »рос« зв'язується поняття оленя і це поняття зв'язується з якимось божеством, як його символ або атрибут, то перед нами, і при тім якраз на території Малої Азії, стають образи богині, званої »ποτνια θεῶν«, або інакше Кибели, яка звичайно зображається з оленями в руках, часом з оленем і левом. Таким чином імена в печерах Кілікії можна зв'язувати з поняттям цієї богині і тоді вони будуть теофорні у теріоморфній формі. З другого боку, ми можемо пригадати собі, що на території України, особливо в могилах скитського часу, знаходяться золоті бляшки з образами бігжачого або лежачого оленя. Звичайно, їх приписують скитам, але мені здається, що образки оленя і образки вепра з крилами належать не скитам, а місцевому хліборобському населенню, яке якраз і вірило в цю богиню Кібелу-Купалу, атрибутом, а навіть символом якої, був олень. Є теж один срібний образ, знайдений в одній семибратній могилі, в якій була похована якась жрекиня або княгиня. Цей образ представляє олениху (або лосиху) з оленятком, яке, здається, ссе її. Я вважаю це за символічний образ Кибели, як мадонни з дитиною. В Малій і Передній Азії знайдені аналогічні образи, в яких представлена жіноча стояча постать з гадючою головою, що держить у руках подібну ж гадючу дитину. З другого боку на срібній вазі короля Ентимени з города Шірпурли, або Лагаша в Месопотамії, представлено чотири герби у формі орла з лев'ячою головою, який у своїх лапах держить різних звірів, один левів, другий оленів, третій, здається, биків, а четвертий козлів. Ця ваза відноситься до III-го тисячоліття перед Христом. Очевидно, орел з головою льва є символ племени, королем якого був Ентемена, а інші звірі є символи племен завойованих Ентеменом. Отже, я вважаю таким чином за доказане, що існували племена, які символізувалися звірами теофорними, тобто такими, які символізували племенне божество і могли називатися також іменами тих звірів.

В Малій Азії були окремі люди, які звалися "ῥσσ" в Кілікії, але не виключено, що могли існувати і племена невеликі, в назвах яких могли бути коріння "ῥοσ", "ῥωσ", "ῥους", і назви інших звірів. Чи були ці назви тотемістичного чи іншого походження, це нас не обходить, бо теріоморфно-теофорна назва могла існувати і без тотемізму, коли плем'я вибрало собі за покровителя якогось бога, символом якого був той чи інший звір. У різних племен могли існувати різні назви і для оленя і для лося, а в різних народів одна й та сама назва могла вживатися для зовсім різних звірів. Напр., в германів "Ross" означає коня, а зовсім не оленя. У римлян чи латинян олень звався cervus. Коли ми подивимося до теперішньої наукової природознавчої номенклятури, то для ознаки оленя знайдемо два терміни: один — cervus, другий — rusa. Коли термін »rusa« увійшов і в сучасну номенкля-

* Herzfeld: Die Magna Charta von Susa, Archeologische Mitteilungen aus Iran. Band III. S. 72, Pr. I.

**) Tomaschek: Die alten Thraken. II,2, S. 29.

туру оленів. то це показує, що цей корінь "rus" цупко держиться в номенклятурі звірів, а спеціяльно оленів. І коли існує ще тепер і існував у Малій Азії перед Христом та значно раніше, то тут треба шукати і розв'язки питання про походження назви Русь, Рос.

Тепер перед нами встає питання, коли вперше з'явилася назва "Ῥως" на нашій території. В грецькій літературі вона вперше виступає у зв'язку з якимсь племенем на північ від Чорного моря в середині VI-го віку по Христі в оповіданні Псевдо Захарія Ретора про велетнів Росів*). Але корінь "ros" виступає ще в раніщній назві, даній Іорданісом якомусь племені, яке він зве "Rosomonorum gens infidia", бо це плем'я забило короля готів Германаріха ще перед нападом гунів на римську імперію перед 376 роком. Видавець штутґартського видання Іорданіса**) в 1861 р., на ст. 98, у примітці висловлюється, що ті "Rosomoni" і були "οἱ Ῥως" грецьких письменників. Князі росомонські помстилися на столітньому ґотському королі Германаріхові за те, що він велів сестру князів Росомонів прив'язати за ноги до двох коней і розірвати її на дві частини. А потім король ґотський Філімер хитрістю заманив росомонського князя Воза (від Бог, наше Бозьо. Божко). Божками звалися наші селянські астрономи, які повинні були угадувати погоду, визначувати часи сівби, або садження огородини і т. п.) і забив його з синами, а 70 старшин розп'яв.

Отже, коли предложення правдиве, то ім'я Ros на українській території відступає до IV-го віку нашої ери. Те, що Rosomonorum був gens, тобто рід, показує, що ця назва була, або могла бути племінною назвою якогось панівного племени Але постає питання, чи не було на північ від Чорного моря ще інших племен з цею або подібною назвою? Тут на поміч нам приходить Томашек***), оповідаючи про старих траків. Він каже, що існував якийсь рід "Ῥόθος-Τὸ γένος Θρᾷξ". Звук означений буквою θ, був дуже близький до інших зубно-свистячих звуків, означуваних у греків через "з" або "σ". Отже, дуже можливо, що "Ῥόθος" діялектично могло вимовлятися як "Ῥῶσος" або "Ῥόσος". Потім Томашек ще каже, що трацькі наємні вояки, які наймалися Атенами, звалися "Ῥόσηϑις". Тут Томашек виводить цю назву від кореня reth, який означає біг, і зв'язує з назвами "ρσσ" —антилопа і russi-losi-olsi — олень.

Йокль****) висловлюється так: θ і σ вживаються там, де етимологічно в основі лежить "dhs" і він розуміє "Ῥόθος" і "Ῥόσηϑις", як походячі від rudh-so — білявий, рудий.

Коли розглядати етимології Томашека і Йокля, то суперечність їхню я можу примирити так: Йокль бачить у коренях Ῥοθ і Ῥόσ, інший ще корінь rudh - so зі значенням рудий (але тільки рудий — red (англ.), а не червоний — pink. Але кольор оленя міняється з породою від сірого, білявого до рудого і тому дуже можливо, що назва оленя »Ῥόσ« дана була за його кольор, Одночасно олень є дуже швидконогий звір. Таким чином ні барва ні його швидкість у бігу не перешкаджають бачити в корені ρσσ визначення оленя. А що олень теж, коли треба, уміє оборонятися своїми рогами, то назвою олень не заперечується бойовничість оленя, тільки не напасницька, не хижа. а охоронна. Висталені імена »Ῥοθος« і »Ῥόσηϑις« Томашек не датує точно, як і Йокль, але вони відносяться до доби античної, мабуть перед Христом, або й перед завойованням греків римлянами, тобто до першої половини другого віку перед нашою ерою. В цих іменах найскоріше слід бачити якісь племенні назви теріоформного характеру в місцевостях зайнятих траками. А в ті часи трацькі племена були розкидані не тільки на Балканах, але і в Карпатах, а навіть досягали середнього Дніпра. Доказом цього може служити існування в Київській губернії в черкаськім повіті містечка Сміли. Діло в тім, що Стефан Візантійський (великий візантійський історик) згадує, що історик чи географ грецький Гекатей Мілетський, живший в VI віці перед Христом, згадує про город трацький Смілу (» ἑμιλα «). Згаданий Гекатеєм город, мабуть. не був той, що тепер у нас зветься містечком Смілою, а, мабуть, лежав десь ближче до Чорного моря, проте і наше містечко має трацьку назву, походячи від колишнього трацького города. Частина жителів трацької Сміли могла вибратися десь далі на північ і, осівши недалеко Дніпра, перенести назву зі старого міста на нове. Так трапилося з Києвом, Самарою і багатьома містами тепер. Так само і деякі племена трацькі під час усяких пересувань сарматських, аланських, ґотських та інших могли залишити старі місця і пересунутися на нові. Частина траків могла змішатися з аланами і одержати назву росалани. Я предпокладаю одне, а саме те, що всі племена. які мали назву з корінем Ῥόσ були бойові, швидкі і добрі організатори, але не дуже численні.

Археологічні паралелі

Дотепер я говорив тільки про імена. які, так чи інакше, виступають на території України в історії північного Чорноморя. А тепер я хочу підтвердити свої міркування археологічно. Я вже згадував, що олень був символом якогось божества і був зображений на золотих і срібних бляшках в південній частині України. А тому, що назва з коренем Ῥόσ могла означати оленя, а олень міг служити, якби мовити, гербом племени, то знахідки образів оленів, у якійнебудь місцевості, можуть служити, до певної міри, доказом колишнього існування там племени з гербом оленя, або хоч коротшого його перебування в такій місцевості. Хтось мені може зробити закид, що звірі могли вважатися за божество тільки в дуже старі часи і, що такі поняття мусіли зникнути вже перед Р. Хр. на теренах, що знаходились під грецьким та римським впливами. Я дозволю собі представити тут коротеньку історію, або тільки список звірів, виступаючих, як божества або генії, на різного роду пам'ятниках. Олень і бик виступають вже в III тисячоліттю в Месопотамії на сумерійських циліндрах-печатках, поруч з Гільгамешем — сумерійським героєм, подібним до грецького Геракля, або в боротьбі з ним. Можна думати, що ці звірі-генії, покровителі, представляють там племена, які воюють між собою, або живуть в мирі чи в союзі. Олені дуже часто виступають на кам'яних плитах, т. зв. ортостатах в гіттітських городах Малої Азії, в II тисячоліттю перед Р. Хр., де вони обпираються на дерево життя, як і в Месопотамії, то їх переслідують на кінських колесницях бородаті мужі й стріляють в них з лука. Знову ж вони там бувають представлені одиноко на плитах, як символи якогось генія, або навіть божества. У Гіттітів, за словами проф. Грозного, була богиня ловецтва, що звалася Руташ (Rutas) , яка відповідала грецькій Артеміді. Олень може також символізувати собою сонце. За словами проф. Пшилуского *****), в деяких індійських казках говориться про птицю золотого кольору, або про якогонебудь звіра, напр., про біжачого оленя, який біжить в повітрі, щоб досягнути вершка високого дерева. Під цим оленем треба розуміти сонце. В одній такій казці оповідається, що мисливець бачить, як король оленів біжить в повітрі і досягає вершка дерева, званого ніагродга, на якім і відпочиває. Його тіло розпромінює сяйво, яке освітлює гори і долини. В цій казці проф. Пшилуский бачить соняшний міт і образ соняшного звіра, приміщеного на вершині світового дерева. Таке пояснення схиляється прийняти і Дюмонт ******). Але все це відноситься до дуже старих часів і знахо-

*) Дьяконовъ: Известия о древних славянах, Вестник, Дро. Ист. №4, 1939.

**) Jordanis: De getarum sive Gothorum origine et rebus gestis (Stutgart, 1861, S. 97-98).

***) Tomaschek, Die alten Tharker. II, 2, S. 29.

****) Jokl. N. M. Ebert. Real Lexicon, B.XIII.P. 291.

*****) Przyluski, Bulletin of Oriental Studies, V. VII, P. 456 ff.

******) P. E. Dumont, The Jndic God Aid Ekapad, J. A. O. S. (1933), Vol. V. (53) P. 328.

диться не на нашій території. Правда, на нашій території знаходяться сліди гіттівських впливів кінця II тисячоліття і початку першого. Так, напр., були знайдені гіттівські бронзові статуєтки, описані вже Максом Ебертом, Пшеворським і Тальгреном. В українських степах існують висічені на каменях або скелях знаки, які формою і технікою дуже нагадують гіттівські знаки. Це все вказує не тільки на прихід культурних речей з Малої Азії, але теж і про прихід людей звідтіля. Але в нас існує, або принаймні існував колись, один пам'ятник незвичайної історичної ваги, це так званий Бушський рельєф, зроблений, оскільки я міг судити з фотографії, в техніці пізньогіттітських рельєфів, так що він, відноситься до початку I-го тисячоліття перед Р. Х. На цім рельєфі представлено два образи. Один представляє півня, сидячого на дереві, перед яким стоїть на колінах чоловік у низькій круглій шапочці, в короткій одежі і, піднявши руки, підносить ними півневі мисочку. Очевидно, в мисочці повинні були бути зерна. Це є дуже своєрідний образ лібації перед божеством. Одежа до певної міри нагадує гіттітську одежу. Це в усякім разі рельєф не скитський, а передскитський. На нім представлений олень стоїть маєстатично, як божество. Півень тут теж представлений, як божество, бо перед ним чоловік стоїть на колінах і підносить йому якусь страву, так як на вавилонських образах жерці приносять жертву богові, виливаючи на жертовник оливу або спалюючи жертву. Образи з жерцями, роблячими лібацію, стоячи на колінах, появляються вперше не раніше IX в. перед Р. Хр. у Вавилоні, а скоріше десь у VIII віці. Наш рельєф може відноситися приблизно до VIII віку, бо на нім є образ півня, а знайомство з півнем у нас сталося приблизно в ці часи, бо лушпайки з курячих яєць появилися у нас в гальштатських похоронах уперше *).

Півень у Сумерів звався кур-ку, що буквально перекладається словом жар-птиця, і служив символом сонця та перейшов до них з Індії, де він водився в дикім стані. Потім від сумерів він перейшов до вавилонян, де його образ стояв на престолах, поруч з образом рогатого місяця, очевидно, служачи символом сонця. Зміст нашого рельєфа в с. Буші відповідає соняшному індійському міту, поданому Пшилуским. Тому, що проф. В. Антонович, який відкрив цей рельєф, звернув увагу на те, що в наших казках і півень і олень виступають, як постаті якихсь добрих геніїв, то мені захотілося ближче визначити породу бушського оленя, роги якого не подібні до рогів наших оленів. Після спеціяльних розшуків по різних музеях, мені пощастило в Парижі в Jardin des plants знайти аж три набиті опудала оленів, які були незвичайно подібні до нашого оленя на рельєфі. Підписи під усіма трьома опудалами стояли: "Rusa Aristotelis" Після того я показав ще фотографію цего рельєфа дирек торам різних природничих музеїв і вони признали в них породу »руса арістотеліс« і пояснили, що ця порода водиться не в Європі, а тільки в Індії.

Який можна з того зробити висновок? Очевидно, що це не був якийсь окремий чоловік і не сім'я, але досить значне і культурне плем'я, яке прийшло десь із Закавказзя і, мабуть, принесло зі собою і таку породу оленів і курей. Це плем'я поклонялося сонцеві, за символів якого вони мали і півня і оленя. Вони принесли з курми теж і сумерійську назву їх »кури«, яка і збереглася в нас і до сьогодні. Тому, що природники дали бушському оленю назву не "cervus", а тільки "rusa", то я думаю, що маю право зробити гіпотезу, що із бушським оленем могла бути зв'язана назва з коренем »рос« і що це плем'я могло себе називати відповідно символу свого божества, іменем в якому стремів корінь »рос«. Коли прийшли скити, то це плем'я могло посунутися в Карпати і там собі жити в лісах, куди скити вже не могли показати свого носа. Вони таким чином могли жити в т. зв. Дакії. Даки належали до трацької групи і могли там мовно тракизуватися, а пізніше і слов'янізуватися. Дуже можливо, що Томашкові Ῥῶβος і Ῥόσσης набиралися в Атени якраз із цього племени. Коли це плем'я перейшло десь із Індії або Закавказзя, аж у басейн Дністра, то воно мусіло бути досить відважним і до певної міри бойовим та добре зорганізованим.

Назви Ῥῶβος і Ῥόσσης, коли наша гіпотеза справедлива, дають нам можливість передпокладати, що ці племена існували ще перед Р. Хр. А що ми маємо після Р. Хр. в тій Дакії? Римляни завоювали Дакію. Б другім віці в Дакію прийшло християнство, яке й там було переслідуване римлянами. До нас дійшла з тих часів незвичайно цікава леґенда, особливо цінна з етнологічного боку. Це леґенда про Евстафія Плакиду. В "Analecta Bolendiana" ця леґенда, або »Житіє Евстафія Плакиди«, описана так: Евстафій був римлянин знатного роду (патрицій), який переслідував у Дакії християн і то дуже жорстоко. Одного разу в лісі він побачив оленя й погнався за ним. А коли він загнав оленя в лісі в таке місце, що йому вже не було куди втікати і хотів стріляти в нього з лука, раптом побачив, що олень обернувся до нього, а між рогами в оленя стояв хрест із розп'ятим, з якого виходило сяйво, і від нього почувся голос: »Плакидо, Плакидо, чому ти переслідуєш мене?« Тоді Плакида увірував у Христа і охрестився. Тут є кілька цікавих моментів. 1) справа відбувається в лісах Дакії, цебто десь між Дністром і Карпатами. (Там, значно пізніше, жило наше плем'я Угличів). 2) Чомусь розп'яття Христа появилося на голові оленя. Це останнє могло статися, очевидно, тільки тому, що тут був ще зовсім живий спомин у народі, що олень був символом бога сонця, а Ісус Христос теж звався »сонцем правди«. Отже, символ сонця правди — хрест у сяйві, міг з'явитися тільки на другім символі сонця — на оленеві. Тут в періоді переходу від однієї віри до другої, мали силу ще довгий час попередні символи і одним із цих символів був олень. Тому, що з попереднього виходить, що назва цього символа-оленя могла бути Ῥως, то ми можемо предпокладати, що ще і в той час, тобто в кінці II-го століття або на початку III-го, в Карпатах могли існувати племена з назвою, в якій був корінь Ῥῶς. Ми знову ж бачили, що таке плем'я з назвою "Rosomoni" (»Росомоні«) було показано Іорданісом для IУ віку, а Псевдо Захарія Ретор, подає οἱ Ῥῶς для УІ віку. То нам стає зрозуміло, що на ширшій українській території могло бути декілька, може невеликих, племен, але бойових і здатних до організування, які користалися певними симпатіями в інших племен, що жили між Дністром і Карпатами та інакше називалися.

З другого боку, починаючи з УІ віку перед Р. Хр., не просторах ріки Кубані і при берегах Озівського моря, жили хліборобські племена, в могилах яких, знаходяться теж золоті та срібні бляшки з образами оленя, який і там, очевидно, служив символом божества. Дуже можливо, що і там було, крім інших імен, і ім'я божества з коренем »рос«, бо там були дуже жваві морські зв'язки з Малою Азією. Там, завдяки дуже великій урожайності землі, дуже швидко розмножилися хліборобські племена, не дивлячись на набіги й грабежі сусідніх Номадів, Скитів, Сарматів, Аланів і інших. Завдяки грецьким колоніям на берегах Чорного моря і безперервному впливові греків узагалі, вони мусіли бути культурніші від племен, що жили далі на північ від них і більше здатні до організації. Коли прийшли ґоти, то не вони принесли культуру на українську територію в III в., а навпаки — вони культуризувалися під впливом місцевого населення і підняли свою матеріяльну культуру, але, як показують кримські ґотські могильники в Криму, ґоти жили там окремо своїми великими сім'ями, чи племенами, і не змішувався з місцевим населенням.

Кримські ґоти прийняли християнство в IУ віці, мали за епископа Унілу, якого висвятив Григорій Нісський. Потім вони занепали й невеличка частина їх перейшла на Кавказ, але автор »Слова о полку

Ігореві« ще добре їх знає. І вони ще відомі в XIII віці і на Кавказі до XVII віку, але вже тільки зовсім незначні кількості їх.

Легенда про Плакиду доказує, що християнство прийшло в Дакію (в Карпати) десь у II-III віці. Правдоподібно, що в Крим і на Тамань воно прийшло ще раніше. На це натякає і легенда про прихід апостола Андрія на ки вську гору і деякі археологічні знахідки на місцях старих грецьких колоній. На Балкани християнство приніс апостол Павло. З того видно, що старе місцеве населення, здатне прийняти християнство, лишилося скрізь на старих місцях. Можна думати, що і окремі невеликі племена теж почасти лишилися на місцях, почасти могли пересунутись в безпечніші лісові частини, на північ від степів і там зберегли свої назви. На просторах Тамані і Керчі життя завжди кипіло. Це видно з того, що Візантія там держала свої гарнізони і мала колонію, відому під назвою »Таматарха«, яка потім змінилася в Тму-таркань, а ця остання в Тамань. На території Кубані земля завжди була надзвичайно родюча і удержувала дуже густе населення. Про це дуже добре відомо з грецьких джерел і це підтверджується археологічними розкопками, які свідчать про незвичайно буйний культурний розвиток, починаючи з II-го тисячоліття перед Р. Хр.

В цій місцевості бронзові, золоті і срібні бляшки з витисненими на них образами оленя, виступають ще в VII віці і пізніше перед Р. Хр. і звідси розійшлися по північній Понтиді. А пізніше, коли тут на берегах розвинулось городське життя і витворилися городи-держави, під впливом греків і по-грецькому зразку, то появляються і монети, на яких представлені різні символи. Наприклад, в Теодосії — столиці Таврії, з'являються монети з образом богині діви або її символа — оленя, а особливо в часах біля Р. Хр. Навряд, чи назва для оленя в латинській формі cervus могла тут держатися, але могла скоріше тут держатися назва з старим малоазійським коренем »рос«. І племена або роди, що признавали оленя за свого генія-покровителя, могли теж носити назву οἱ Ῥως Таким чином і в Криму і на Кубані могло зберегтися теж ім'я οἱ Ῥως і послужити основою для назви: »Амастрідська або тмутороканська Русь«. Тому, що розглядаючи назву »Русь«, я основувався на найстаріших написах, знайдених у печерах Кілікії, то мені треба показати можливість пересування таких чи інших племенних назв з Малої Азії в Европу. Тут нам помагають праці Вірта *). Він виступає там проти твердження Томашека, що іллірські венети, як і албанські венди, були місцевими людьми, з поконвіку тут на місцях уродженими або, як він каже, домашнього походження, бо однозгідні твердження старовинних авторів виводять їх з Малої Азії. Він каже: »Існують венеди привислянські і генети пафлагонські (в Малій Азії) та генеди вандейські (у Франції), можливо також, що сюди належать вани Едди (герм. cагі) і дуже правдоподібно —вінди. Існувала також велика раса, остаток якої можуть представляти сьогоднішні квани на Кавказі. Одна її галузь була романізована, друга кельтизована, третя фінізована, а четверта слов'янізована.

Треба замітити, що кубанські сінди, що постачали пшеницю грекам перед Р. Хр., мали, мабуть, якихось родичів у Малій Азії, що звалися сінтіями або сінтами. Той же Вірт висловлює таку думку: »Є загальнопризнане, що панівні касти сербів і хорватів не були ніякими слов'янами. Хорвати виводяться від воєводи Кубрата, який біля 640 р. відділився від болгарів«. »Серби сиділи на північ від Дагестану. Панівне плем'я поляків зветься »лехами« і уже частіше предпокладалося, що вони були кавказькими »ляками« (Laken). І поляки не можуть виводити свого імени »буляні« (Bulani) з слов'янського кореня **).

Подібно до поляків, дуже можливо, що і наші поляни походили від тих самих »буляні« (Bulani) або може, від Маррових закавказьких »Палуні« (Paluni). Археологія підтверджує постійні зв'язки України з Кавказом і закавказзям. Цим всім я хочу тільки підкреслити, що племена, чи роди з назвами οἱ Ῥως могли бути в різних місцях на Україні, як раніше були з назвами Ῥῆθες і Ῥοσηξις про яких згадував Томашек.

Коли в VI віці почалися війни з слов'янами й антами, а Псевдо Захарій при тім згадує про велетнів росів, то це могли бути племена, які жили на Тамані й прийшли з Антами, які теж прийшли з Кубані, а також не виключено, що ці οἱ Ῥως могли бути теж нащадками Іорданісових Rosomonorum. Цікаво, що Іорданіс говорить не про нарід (populus), тільки про рід (gens). Так сам він говорить про Сканцу (Скандинавію), як про "officina gentium" і про gens Амалів, як дуже видатних, з яких вийшов Теодоріх. Коли у VIII віці прийшли над Дніпро варяги з своїми назвами, в яких були корені »рос«, »рус« і інші подібні, та коли вони почали нападати на Візантію, то греки побачили в них тих славних велетнів οἱ Ῥως, що були раніше відомі, а в наших племен збудилася пам'ять до своїх же родів княжих, що мали назви »рос«, »рус« у нас і на Кубані. На Кубані, в Амастріді, мабуть, були живіші спомини на »Русь« і може більше там родів з цією назвою жило.

Що ж до наших полян, то вони тому перші прийняли цю назву, (бо літопис каже: »поляне яже нині зовомая Русь«), що вони мали ближчий і тісніший зв'язок з Кавказом. Не виключено, що і гіпотеза Марра про заснування Києва, яка порівнює літописне заснування Каура у Вірменії близька до правди. Ця близькість і паралелізм в оповіданнях, вказує тільки на близькість полян до Кавказу і особливо до християнського Кавказу. Вірмени ж і грузини християнство прийняли вже в IV віці нашої ери. Шлях цих зв'язків ішов, мабуть, по Дону і Дунаю до Ворскли, а по ній до Дніпра і Києва.

Зі своєї розвідки я роблю такі висновки: Племена з назвою »рос« і з організаторськими здібностями могли існувати в різних місцях на північ від Чорного моря, починаючи від Тамані і кінчаючи Волинню. Але це були племена не великі, хоч і характеристичні своїми здібностями до бою і до організації. Прихід варягів з півночі, в IX віці, з досить подібною назвою і з далеко більшою войовничістю і здібністю до військової організації, відновив симпатії до старої назви »рос-русь«. І більші племена з іншими назвами, але серед яких жили рештки, або розкидані окремі роди попередніх »росів«, прийняли їх родову назву за свою племінну. І так, поляни перші прийняли цю назву Ῥως (Русь) за свою племінну, а по мірі дальшої організації держави, ця назва »Русь« сама собою прищеплювалась іншим племенам і вони мало-по-мало забували свою племінну назву і заміняли її назвою »Русь«. Таким чином тут злилися до купи дві подібні до себе назви, зовсім різного генитичного походження і характеру. Одна назва була південного походження, але дуже стара на нашій території, а друга прийшла з півночі від шведів тільки вже в IX віці і вони, злившись докупи, дали державне ім'я. Одначе волзький басейн тут не грав ніякої ролі. В Україні окремі люди звали себе русинами, як суб'єкти, що носили своє власне ім'я. В Московщині звали і тепер називають себе люди русскими, тобто тими, що належать русам, як належить худоба чи якась інша річ, тобто підданими русів.

Тому і поляки та почасти чехи, звучи нас русинами, вживають нашу власну літописну назву »Русин«, яка є цілком почесна, але власне тільки в формі »русин«, а не »русский«. — Наші вчені та письменники не вникали в різницю між назвами »русин« і »русский«, і дозволили таким чином втратитися нашій дуже старій назві »русини«. — Назві, яка належала нам напевно від VI віку і, мабуть, раніше. Своєю працею я хотів тільки подати матеріяли в зібранім вигляді, і облегшити працю тим дослідникам, які цікавляться походженням назви »Русь«.

*) Wirth—Kassische Forshcungen. S. 9.
**) Wirth—Op. Cit. S. 47—48.

Науковий конгрес українських і німецьких психологів у Мюнхені

Професійний Союз Німецьких Психологів та Психологічний Інститут Українського Вільного Університету відбули в дні 7 і 8 березня ц. р. спільні наради над загальною темою: »Протиріччя між Заходом і Сходом у світлі психології«. Ініціятором зустрічі був доц. д-р В. Янів, член професійного Союзу Німецьких Психологів, який намітив проблематику і, порозумівшись із своїми товаришами, вів цілий час як представник української сторони переговори з німецькими науковими колами, в першу чергу з представником Професійного Союзу, д-ром Цайзе. Пропозиція д-ра Янева найшла живий відгук в німецьких фахових колах, може почасти і через цікаву, а заразом дуже актуальну проблематику, і обі сторони приступили до підготовки зустрічі. Контакт обох сторін був дещо утруднений і зданий в більшості на переписку, з тієї причини, що деякі наші психологи перебувають стало на терені Франції, — але мимо цих всіх труднощів конґрес відбувся в означений час і пройшов у дуже приязній атмосфері. Наради тревали повних два дні і закінчилися довгою спільною дискусією та запевненням, що це лише »легкий початок« важкої праці, яку треба за всяку ціну дальше продовжувати.

Назагал всі українські психологи стояли на одних позиціях і треба з приємністю ствердити, що ці позиції заступали теж і їхні німецькі товариші. Вони, говорячи про напняття чи протиріччя між Сходом і Заходом, не відносили його до нас, а до Сходу за кордонами України, уважаючи, що щойно там може бути мова про правдивий Схід. В українській психіці дуже мало типічних рис східньої вдачі, а українська духовість у цілому, мимо граничного становища України, не виказує якогобудь тіснішого зв'язку зі Сходом, а навпаки, тяготіє сильно до Заходу та має багато спільностей із західнім світоглядом і західнім способом думання. Німецькі прелеґенти, висуваючи певні твердження про різниці обох світів, як, напр., проф. Цайзе про відмінність обох церков, — теж виразно зазначували, що до України їхні твердження не відносяться. В загальному були вони добре обзнайомлені з проблематикою Сходу та мали правильний погляд на пануючі на Сході відносини,— і тому деякі українські короткі, бо неналежні до теми, підкреслення про нашу цілковиту різність від »старшого брата« натрапляли у них на повне признання і одобрення. Ще перед кількома роками мусіли ми зводити з Заходом за це розрізнення великі бої, сьогодні є воно по більшості самозрозумілою річчю і вихідною точкою Заходу до дальших міркувань.

Проф. д-р Мірчук голова зборів і перший прелеґент, який мав впровадити в проблематику конґресу, привітав численно зібрану громаду і відчитав різні привітання, які наспіли для зібраних, між іншим, сердечне привітання від прем'єрміністра Баварії, д-ра Ганса Егарда. У своєму рефераті, який був своєрідним впровадженням у дальшу подрібну тематику поодиноких доповідачів, змалював прелеґент культурні взаємини України з Заходом на протязі сторіч і намагався виказати виразний напрям і орієнтацію України в бік Заходу. Українські князі старалися вдержувати дружні взаємини з західніми династіями і входили з ними в родинні зв'язки; Могилянська Академія була побудована на зразок західніх шкіл з латинською викладовою мовою і сам Петро Могила, хоч залишився вірний вірі своїх батьків, був виразно спрямований на Захід; маґдебурзьке право було основне в Україні аж до 19 століття, унія в Бересті злучила Україну з Римом, отже з Заходом, а не з Москвою. Український священик в забутій Богом закутині на Закарпатті В. Довгович писав коментарі до Канта, займаючись таким чином теоретично-спекулятивною філософією, зовсім чужою для слов'янської душі; українська молодь студіювала масово на західніх університетах і то не лише через часте поневолення вільної науки на рідних землях, але через охоту і намагання увійти безпосередньо у західній світ. Сьогодні включилися українці в культурний процес Заходу і стараються мимо еміґраційних поганих умовин втримати з ним той самий крок. Українські мистці співають в операх, хори по сценах і західніх церквах, балетні групи виступають по театрах, малярі і скульптори виставляють свої експонати по чужих виставках, жіноцтво робить виставки народнього мистецтва. Видають книжки, часописи, журнали в своїй і чужих мовах, щоб познайомити з нами західній світ, — розвинули власне шкільництво, початкові, середні і високі школи, відновили діяльність наукових товариств і т. і. Такою активністю не може похвалитися жодна інша національна група.

Дальші реферати, за винятком кількох із спеціяльною тематикою, розглядали в основному питання напруження між Заходом а Сходом в психологічному аспекті. Доповідачі подавали різні причини напруження, як теж намічували можливості його перемогти. Назагал погоджувались вони в тому, що духова криза — тепер панівне явище в повоєнній дійсності — спричиняється в значній мірі до поглиблення цього напруження. Шукаючи, отже, за причинами напруження зупинялись вони над причинами сучасної духової кризи взагалі. За одну з основних причин вважали доповідачі техніку, яка всунулася між людину а природу та перетворила людину на бездушне єство, функціонаря цивілізації і її апаратів. Людина не звертається вже до минувшини, а прямує до опанування економічних відносин, які за Марксом є підставою і одинокою базою майбутнього. Волюнтаризація духа як вислід знання, що є консеквенцією здинамізованого образу, а в слід за нею технізація проходять в деяких країнах, як, напр., в Америці без тертя; в інших знову — головно на Заході, викликують у людини розщіплення персональности та тяжкі невротичні захворіння. На Сході Европи, де техніка застала зовсім неприготоване на неї релігійно-емоційне людство, втопила його в своїй заливаючій всеапаратурі. Можновладцям Сходу є добре відомий факт, що одинокий спосіб зраціоналізування східньої людини є »заапаратизування« її, бо з машиною вона змушена поступати не емоційно, а раціонально. Ця нагальна технізація, яка залила в останньому часі Европу і стала основним феноменом життя, характерна чим раз більшим темпом і сталим рухом вперед. У своєму теоретичному гоні до пізнання зайшла людина, одначе, за далеко і впала жертвою свого технічного твору. Як продуктивний продуцент стала вона вкінці злишня: заощаджені через винаходи люди не мають, в обличчі загального безробіття, жодного примінення. Людина створила такий образ природи, в якому немає для неї місця, — її образ зник у користь образу природи.

Дальшою причиною духової кризи сучасности є »повстання мас«. Панівним типом людини стає пролетар, без родини, без особливої історії, без цілей і обов'язків, звільнений від усіх вартостей. Він підносить претенсії до проводу і хоче бути міродайним у видаванні опінії, що йому, бодай покищо, на Заході не дуже вдається. Зате теперішній Схід реклямує себе з гордістю, як »соціяльне повстання мас«.

Західня церква теж суттєво різна від східньої. Вона, в першу чергу, більш усвідомлена, бо пройшла процес раціоналізації в часі різних реформацій. Великий натиск кладе західня церква на індивіда, на його самосвідомість, самооформлення і самовідповідальність, що приходить ясно в католицькій і лютеранській, а найвиразніше в кальвіністичній релігії до вияву. Східня церква є менше усвідомлена, вона не пройшла в цілому релігійного розвитку: антика і схоластика, а особливо реформація — демократичне усамостійнення поодинокої людини — зовсім не торкнуло її. Шлях до »льогос«, який прой-

шла західня церква, залишився їй зовсім закритим. Східня церква відчуває, а не розуміє, що означає буква св. письма. Коли їй приходиться терпіти — терпить і не вміє собі допомогти, бо не знає раціональних середників. Різниця між раціональною надбудовою західньої реформованої церкви, а менше свідомою східньою церквою, дає у висліді напруження, яке можна б перемогти, пов'язавши раціональну надбудову Заходу з емоційно-релігійною містикою Сходу.

Тип західньої людини є повним протиріччям до східнього типу. Його можна окреслити як »раціо«, під час коли східня людина — це повне »емоціо«. Кляґесове окреслення »духа як противника душі« можна примітити повністю на оприділення Сходу і Заходу: на Заході основне дух, що знаходить свій вияв в інтелектуалізмі, на Сході — душа, яка виявляється в емоціоналізмі, віталізмі. Захід кладе натиск на дію і на життя, Схід на спокій і на світ »по той бік«. В різних періодах життя Заходу вдирався на перший плян то розум, то воля — на Сході ж панувало все безконкуренційно і незмінно коштом придушених двох інших психічних функцій почуття.

Індивід — основна випадова база Заходу, — стоїть у різкому протиріччі до типічних для Сходу мас. Властиве індивідові самопочуття і воля до самооформлення не дається ніяк погодити з колективним почуттям і підпорядкованням себе всеціло волі влади, що уможливлює деспотизм на Сході. Спротив волі влади уважається бунтом проти Бога, від якого походить всяка влада. Колективні форми східньої господарки не натрапляють на спротив серед мас і даються легко перевести в життя, під час коли український селянин ціле своє життя боронився перед ліквідацією його індивідуальної окремішності і влиттям у »сіру цілість«.

Для Заходу характерне поняття динамізму: чин, дія, активне виявлення себе все находило на Заході найвищу оцінку. Сходові є всякий динамізм вповні чужий. Він розцінює його неґативно і вважає спокій найблаженнішим станом. Активна постава до життя не є властива Сходові. Але мимо тих всіх нещасть, які пережила останньо східня людина, наприклад, у Японії, є вона якось більше зрівноважена, як західній чоловік. Справжнє пригноблення огортає нас щойно в зустрічі з европейською людиною, для якої поступ культури означає, на жаль, лише »більше коштовних хвороб, більше аспирини, більше невротиків«. Східня людина, коли бачить нас, мусить хіба вірити, що ми є якийсь »абнорме спеціес«.

Це була та вужча проблематика напняття Захід-Схід, про яку докладали в своїх рефератах проф. Феттер, д-р Цайзе і д-р Янів. В близькому відношенні до неї стояли два другі реферати з українського боку, а саме, проф. Кульчицького, який докладав про окцидентальні і неоокцидентальні компоненти в душі української людини та д-ра Смалько, про становище філософії найбільшого українського мислителя Сковороди в світлі протиріччя Схід-Захід.

Проф. Кульчицький, розглядаючи східні і західні елементи в українській душі застосував до розгляду цієї проблеми методу ґенетичного виявлення, аналізуючи її різні аспекти: психосоматичний, ґеопсихічний, історичний, соціопсихічний, культурноморфічний та глибинно психологічний. Він звернув увагу на три важні поняття, які грають у психіці української людини рішальну ролю: воля, під якою розуміє українець нескінчено більше, як мешканець Заходу, а саме, всі вартості, які лежать в області свободи, — правда, яка означає для східньої людини не згідність з дійсністю, а морально-етичний порядок речей і судьба, яка має для українця закраску призначення, своєрідного фатум, даного з волі Бога, і тому його ані змінити ані об'єктивно формувати не можна.

Д-р Смалько, проаналізувавши становище філософії Сковороди в психології світоглядів, старалася виказати близьку спорідненість цього філософа із Заходом. Сильне індивідуалістичне наставлення, що творить від найдавніших часів основну базу західнього світогляду, його антропологія, яка дає нам виразно основи західньої філософічної містики, релігійність, звернена виключно на зміст, а не на форму, дуалізм і символи Бога, подекуди з натяками на неґативну теологію — є майже без винятку згідні з традиціями західньої церкви і ведуть нас прямо до отців церкви та до західньої містики. Як прикмета східньої вдачі виступає в нього сильна перевага чуття над розумом, що приходить до вияву в його філософії життя, яка бачить ціль у здійсненні етичного порядку речей і має мало зрозуміння для теоретичних спекуляцій. Дальше, неґативна оцінка волі, яка виключає можливість всіх активних настанов до життя і вкінці скрайне ідеалістичне наставлення, яке намагається звести всі явища світу до психічних елементів, узалежнює пізнання від психічного »я« людини і зовсім не рахується з вимогами дійсності.

В дальшому аспекті до основної проблематики з'їзду стояли два останні реферати, а саме д-ра Ліккерта про американську і проф. Ващенка, про совєтську психологію. Але Америка — це все ж таки ще Захід. Совєтський Союз, хоч не органічно, а насильно, все ж таки об'єднує багато народів на сході Европи. Д-р Ліккерт, виводячи свої твердження в більшості з власної обсервації американської людини, розглядав основні риси американської психіки. Переживання і вираз, які грають таку велику ролю у західньо-европейській психології, не обходять американську психологію; їй важний аспект поведінки, а не пережиття. Вона кладе акцент на соціяльну психологію, яка цікавиться психологією поодиноких груп людей, а не поодинокими індивідами, як західня психологія. Американець — типовий екстравертик, який у своєму русі вперед не має часу на оглядання себе і буття; він не любить авторитету, тому зіпхав батька в родині до ролі зужитого старшого, тому опрокидує військо, яке спирається на авторитет. Причина такого психологічного обличчя американця: матріярхат, а з ним перевага в психіці сексус і чуття. Кальвінізм, який визволив дійсно пригноблену американську людину та психоаналітична школа, яка щойно на американському ґрунті розвинулася до небувалих розмірів, хоч трохи у викривленому зеркалі — мали рішальний вплив на формування американської психіки. Одностороннє наставлення Заходу, що знає лише пережиття і Америки, що знає лише поведінку, треба перемогти своєрідною синтезою поведінки і пережиття.

Проф. Ващенко представив у своїй доповіді стан психології в Совєтському Союзі, починаючи від часів большевизму. Початок XX віку характерний боротьбою двох течій: ідеалістичної і матеріялістичної. Серед інтеліґенції переважає ідеалістична течія, характерна релігійним забарвленням. Після жовтневої революції усувають усіх психологів ідеалістичного напрямку; частина їх приймає позиції матеріялізму і намагається розбудувати реактологію. Основною течією стає матеріялістична, репрезентована Павловим і Бехтяревим, яка хоче звести всю поведінку людини до умовних і безумовних рефлексів. В тридцятих роках починається боротьба проти тих течій, головно проти рефлексології, представників якої обвинувачено у механічності і відхилі від діялектичного матеріялізму. Їх було знято з посад, виарештовано, як »шкідників народу«, а опісля взагалі ліквідовано. Після цього почався період матеріялістичної психології, замітної своїм скрайнім доґматизмом і беззастережною вірністю чільним клясикам матеріялізму. Всім совєтським психологам взагалі є характерне різке ставлення до »буржуазної« психології, а рівночасно ґлорифікація всього совєтського, що через опрокинення інших надбань дуже звужує і обнижує їх горизонти.

Є. Смалько

РЕЦЕНЗІЇ

Кличний дзвін

(З нагоди нової книжки Донцова »Поетка вогняних меж«)

Кинувши уважним оком на нашу повоєнну »критику«, яка обмежувалася до, начебто, »принагідних« статей у пресі та »передмов-реклям« до тих творів, які найчастіше повинні були б мати коротку наліпку »отрутне« — не можемо визволитися від певного пригноблюючого почування людини, яку заливає, засмоктує смердюче багно зеленої назверх дряговини. Перечитання згаданого »дорібку« нашої критики вперто насуває думку, що якийсь злий ґном завзявся нам, як Дорвський Дід Перу Ґінту »вирвати людські змисли« і навчити ласувати кізяками, мов млинцями, бачити »в стрибаючих коровах« — чарівних красунь і взагалі у чорнім — біле, в грубому — ніжне, у великому — куце, а в чистім — брудне. Як у казковій »престольній залі« Доврського Діда Пера Ґінта, так вчила і нас критика в письменниках, що вважали »льоху в штанцях« прекраснішою за Беатріче, бачити »новітніх Шекспірів«, а тих поетів, які нас кликали до сонця, до висот, які хотіли перемогти все підле та низьке, щоб увійти в сліпуче »Завтра« — дбайливо вкривала дешевою позолотою, змішаною підступно з болотом. Не одному, як тому Перу Ґінту, причеплено вже і символічного »хвоста« та навчено виляти ним, а Доврський Дід устиг вже доконати »операції« не тільки над покійним Ю. Кленом, але й над Оленою Телігою. Цю останню, прихвалюючи підступно, з улесливістю азіята, він спритно учив нас уважати »сальоновою поетесою«, »спецом» у писанні. . . »альбомних віршів«.

Та ось раптом розриваючи задушливу гнилу атмосферу мертвотної критики, як свіжий подих гострого, бадьорого, всеочищаючого вітру залитих сонцем снігових верхів, як поклик спіжевих сурм, що розірвали похоронне причитання буднів — пролунали писані кров'ю серця слова нової книги Донцова, глибокого і вдумливого критика, що вправною рукою накреслив у ній нам блискучу літературну сильветку нашої поетеси — Олени Теліги.

Свого часу (в 1922 р.) Донцов відкрив нам Лесю Українку, яку до нині намагаються »закрити« совєтські критики, відкрив надтхнену поетесу українського рісорджіменту! Донцов же відкрив нам, у спримітивізованому нашою критикою Стефаника, не співця »галицьких хлопських злиднів«, — а »поета твердої душі«, який вмів побачити і показати світові під селянським сіряком велику своєю суцільністю і міццю людську душу, здобуваючи тим йому право на місце у вселюдному Пантеоні, поруч таких лавреатів Нобля, як хоч би Понтопідан чи Гамсун.

Тепер, своєю книжкою »Поетка вогняних меж«, Донцов відкриває нам справжню Олену Телігу.

Але розчарується той, хто сподіватиметься знайти в цій книжці »генеалогію« батьків Олени Теліги, фотографії її з дитячих років серед ляльок і забавок, спомини про неї товаришок, копії шкільних свідоцтв і, нарешті, вичислення, написаних нею поезій та докладну аналізу можливих і неможливих »впливів«, а на закінчення — »спеціяльну студію« про перевагу тих чи інших рим в її поезіях! Нічого з тих милих і приступних міщанинові річей немає в книжці Донцова.

В тій книжці дає нам автор синтетичну літературну сильветку поетеси, живу, що діє на нашу уяву і викликає подив, захоплення та пекуче бажання, вичистити життєве болото, наблизитися до неї духом. Автор »Поетки вогняних меж« дає в першу чергу синтезу того чим жила і що сказала Олена Теліга в своїх поезіях. Читаючи цю книжку Донцова, пригадуєте собі слова Лесі Українки: »Аналіза — робота сумна, не доводить до правди вона, бо часом щонайкраща тканина — під сподом просто груба ряднина«. Чи ми тим хочемо сказати, що Донцов не аналізував творів Олени Теліги? — Цілком ні! Навпаки, Донцов для того, щоб дати нам таку блискучу, вражаючу й захоплюючу, а одночасно глибоку і правдиву синтезу, мусів скрупульозно проаналізувати всі твори Олени Теліги.

Та аналізуючи — Донцов дбав про те, щоб пізнати духа її творчости, щоб дати синтетичний образ поетеси і людини, а не щоб »скласти каталог« метафор, порівнань, аналогій чи алітерацій і жіночих рим! Величезна кількість цитат найкраще свідчить про уважну і дбайливу працю аналітика, яка попередила написання книжки. Однак коли говоримо про цитати, мусимо підкреслити, що Донцов, не належачи до »наймодернішої«, »антивісниківської« школи критики, яка потрапить подати цитату з докладною назвою твору, сторінки і навіть видання, якої проте не зможе ніхто і ніколи знайти в жодному »цитованому« виданні, гониться не за наданням праці зовнішньої вірогідности і назверх »наукового« характеру, тільки за цілістю враження, а тому, подаючи автентичні вислови в знаках наведення, не раз лишає читачеві приємну працю відшукування цитованих слів у прекрасних поезіях О. Теліги або в її прозових писаннях. Наслідком того, добре обґрунтована критична праця Донцова, читається, неначе якийсь твір красного письменства, або мов теплий спогад приятелю. Перед очима читача з кожним рядком все яскравіше зарисовується стрункa сильветка поетеси, для якої героїчне в життю було єдиним його змістом, яка і думала і писала і вмерла, так як думали і вмирали велетні духа, пророки, борці за правду, герої всіх часів і народів.

Книжка Донцова не лише викликає в нас подив і захоплення мужнім світоглядом поетеси, але й в нинішні »глухі часи«, коли надто багато еміґрантів подібно мандрівникам часів Одисея під впливом чарівної палички Цірцеї (в наші часи робиться це зі скручених в рурочку долярових банкнотів) починають обертатися в мавпоподібні до людини істоти — ця книжка може не одному допомогти отрястися з тих »чарів» і вернути собі людську подобу! Адже ж майже сім років працювали серед нас новітні Авірони і Датани (не важне, чи з доручення »фараона« чи з власного льокайства), щоб навчити новітніх »виходців з Єгипту« молитися Ваалу і на заклик йти »до обіцяної землі« відповідати: »Нам і тут не погано«, щоб зробити чужими їм і смішними ті ідеали, яким служила ціле своє життя Олена Теліга, яка пишається тим, що могла сказати: »О, краю мій, моїх привітів не дістав від мене жадний ворог!«, яка ніколи не поклонилася Ваалу! Не Ваалу, не матеріяльним добрам чи особистому добробуту, тільки »вірі непохитній« Олена Теліга »палила лямпаду« в »чорну ніч«, бо вірила всім серцем, що »за муром день« і що скоріше чи пізніше понижуюча дійсність »згине в сонці і блискавицях«.

І ця віра не є даремна. Ось і тепер, саме тоді, коли вже здавалося новітнім Авірона вдалося вчорашніх наступників низового козацького лицарства обернути в Гоголівського »Пацюка«, коли »Пер Ґінт« уже міцно причепив »хвоста« — Донцов, своєю працею про Олену Телігу та її творчість, знову поставив на належний п'єдестал »залузані« ідеологами »швейківства« та їхніми підголосками-перебіжчиками, невмируші ідеали наших предків, ідеї, що їм служили і складали жертви кращі »вістниківці«, коротко поставив не аморфну мавпоподібну »українську людину«, тільки справжню українку, а тим самим людину, перед якою варто схилити чоло, яка устами Теліги кличе до тих, що втратили віру в українську правду, до втомлених, до тих, яких лукавий Азазель злякав »аргументом«, немов на Україні є »сорок мільйонів« самих »багряних«, »шерехів« і їм подібних, кличе твердо і впевнено:

»У тінь не йди! Тривай в пекучій грі!«,

бо лиш тоді:

»Те, що мрією було роками,
Все обернеться у дійсність«.

Замість шереної серед нас науки »пристосовництва«, до того. чого вивчав роками окупант вихованих ним яничарів, замість нахилу поступитися з непереможньою, здається, силою обставин, а деколи і з ворогом, знову висунуто цією книжкою глибоку віру поетеси в те. що

»Залізну силу, що не має меж,
Дихання Бога в сльози перетопить
І скрутить бич безжалісних пожеж
З маленьких іскор схованих у попіл«.

Так, нарешті, знову пролунали до нас зі сторінок книги Донцова не рабські слова »шельменків«, а горда мова справжніх »вістниківців«, мова тих, хто вірить у силу духа і готовий за всякого »укладу сил«, за всяких умов »випалювати щоденний бруд і виростать, а не скоритися«.

Під творчим пером Донцова ожили ідеї рішучої боротьби з ворогом, свідомість конечности не пристосовуватись, тільки поборювати все те, що вироцувала і вирощує ворожа ідея й на кожному кроці протиставляти їй українську творчу ідею. Словами Олени Теліги нагадує нам Донцов, що »Ми не сміємо мати в **жодній ділянці** , а тим більше в ділянці духової творчости, **нічого, що нагадувало б підозрілі речі совєтського виробу**. . . треба облишити все, чим останні роки мусіла жити українська творчість під совєтами. Завданням українського національного мистецтва є виведення всіх тих цінностей, які б скріплювали, а не розслаблювали душу нації. . . Відшукати всі ті власні почування, які намагався знищити наш ворог« Наведені за Донцовим слова О. Теліги чудово з'ясовують, чому мусіла передбачливо намагатися, хоч би й »з помпою«, а таки поховати поетесу в прикрашеній геранями домовині »торця альбомних віршів«, саме та »критика«, яка підтримувала тільки те, що »розслаблює, а не скріплює душу нації,« підтримувала »твори« типу »Доктора Сірафікуса«, »Морітурі«. »Недостріляні«, »Нові заповіді«, »Дійства про Юрія Переможця« і взагалі всього того, що, хвилею виплеснуте з дна болота смердючого намулу, замулило душу української еміграції. Чи ж могли свідомі ширителі тої гнилизни, всілякі ідеологи »пристосовництва« й ренеґатства, допустити, щоб еміґрація чула мужні слова поетеси, щоб жінка-еміґрантка і жінка українка Америки почула заклик Олени Теліги: »вийти з жіночого ґетта, яких би то не було жіночих орґанізацій«, бо нова жінка має бути ані »простою жінкою землі«, бо тоді »їй не зрозуміти нічого, що виходить поза межі її кімнати«, ані »сабінною і вампом третьорядної якости« і навіть не повинна бути »жінкою-матір'ю. яка журиться лише фізичним збереженням нації«. Чому? Бо, як цитує Донцов. О. Теліга писала у »Вістнику«: »Коли же від жінки вимагається бути лише матір'ю і жінкою, то для неї буде далеко важнішою рідна стріха від рідної землі. . . Дітей своїх (а часом і чоловіка) виховає вона »по своєму образу і подобію« на героїв боротьби за життєві вигоди і всякі компроміси. Тоді й прив'язання до того колективу-родини не раз штовхне її до зради ширшого колективу-нації«. Жінка, на думку О.Теліги, »стоючи на сторожі домового огнища« повинна передусім стояти »на стороні цілости, щастя і могутньости більшої родини — нації«. Олена Теліга була певна, що оскільки »жінка типу матері Ґракхів або Жанни д'Арк робить. . . з овець мужів, то тип Андромахи навпаки, робить з мужів те, що робила з ними Цирцела«. Як бачимо, Олені Телізі був рідним той ідеал жінки, який був рідний і властивий нашому великому Кобзареві! Адже ж цей, начебто, на думку драгоманівсько-швейківських »критиків«, »прозрівший« у другій половині своєї творчости, великий поет України, в освітленню тої критики »патентований ворог« гетьманів, панства, романтики козацької і мілітарізму, пише в 1849 році про ту вдову, що »вигодувала малого« (сина) »до школи дала, а з школи його взявши, коня купила«. . . »одягла його в червоний жупан дорогий, посадила на коника. . . та й повела коня вздовж села, та й привела до обозу, в військо оддала, а сама на прощу в Київ в черниці пішла. . .«. Так і великий геній українського народу, якому завдячує Україна своє воскресіння і сучасна поетеса — Олена Теліга культивувала той же ідеал жінки-матрони старого Риму, жінки-героїні, жінки-козачки, яка каже чоловікові, виряжаючи його на бій: »Не візьмеш плачу з собою«, лише певність, що коли прийде крайня потреба:

»Без металевих слів і без зідхань даремних
По ваших же слідах підемо хоч на смерть!«.

Такі жінки і такі ідеї є страшні всім ворогам України, всім, що хочуть, як Доврській Дід доконати такої операції, яка б зробила українську еміґрацію слугами Ваала, втопила в »доляровому багні« і приготовила б добрий ґрунт для засіву марксівсько-матеріялістичних ідей. Вони знають, що такі жінки, як О. Теліга, не тільки збережуть, захованими в попіл, »маленькі іскри«, але й своїми власними руками скрутять той »бич безжалісних пожеж«, який з допомогою Божою знищить »залізну силу« московських окупантів, а знаючи це — намагаються чим скоріше »поховати« творчість небезпечної жрекині героїчного світовідчування під нагробником з фальшивим написом, що говорить про авторку »альбомних віршів«!.

»Поетка вогняних меж« Донцова є в наших обставинах не намогильним каменем на гробі поетеси, що загинула, як героїня в боротьбі з ворогом на передових позиціях, не вінцем запашних квітів, тільки тою символічною »калиною« чи »вербою« наших народніх поезій, яка ще »обізветься« до нас, але не лише голосом ніжним »тонкої сопілки«, а також і »кличним дзвоном« промовляти до нас буде, закликаючи боротися за той »день«, що ще »за муром«, обіцяючи нам перемогу, по якій »тільки вітер нас буде бить по звитяжних, щасливих лицях«.

М. Л

П. О-ко

Чотири роки під слідством

(Продовження)

На другий день для камери була радісна подія: викликали »з речами« всіх »урків«, які були в нашій камері. Всі були так задоволені цим, що дехто вносив пропозицію відсвяткувати цей щасливий день. В камері стало вільніше дихати, бо припичимала кількість, щось біля двадцяти душ. В той кращали порядки. Їх (»уркiв«) виявилась досить чимала кількість, щось біля двадцяти душ В той вечір всі ті, що пропонували відсвяткувати цей знаменитий день пробували співати та танцювати, але з цього нічого не вийшло, бо в самому початку до камери привели значно більше в'язнів ніж перед тим забрали. Це трошки зіпсувало настрій, але пізніше почалися розмови з прибувшими і тим закінчився вечір, коли не рахувати викликів до слідчих та повороту в'язнів з денного слідства. Ранком знову було те саме, що кожного дня при повороті в'язнів від слідчих.

Далі одноманітно пройшов майже цілий тиждень. Потім одного вечора мене викликали »без речей«, як сказав доглядач. Коли мене привезли до НКВД, то в »брехалівці« було досить людей. серед яких я пізнав студентів ДІІТ-у »харбінців«, як їх звали в ДІІТ-і. Це були ті студенти, які раніш вчилися в Харбінському Політехнічному Інституті, а їх батьки в більшості працювали на Східньо-Китайській

залізниці. Коли совєти продали цю залізницю японцям, то всі залізничники мусіли повернутися на »родіну«. А разом з батьками приїхали також і студенти ХПІ-у. Вони були розміщені по різних інститутах. Значна кількість їх попала також до ДІІТ-у.

Ці студенти, що були незадовго перед тим заарештовані розказали мені про нові арешти, а між іншим про те, що усіх »харбінців«, студентів ДІІТ-у, в одну ніч заарештовано. Пізніше я довідався, що були заарештовані не лише студенти ДІІТ-у, »харбінці«, а всі студенти взагалі, які прибули з Харбіна. Ще пізніше стало відомо, що всі, хто прибув з Манджурії після продажу залізниці, були заарештовані та обвинувачувалися в шпигунстві на користь Японії. Деякі з тих студентів, з якими я мав розмову потім попали до нашої 59 камери спецкорпусу, про що я пізніше напишу.

Ще ми не закінчили розмови, як мене закликали до слідчого. Коли ми вийшли нагору, то знову проминули кабінет Гуляєва та пішли далі майже до кінця коридору. Коли мене ввели до кімнати, то я там побачив Гуляєва, а коло нього сидів бувший студент електротехнічного факультету ДІІТ-у, Сергій Латишев. Він при мені був парторгом факультету. Літом 1937 року він закінчив електротехнічний факультет, по фаху електро-рухомого складу залізниць. Гуляєв запропонував мені сісти, а потім запитав, показуючи на Латишева, чи я знаю хто це такий. Коли я дав позитивну відповідь, то він запропонував мені назвати ім'я та прізвище Латишева. Я це зробив, зрозумівши при цьому, що має бути »очна ставка«, в якій мені будуть пришиватися різні злочини. Так воно й було далі.

Виконавши всі формальності в протоколі »очної ставки«, Гуляєв запропонував Латишеву сказати мені в очі про мої злочини по відношенню до радянської влади та комуністичної партії.

Латишев навів досить багато »фактів« моєї »злочинної« діяльности під час керування електро-технічним факультетом та взагалі мого ворожого ставлення до влади і пролетарського студентства. Після того, як Латишев закінчив своє провокаційне свідчення, Гуляєв запитав мене чи я підтверджую свідчення Латишева. Я категорично заперечив, зовсім не пояснюючи причин мого заперечення. Гуляєв не поцікавився ними, а перейшов безпосередньо до лайок та загроз, вживаючи при цьому такі вирази, яких я навіть від слідчих ще не чув. Він при цьому так кричав на мене, що певно було чути аж на вулицю. Латишев дивився переляканими очима то на Гуляєва то на мене, не розуміючи, що це означає, бо йому перед тим не доводилося чути НКВД-івської лайки.

Про обвинувачення, висунуті Латишевим я напишу тоді, коли буду писати про суд, в якому пробували пізніше розглядати мою справу, бо вони фігурували в суді. Після всіх лайок, Гуляєв кинув мені таку фразу: »Коли ворог не здається, його знищують«.

Далі Гуляєв дав нам обом підписати протокол, при чому тут знову виникло питання про окуляри, бо я не хотів підписувати протоколу, не прочитавши його. Після підписання протоколу, Гуляєв відіслав мене, а Латишев ще залишився.

В »брехалівці« я знову зустрів »харбінців«, які, довідавшись від мене про »очну ставку« з Латишевим, сказали мені, що Латишев був призначений замість мене начальником електро-технічного факультету, де дуже швидко почалися непорозуміння між ним та студентами, бо він зразу хотів показати себе дуже енергійним начальником.

Перед ранком нас повезли до тюрми, де були всі прибулі з допитів з відповідними наслідками. В ночі мене знову викликали та привели до Гуляєва. Він заставив мене стояти цілу ніч під стіною, загрожуючи всякими тортурами та вживаючи самі найдошкульніші нецензурні лайки. На всі його лайки я зовсім не реагував. Коли ж він став від мене вимагати визнання свідчень Латишева, я знову категорично відмовився. Після цього Гуляєв став доводити мені, що він мене цілком розуміє та зовсім не має бажання робити мені прикрости, але такі обставини, що він примушений це робити, бо інакше не може. Він ще раз радив мені подумати над тим, які наслідки може мати моя впертість, зазначаючи при цьому, що не всі слідчі будуть так доброзичливо ставитися до мене, як він.

Коли я ще раз категорично відмовився визнавати яку б то не було брехню, Гуляєв, безнадійно зідхнувши, заявив мені, що буде закінчувати мою справу та направляти її до прокурора, який її передасть до суду. Потім він мене відіслав.

В камері ранком все було, як і раніше. В той день нас знову повели до лазні зі всіма попередніми процедурами та з такими ж наслідками. Коли ми ішли до лазні і назад, то бачили в незакінченій частині тюрми багато людей, які провадили там якісь роботи. Виявилося, що через брак місця в тюрмі НКВД вирішило закінчити ті два корпуси, що звалися »вилка« та були незакінчені ще з царського часу. Ці два корпуси мали по п'ять поверхів над землею та по два під землею. Звалися вони разом (обидва) »вилка« тому, що були з'єднані під кутом та в пляні нагадували звичайні селянські вила на два роги. На роботах по докінченню »вилки« працювали засуджені »битовики« та »урки«. Політичних, навіть засуджених, до робіт по тюрмі не допускали. Ці роботи провадилися досить швидким темпом, що ми помічали кожний раз, коли доводилося відвідувати лазню, бо в той час ми проходили біля першого корпусу »вилки«. Пізніше ми помітили під час прогулянки, що в другому корпусі »вилки« теж почалися роботи. Тоді ми стали кожний день придивлятися, що там робиться. Було ясно, що терміново намагаються закінчити обидва корпуси »вилки«, щоб мати змогу розміщати нових в'язнів, що прибували.

Пройшло приблизно два тижні, в які мене нікуди не викликали. За цей час в нашій камері були організовані лекції на різні теми, крім політичних. Я теж прийняв участь у цих лекціях та викладав популярну електротехніку. Якраз вечором я почав викладати приблизно третю лекцію, як стали вигукувати моє прізвище з додатком »без річей«. Я припинив лекцію та зібрався, бо дуже швидко прийшов доглядач з вигуком »давай, кого викликали«. Коли, після звичайних процедур, я прийшов до Гуляєва, він без всякої лайки, запропонував мені сісти та дав читати мою, як він висловився, закінчену справу. Знову виникло питання про окуляри. Досить швидко принесли багато окулярів, серед яких я найшов дуже добрі для моїх очей. Після цього я зайнявся читанням справи. Там були протоколи допитів, протоколи зустрічі з »очкарами« (так в'язні звали тих, хто давав неправдиві свідчення під час »очних ставок«), різні довідки з установ в яких я колись працював, протоколи комісій, що розслідували мою діяльність в ДІІТ-і та заяви різних »приятелів«, що пробували підлабузнитися до влади, роблячи доноси на мене, гадаючи тим способом урятуватися від можливих переслідувань у майбутньому.

Все це я читав дуже помалу, перечитуючи дещо по декілька разів, щоб краще запам'ятати, бо записувати нічого не дозволялося. За всю ніч я не прочитав і половини справи, хоч Гуляєв мене весь час підганяв, додаючи мені, що я не читаю, а вивчаю справу, яка дана мені не для вивчення, а лише для прочитання. Я ж дуже терпляче студіював її, знаючи, що знання (доскональне) справи може мені значно помогти потім в суді, бо більше мені не дадуть читати справу, покликаючись на те, що я мав змогу її прочитати у слідчого, коли він її закінчив.

Так я читав свою справу майже три ночі, які не спав, лише трошки дрімав серед дня, сидячи в камері. На третю ніч я закінчив читання, а вірніше кажучи, вивчення справи. Все головне, що мені треба було запам'ятати, я запам'ятав так добре, що до сьогоднішнього дня не забув окремих деталів справи, про які я напишу, коли буду описувати перебіг суду.

(Далі буде)

НА СТОРІНКАХ ПРЕСИ

ФАКТИ, ЯКИХ СФАЛЬШУВАТИ НЕ МОЖНА

»Українське Слово« (Париж) з 19 квітня ц. р. приносить два довгі дописи про загальні збори »обох українських суспільно-громадських централь: СУБ — Союз Українців у Великій Британії і ОУуВБ — Об'єднання Українців у Великій Британії«. Хоч писати, що т. зв. »ОУуВБ« належить до »центральних установ« звучить дуже претенсійно, але »У. Сл«. не звертає на це уваги, бо »ОУуВБ« — це партійно-політична прибудівка середовища »Українського Слова«. Інша річ, що почуття гумору автора дописів досить слабе, бо все ж таки він повинен мати якусь міру, коли рівняє муху до слона.

Допис »Обсерватора« про загальні збори »ОУуВБ« замітний тим, що в ньому замовчано не тільки сам характер зборів, який, до речі, був дуже одіозний, але й саму звітність про дійсний стан цієї »централі«. Знову допис про збори СУБ-у має іншу ціль, а саме витягнути всі ті моменти, які б можна використати для підкопування авторитету, сили і значення СУБ-у. Тому то відгребано в ньому ще раз давно призабуту пісеньку про »опанування« СУБ-у »блискучим відокремленням«.

Звичайно, стараємося не відповідати на спроби втягнути нас у таку полеміку, в якій партнерами є люди, що керуються засадами »язичку хвали мене«, а на немилих їм людей, чи установи мають тільки лайку і очорнювання. Але часом відповісти треба, щоб виказати правдивий стан, бо інакше громадянство, не маючи правдивих інформацій, примушене користуватися відомостями в роді дописів про українське життя у Великій Британії, якими репрезентується »Українське Слово«.

Кореспондент »Укр. Слова« твердить, що участь членства у загальних зборах »ОУуВБ« »виявила замітну і втішну фреквенцію умандатованих делеґатів від 80 проц. усього активного членства »ОУуВБ«. Як є насправді з цією »втішною фреквенцією«? Верифікаційна комісія на загальних зборах »ОУуВБ« ствердила, що на залі є 95 делегатів, які заступають 414 членів »ОУуВБ«. Всіх членів »ОУуВБ« нараховується 589. З кого складається це членство? Майже 90 відсотків — це люди двох партійних середовищ: мельниківці і уердепірці, з явною перевагою перших. Це відчувалося особливо на останніх зборах, на яких п. Добрянський дуже гостро протестував проти того, що »комісія матка« складається з 80 відсотків членів одної групи — мельниківців. Сама ж цілорічна діяльність »ОУуВБ« ледве дорівнює будь-якому відділові СУБ-у. Протягом цілого року »централя ОУуВБ« вислала в терен тільки 1701 листів, а в цьому було 350 прим. рефератів. Видано 4 числа »Б'юлетеня« (на цикльостилі) із втратою 52 ф., бо тільки одна п'ята членів заплатила за одержані числа.

Нічого дивного, що про працю »ОБуВБ« за звітовий рік дуже мало говорилося, бо не було про що, натомість цілий час ішла прикра, на дуже низькому рівні, боротьба між партійними групами, а особливо між мельниківцями і їх противниками. Атмосфера зборів була досить непристойна: вигуки (напр., »Хаме перестань говорити!«, »Вже досить нам такої демократії!« і т. п.), змушування промовців замовкнути (пп. Семчишина, Кононенка) ,вихід зі залі з затрісненням дверей (п. Добрянський) і т. п. не належали до доброго громадського тону і нормальної поведінки на загальних зборах. Самі ж делеґати не дуже то захоплювались зборами, багато з них використували час зборів на. . . підсумування результатів »пуля«.

Мельниківці, маючи більшість на зборах, були, однак,змушені піти назустріч »меншості«, щоб уникнути розламу, який, очевидно, був би остаточною ліквідацію »ОУуВБ«. Вибір нового голови п. А. Когута не задоволив усіх (п.Когут одержав 215, а п. Онисько — 130 голосів). А п. Онисько, минулорічний голова »ОУуВБ«, привітав вибір нового голови між іншим так: ». . . Не бачив я п. Когута ні разу в Об'єднанню, не побачить він і мене, я буду звичайним членом і читатиму тільки Бюлетень«.

Слід згадати також дивні ілюзії п. Семчишина, який »передбачував«, що по загальних зборах СУБ-у до »О'єднання« прибуде 200-400 нових членів. Ці »предбачення« дуже подобалися учасникам зборів і майже кожний промовець згадував про них. Нам лише дивно, як можна так на вно вірити в те, що члени суспільно-громадської, репрезентуючої українську громаду на цьому терені установи, якою є СУБ, перейдуть до партійної мельниківської прибудівки »ОУуВБ«? Ми думаємо інакше, а саме, що вже остаточно настав час, щоб кожний українець, який відчуває і розуміє потребу єдиної суспільно-громадської установи, знайшов своє місце в СУБ-і. Це, на нашу думку, повинні зробити в першу чергу ті, що деякий час вірили в апартійність »ОУуВБ-у«, а тепер переконалися, як використали їх легкодухість люди одного партійного середовища.

Про СУБ, як про справжню і єдину суспільно-громадську централю української громади у Великій Британії, нам не доводиться говорити, бо 22 сторінки ділового звіту (був також надрукований в »Українській Думці«) і 17 сторінок фінансового звіту можуть переконати кожного про працю і значення СУБ-у. Але керуючись виключно партійною логікою, кореспондент »Українського Слова« твердить, що СУБ »з дня на день занепадає« та що »із 20 тисяч членів в р. 1949 СУБ сьогодні начисляє 7 тисяч членів, які ще сяк-так виконують свої статутові обов'язки«. Як справді виглядає дійсність у світлі фактів?

Про розвиток чи занепад кожної установи говорить передусім кількість і активність її членів, її фінансовий і моральний стан та діяльність установи, як цілости. В 1949 р., від якого, нібито, СУБ почав »занепадати« — грошових надходжень до централі СУБ-у було на суму 50.909 ф., в 1950 р. — 51305 ф. ,в 1951 р. — 44035 ф., а в 1952 р. — 40567 ф. Отже, як бачимо, спадок грошових надходжень треба пояснювати не 1949 р. (тобто т. з. розколом у СУБ-і), бо в 1950 р. вони були ще більші, а чим іншим. Роки 1949-50 — це були роки стабілізації цілости українського життя у В. Британії, як суспільно-громадського, так, до певної міри, особистого. Як в одному, так і в другому випадку, централя СУБ-у була акумулятором цього життя і в її руках були всі необхідні до негайного вирішення проблеми, з якими були зв'язані грошові потреби і надходження (масові збірки на »Інвалідський Фонд«, купівля »Інвалідської Оселі«, приватні депозити і т. п.). В 1951-52 рр. поважне число українців з В. Британії виїхало за океан, а між ними багато активного і провідного членства СУБ-у. Але членська вкладка, як головні грошові надходження центрального фонду, залишилась без змін. Крім цього. в 1952 р. в наслідок хвилевого безробіття, яке було охопило поважну частину членства СУБ-у, зменшилися фінансові впливи до централі СУБ-у. Одначе, коли в 1952 р. центральний фонд СУБ-у (в основі — це членські вкладки) отримав 13509 ф., то бачимо, що активними у своїх зобов'язаннях до СУБ-у є не 7, а щонайменше 14 тисяч членів (чл. вкладка для мужчин 2 ш., для жінок — 1 ш. 6 п., а певна кількість членів з причин їх тяжкого матеріяльного стану звільнені від плачення членських вкладок). У висліді виїзду частини членів СУБ-у за океан, актив членства нараховує 18834, цей, пропорційно до виїхавших, невеликий спадок членства пояснюється тим, що в міжчасі до СУБ-у прибуло поважне число нових членів.

Звідки кореспондент »Укр. Слова« взяв число 7 тисяч членів СУБ-у, це його таємниця. Коли, однак, він хотів би покористуватися тим »аргументом«, що приблизно така кількість членів була заступлена делеґатами на загальних зборах, то тут вистачить маленьке пояснення. Для правосильности постанов

і рішень загальних зборів СУБ-у, згідно з місцевим правом, збори мусять відбуватися у звичайні робочі дні. Маючи на увазі, що це дуже комплікує участь делеґатів у загальних зборах, статут СУБ-у уможливлює правосильність зборів при участі делеґатів від одної десятої частини членів СУБ-у. Отже, тут не можна шукати жодного »доказу« про »занепад« СУБ-у. Але зовсім інакше представляється справа щодо кількости делеґатів на загальних зборах »ОУуВБ«, тут фактично їх кількість є мірилом росту або занепаду цієї установи. І пригадуємо кореспондентові »Укр. Слова«, що на загальних зборах »ОУуВБ« в березні 1950 р. його середовище хвалилося, що »поставило із своїх запасів 129 делеґатів«, тоді коли в »союзників« (яких мельниківці називали тоді згірдливо »демократичний блюк«) було 59 делеґатів. Отже, разом було 188 делеґатів, а цього року було вже лише 95 делеґатів!

»Обсерватор«, тобто автор допису про СУБ в »Укр. Слові«, беручи участь у загальних зборах СУБ-у як кореспондент чи журналіст, показався, на жаль, як звичайний партійний дописувач, ворожо наставлений до СУБ-у. Він дуже пильно підхоплює все те, що на його думку могло б »бити« по СУБ-і і що дезорієнтувало б українське громадянство. З цією метою цитує він також вцілости »заяву« д-ра Фундака. Але й саму »заяву« можна трактувати хіба, як наслідки емоції. Бо сам факт, що на загальні збори вплинуло чотири листи до керівних органів СУБ-у та що поставлено двох кандидатів на голову, — не вистачає, щоб складати »заяву« про те, що »СУБ у небезпеці«. Такі »предбачення« бувшого голови щонайменше передчасні. . .

Подібно використав »Обсерватор« також промову інж. Д. Скоропадського, в якій він висловився, що »СУБ стоїть на порозі важких криз«. »Обсерватор« повинен пам'ятати, що загальні збори СУБ-у дають можливість кожному учасникові свобідно висловити свої думки, побажання чи застереження, і кожний робить це, як член установи, якій бажає найкращого розвитку й успіхів. І тому не зовсім чесно поступають ті гості, які свою присутність на загальних зборах використують у той спосіб, що виривають з промов делеґатів і учасників окремі фрази для підкопування авторитету і сили СУБ-у. Це очевидно справа їх власної етики і почуття відповідальности, а для учасників і делеґатів — наука.

Вже при кінці свого допису »Обсерватор« робить такі, на його думку, »глибокоумні« висновки:

»Це правда, що середовище »блискучого відокремлення« зорганізувало »свою масу« та за всіми засадами виборної демократії стало неподільним господарем Спілки (колись) з обмеженою порукою, якій на ім'я СУБ!« А нам здається, що ця »маса« переросла не тільки масу середовища »Укр. Слова«, але й самого »Обсерватора«. Доказом — є діла і здобутки українського громадянства зорганізованого в СУБ-і. **Н. Д.**

* * *

»ОБРАЗЛИВИЙ ВИРАЗ«

»Наша Культура«, науково-популярний місячник української культури, ч. 4-5 за лютий-березень 1953 року (Вінніпеґ), в розділі »Наші церковні обряди й звичаї та богослужби«, відповідаючи на запитання: **»Що це за вираз: »Царське Православіє«?«**, пише таке:

»Ви добре самі окреслили, що це **образливий вираз греко-католиків, щоб понижити кожного православного українця«.** (Підкр. наше).

Цим самим »Наша Культура« хоче підкреслити, що »царське православіє« і Українська Автокефальна Православна Церква, — це одне й те саме, а вислів: »царське православіє«, на адресу московської церкви, приймає за »образливий вираз усім православним українцям«.

Потім далі пише: »Для Церкви Христової було б корисніше, щоб сіяти про всіх її вірних тільки любов та правду, а не »образливі вирази«.

Нас тим більш дивують такі »вирази« »Нашої Культури«, коли бачимо цей журнал переповнений статтями Митрополита Іларіона та І. О., який, може, більш ніж хто інший знає, що Українська Православна Церква — це не московська православна церква. Також добре знає, що зробило московське »царське православіє« з Українською Православною Церквою та православними українцями, нищучи їх і духово і фізично, забувши, або вірніше ігноруючи, християнську любов та правду.

Про те, чим є московська »християнська« церква з »царським православієм«, можна прочитати навіть в »Стоглаві«, де пишеться таке:

»Да по грѣхомъ безстрашие вошло въ люди и церквахъ божихъ, соборныхъ и приходныхъ, стоять безъ страха и въ тафьяхъ и въ шапкахъ и съ посохи, яко же на торжищи или на позорищи, или на пиру, или яко въ корчемници — и говоръ и ропотъ, и всякое прекословіе, и бесѣды, и срамны словеса. Пѣнія божественнаго не слушаютъ въ глумленіи«.

А священики цієї »християнської« церкви себе теж не краще вели. Про це там же читаємо: »Да попы же по своимъ церквамъ поютъ безчинно — въ двое и въ трое, а миряне въ тѣ же поры промежъ себя глумление творятъ«.

»...попы церковные причетники въ церкви всегда пьяни и безъ страха стоятъ и бранятся, и всякіе рѣчи неподобные всегда исходятъ изъ устъ ихъ и миряне, зря на ихъ безчинние, гибнутъ — такоже творятъ; попы же въ церквахъ бьются и дерутся промежъ себя, а въ монастырехъ тако же творятъ, да попы же мирские заутреню и всеночню въ церкви без ризъ во единой патрахили поютъ...« »Да пономари и діяки, двоеженцы и троеженцы, входятъ въ олтарь и ко святынямъ касаются...«

А також у справі »царського православія«, член Президії СВУ і один з активних основоположників УАПЦ — Василь Чехівський, на судовому процесі СВУ, 15 березня 1930 року, заявив:

»І ту єрархію, що її встановлено силою царських указів, а не органами церкви, ту єрархію я закликував скинути, як незаконну. Основні християнські правила, ще з часів перших сторіч християнства, говорять, що всякі священики й епископи, які поставлені державною владою, урядовцем, треба скинути і з церкви виключити. Всякий священик, усякий епископ, що поставлений за гроші, також повинен бути скинутий. Отже, вся російська єрархія на Україні була представницею панського експлуататорського гноблення«.

»Також повинні всі знати, що церкву вживали для обрусіння більш, ніж інші органи. Церква проходила скрізь. Це відомо було мені, і це змусило мене працювати в церкві. Бож відомо, що цар Петро І і Катерина ІІ приписували принцип »купночадія« України з Москвою і знищення національних ознак. Через те Румянцев, ідейний представник Катерини ІІ на Україні, і збирав ті церковні книжки, що мали вже ознаки української мови за часів Петра Могили й пізніше.

Історики української мови знають, що там був значний елемент української мови. І ці книжки відбирали, палили, а тих, хто їх зберігав, кидали до тюрем. Знищення цих книжок — це також було обрусіння, бо, замість українських книжок, давали московські, відкривали російські церковні школи, і це також служило насильному обрусінню, тому імперіялістичному процесові русифікації...«

»Я вступив тоді на цей шлях і взяв участь у першому церковному Соборі, щоб визволити церкву«.

Це було б тільки декілька фактів про »царське православіє« в Україні, яке потім москалі замінили на »сталінське православіє«.

Я не знаю, чи »Наша Культура« й вираз »сталінське православіє« теж прийме для себе за образливий і понижуючий вираз, бо я, як православний українець, це за образу для себе й своєї Української Автокефальної Православної Церкви, не беру, бо вона нічого не має спільного ні з »царським« ні »сталінським православієм«.

Р. І. Л.

Printed for Ukrainian Publishers Ltd. by M. Caplin & Co. Press Ltd., 1-2 West Street. Croydon. Tel. CROydon 2347.